

Szókefalvi szolgálatom

Szókefalvára érkezve azt tapasztaltuk, hogy új falunk földrajzi elhelyezkedése is ellentéte az elhagyottnak, a dombok közé szorult Pipének.

Szókefalva a Kis-Küküllő völgyében, sík helyen terül el. Zsáknánál és Pipénél, de még Laborfalvánál is könnyebb a megközelítése. A Balázsfalva–Parajd közötti országút és vasút mentén fekszik. Odakerülésünk idején még vasúti őrháza is volt, ahol könnyen vonatra szállhattunk. Később ezt megszüntették, s mi a 2-3 km-re levő dicsőszentmártoni állomásra szorultunk. A falu néprajzilag a Vízmellék tájegységhez tartozik, közigazgatásilag 1950 előtt Kis-Küküllő vármegyéhez, azóta most – több változtatás után – Maros megyéhez. Községközpontja a vele összeépült Vámosgálfalva. Kevés utcája van, melyeket Nagy László *Szókefalva múltjából* című könyvéből idézek fel: „A leghosszabb a Fő út, nagyobbak: a Gorga, Csorgó, Tag, Állomás, Horváth, Rózsa, Sinistrat, Templom utca.” (Nagy 2007: 12.)

A kutatásaim szerint a régi falu a mai helyétől távolabb, déli irányban, a Magyarsárosra vezető szekérút közelében, a Telek határrész Tekenős nevű dűlőjében feküdt. A hagyomány szerint élt a faluban egy sánta leány, akit állandóan gúnyoltak. Egy vasárnap a falu népe a templomban volt, a leányka is be akart menni, de az ajtót bezárták előle. A leányka megátkozta őket: süllyedjen el a falu templomostól, népestől. Az átok megfogant. Egyedül csak a Szőke család maradt életben. Leköltözött a falu a mai helyére. A monda szerint az új falu e családtól nyerte a nevét. Györffy György a falu első írásbeli említését 1314-re datálja. Megállapítja, hogy nevét a Szőke nevű birtokosoktól nyerhette. (Györffy 1987: 562.) A Kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei is utalnak a falura. A II. kötet 458. oldalán, a 4096. szám alatt, 1525. június 2-i dátummal ez olvasható: „Zewkefalwa-i Zewke Márton Zewkefalwa-i (Kykellew vm.) nemes kúriáját...” Az unitárius egyházközség levéltárában egy oklevélmásolatot találtam, mely szerint 1592-ben a falu ura a „szőkefalvi Szőke család” volt. (A dokumentum ma a marosvásárhelyi állami levéltárban található.)

Utódom, Nagy László, jelenleg marosvásárhelyi lelkész, egyházi főjegyző gyűjtése szerint a Tekenyősből létezett régi falut szőke hajú emberek lakták. Lentebbre költöztek, s a mai helyen alapítottak falut, melyet lakói hajsziánról Szőkefalvának neveztek el. (Nagy 2007: 8–9.) Eddig a monda. Támaszként dilettáns etimológiámra hivatkozom. A falu egyik határra menő utcáját ma is Gorgának hívják. Magyar–oroszos tanár barátomtól megkérdeztem, mit jelent ez a szó szláv nyelven. Annyi, mint 'torok' – felelte. A Gorgából a Telektorka nevű határrészbe jutunk, innen a Telekbe, mely magában foglalja a Tekenőst. A szláv emberek hajsziánja a szőke volt. Dilettánskodásomat némileg vigasztalja Kiss Lajos, aki szerint a Szőke személynév előzménye a *szőke* melléknév (Kiss 1988 II.: 595).

Régi dokumentum azt sejteti, hogy Szőkefalva valamikor nemesi falu lehetett. Az unitárius egyházközség birtokából szintén a marosvásárhelyi állami levéltárba került irat szerint az 1700-as évek elején Küküllő vármegyében Szőkefalván élt a legtöbb nemes.

Szőkefalvára kerülésünk idején 14 kúria és kastélyszerű épület emlékeztetett az egykori nemesi világra. A magyar nemesi osztály minden rétege képviselve volt közöttük. Adatközlőm, Szász Candra András 1961-ben így sorolta fel őket: főnemes gróf Kinizsi család, két Bethlen család, báró Wesselényi család, örökösei feleségeik révén Paget János báró Rottenthal (a nép nevén Rót Antal), báró Petrichевич-Horváth Arthur; köznemes: Fekete, Kispál, Pataky, Utcás; kisnemes: Szabó, Bitay, Fodor, László. A mi időnkben ezek közül csak a Fodor család leszármazottja élt.

A fentebbi családok emlékét szájhagyomány, utca, határnév őrzi.

A Pataky-kúria pincéjében éjjelente „fehér asszonyok” táncoltak. A református földesúr úrnapiján béreseit a mezőre küldte szénát hordani. Azok hiába szabadkoztak: „Ma nem szerencsés a mezőn dolgozni, még baj érhet, hiszen Úrnapija van.” „Itt én vagyok az úr! Induljatok parancsomat végrehajtani!” A béresek befogtak, s a szekerekkel kihajtottak a mezőre. Amikor haza akartak indulni, hirtelen irtózatossá égi háború tört ki, a villám belecsapott a szénásszekerekbe, s azok ökröstől elégték.

Rot Antal báró szerelmes volt a csüdőtelki (közeli falu) román pap lányába. A pap, hogy véget vessen a nem kívánt szerelmi viszonyoknak, úgy „megazsumálta” a báró urat, hogy az többé nem tudott lábára állni, tolokocsiban hordozták egész élete végéig.

Szabó Laci az 1848–1849-es szabadságharcban honvéd hadnagy volt, az unitárius egyházközség gondnoka, de a katolikus temetőbe temették, mert akkor még nem volt unitárius. A mi időnkben a sírköve kettétörve a földön hevert. Sírhantját elsüllyedve, sírkövét félredőlve találtam. Akkor nem tudtunk segíteni rajta. Nem nyúlhattunk hozzá. Az 1990-es fordulat után a falu szülötte, Vámosgálfalva község polgármestere jóvoltából a sírkövet újraállították, betüit újrafestették, a sírhantot lecementezték. A helyreállítás emlékére szép ünnepélyt rendeztek. Bizonyára katolikus felesége révén került az unitárius honvédtiszt a katolikus temetőbe.

László János családjának történetét a hagyomány két változatban is őrzi. Utódom, Nagy László *Szőkefalva múltjából* című könyvében így említi meg: „Ferencz András (Zokk, sz. 1915-ben) ezt mesélte el: »Azt mondják, hogy 1848-ban a bárók eldugták a pénzt a réten nagy keserűlapik alá, és ott a háború után megkapta az öreg László Jánosnak az anyja, talán ebből gazdagodtak meg.«” (Nagy 2007: 38–39.)

Én az öreg Orosz Bojsz Jánostól (sz. 1879) így hallottam: László János egyik őse részt vett az 1849-es szabadságharc gálfalvi csatájában, s ezért a Kossuth-kormánytól 40 hold birtokot kapott. Maga László János mintaszerűen gondozta a bir-

tokot. Cselédeivel, béreseivel emberségesen bánt. Mégis egykori cigány bérese – akivel a legtöbb jót tett – mint pártmegbízott hajtotta végre a kulákká minősített László Jánoson a kilakoltatási parancsot. Kiűzte a maga építette kúriaszzerű lakásból és szülőfalujából. A kilakoltatás egyik epizódja bekerült a szájhagyományba: a pártmegbízottá avanszált egykori cigány béres meglátta egykori gazdája fején a szép báránybőr sapkát, lekapta, s kicserélte a maga kopott kalapjával. Nagy László idézett munkájában azt is megjegyzi, hogy kényszerlakhelyre Marosvásárhelyre telepítették. „A falu lakói közül sokan titokban felkeresték, és ennivalót vittek neki, hogy éhen ne haljon.” Később az ítéletet feloldották, és László János Nagyszebenbe költözött a fiához. Ott halt meg, holttestét hazaszállították. Itthon templomi szertartás után, néhány egykori hí embere kíséretében, szép csendesen a szőkefalvi katolikus temetőben örök nyugalomba helyezték.

A szájhagyomány a Horváth báró nevét is megőrizte. 1918-ban apai birtokán, Küküllőszéplakon a magyar és román gazdák halálra keresték, hogy irántuk tanúsított szigorúságát megtorolják. Kocsisa megneszelte a veszedelmet, és éjnek idején titokban Szőkefalvára menekítette. Felesége Wesselényi leány volt, az ő révén birtokolta az itteni uradalmat. Horváth báróra illik Jókai Mór regényének címe egyes számban: *Szegény gazdag*. Az volt. Két uradalma, két kastélya között egyikben sem volt boldog családi élete. Felesége Kolozsváron élt, nagyobbik lánya Bécsbe ment férjhez, a kisebbiket a dicsői elmeogyintézetben kezelték. Egyetlen fia torzszülött volt, a „kaszárnya”²⁴ emeleti szobájában, mozdulatlanul feküdt ágyában. Csak üvölni tudott. Külön ápolónő gondozta. Húszéves korában halt meg. Az unitárius temetőben hantolták el, jeltelen sírba.

Két uradalma jövedelméből minden, amit emberi szem és száj megkíván, a báró rendelkezésére állt. Mégis szegényes kosztan élt. Gyomorfekélye miatt az orvosok szigorú diétára ítélték. Minden jó falattól és korty italtól el volt tiltva. Pedig sertéshizlaldája volt. Széplaki szeszgyára mellett a szőkefalvi pincéje tele volt aszúboros és pálinkás hordókkal. Tartalmukat meg sem kóstolhatta, mégis alkoholmérgezésben halt meg. Az orosz katonák hordóit csapra verték. Meg akartak győződni, hogy a pálinkája nincs-e megmérgezve. Először csak kóstoltatták vele. Mivel ellenkezett, egyik lefogta a bárót, a másik tölcserrel töltötte szájába a pálinkát. A „szíves kínálástól” alkoholmérgezést kapott, s belehalt. A kastély kertjében az erre kijelölt helyen, a fenyőfák alatt temették el, az előző birtokosok mellé, de jeltelen sírba.

Horváth báró, rangjához méltóan, a közéletben is tevékenykedett. A küküllői unitárius egyházkörnek felügyelő gondnoka volt.²⁵ Két faluja unitárius egyházközségeit anyagilag támogatta.

²⁴ Az uradalom egykori birtokosa a szájhagyomány szerint katonatartási joggal élt. Elszállásolásukra külön épületet emeltetett. Ezt nevezik a szőkefalviak ma is kaszárnyának.

²⁵ Az esperessel egyenrangú világi vezető.

Kastélyában az állami gazdaság központi hivatala rendezkedett be. Gazdag, értékes levél- és könyvtárát az elvtársak az udvaron máglyán égették el. Egyetlen, az unitárius egyházközség történetét érintő dokumentumot sikerült gazdaasszonyának megmentenie.

Az egykori földesurak nevét a faluban a Horváth utca, a határon a Nemesek útja, a Báró szőlője, a László János tagja, a Gyula úr tagja őrzi.

A földesúri kúriák, udvarházak nem maradtak üresen. A grófné kúriája orvosi rendelő és lakás lett. A Bethlen-épületet, ahol régebb a református felekezetű iskola működött, lebontották, s a tanügyi reform után állami iskolát építettek helyébe. A másik Bethlen-kúria egyik felébe a román tanítónő adóellenőr férjével költözött. Másik része a vámosgálfalvi központi postahivatal fiókja lett. Egykori istállója 1918–1948 között román nyelvű iskolává alakult át, majd a kollektív gazdaság raktára lett. László János házáat az állami gazdaság egyik mérnökének utalták ki. A másik mérnök megvette a Fekete-kúria államtulajdonba került fele részét, az oszlopos tornácú magyar kúriát. Bizánci hagymakupolás stílusban alakították át.

Az előbbi és az új szolgálati helyemet párhuzamba állítva, éles különbséget tapasztaltunk. Amíg a 368 lelket számlált, egytoronyú kis Pipe klasszikus endogám falu, addig az 1400 lakosú, négytoronyú Szőkefalvát nemzetiségi, felekezeti, társadalmi-foglalkozási tekintetben a klasszikus exogámia jellemzi. Többségben magyarok lakták, három felekezetre oszolva. Legtöbben a reformátusok voltak, 680-an, a római katolikusok 300-an, legkevesebben az unitáriusok, 120-an.

Szőkefalván a következő családokra emlékszem: Bacó, Bódi, Dégi, Ferencz, Gerzsi, Kertész, Molnár, Réti, Szabó, Szász, Végh. Míg Pipén a legtöbb családnév személyi keresztnévből származik, addig Szőkefalván eredetük vegyes. A felsorolásban egyetlen keresztnév eredetű családnév található. A többi falunévből, népnévből, foglalkozásból keletkezett.

A magyar családok felekezeti összetétele is exogám. Szőkefalván nem minden leány ment a legény után, nem úgy, mint Magyarzsákonon. Így sok volt a vegyes család. Ismertem olyan családot is, ahol az édesapa és leánya református, felesége unitárius, veje katolikus volt. Egy fedél alatt éltek, szép családi szeretetben. Pipe abban is messze esik Szőkefalvától, hogy ott a családban csak egy vallás van: az unitárius. Abban azonban megegyeznek, hogy mindkét faluban sok az azonos nevű ember, mindkét faluban megkülönböztetik őket, csak más-másképpen, Pipén apjuk, nagyapjuk, esetleg anyjuk nevével. Szőkefalván szabályos ragadvány-, illetve gúnynevek vannak. Nagy László – idézett könyvének 13. oldalán – megjegyzi, hogy 1994-ben 130 ragadványnevet írt össze. Néhányat felsorolok: Zur, Bács, Jájá, Tásti, Puskás, Menyi, Korics, Candra, Kórikás, Burgyi, Sári, Pircsikli, Zsidó, Zokk, Kukuk, Lapótya, Bojsz, Kecske, Pulyka, Bángá, Bubá, Szürke, Kokká, Bunda, Gütyi, Dódás, Bubus, Csicsám, Hopja, Pikó, Kémény, Füles, Peci, Pipás.

Pipén minden családtag ugyanarra a megkülönböztető névre hallgatott. Szőkefalván a ragadványnevét családtagonként változott. Pl. Lőrinczi István édesanyja után Rózsa Pistu volt, egyik öccse Puki Márton, a másik Baba Jancsi. Dégi Cin-

cókminya Jánosnak Tubi Jóska volt a testvére. Volt család, ahol a fiú és a leány más-más nevet kapott. Puskás Bandinak és Ferinek Pupurkás Kati volt a nővére.

Voltak elődöktől örökölt nevek, de voltak szerettek is. Condra Andrásnak János nevű testvére iskolás barátainak eldicsekedte, hogy a hozzájuk beszállásolt katonák menázsijukból megkínálták, nem is lett többé Condra, hanem egész életére fiastól-lányostól Ménázsi maradt.

A gyermekek boltosdit játszadoztak, mivel a faluban zsidó boltosok árultak. A gyermek boltost is elnevezték Zsidónak. Fiaira is ráragadt a név, és a Szászokból Zsidók lettek. A kicsi Dégi János az iskola udvarán téli időben szeretett hőembert csinálni. Úgy is halt meg mint Hőember. Az anyakönyvbe Déginek jegyzett, de családi ragadványnevéen Cubák Mari már fiatal férjes asszony volt. Egy ebédre csirkepaprikást főzött. Nevéhez illően inkább a cubákat választotta. Férje rászólt: „Mártást, Mari, ne csak húst!” Elvesztette Cubák nevét, Mártás Mari lett.

A magyarok mellett a faluban románok is éltek, odakerülésünkkor 300-an. A szájhagyomány szerint régebben kevesen voltak, de idővel elszaporodtak. A szőkefalvi magyarok a bácsokat²⁶ a szomszédos román faluból fogadták. Szolgálati évük letelte után azok itt maradtak. Szorgalmas munkájuk jövedelmeivel a faluban telket vásároltak, arra házat építettek. Családjukkal együtt a falu lakói lettek. Gyermekeik felnővén, a faluba hozták házastársaikat. A dicsői gyárak közelsége is Szőkefalvára vonzotta a környék román falvainak a kollektív elől menekülő lakosságát. Az állami gazdaságban dolgozók is gyarapították számukat, 29 év alatt 392 személyre szaporodtak. Odaköltözésünkkor a román iskolások száma alig tudott egy tanerőt foglalkoztatni, és mikor eljöttünk, kettő sem volt elég. A románok 1948 előtt görögkatolikusok voltak, azután az ortodox vallásra kényszerültek.

A faluban sok cigány család is lakott. Számukat nem tudom meghatározni, mert magyaroknak vallották magukat. Két csoportra oszlottak. Nagyobb részük helybeli eredetű, házicigány volt. Mind a három magyar felekezetnek voltak cigány hívei. A Horváth utca az ő utcájuk volt. Elődeik a bárói uradalom zsellérei, napszamosai voltak. Az agrárreform az uradalom birtokából mérte ki telkeiket, ahova házaikat építették. Ezért kapta utcájuk a Horváth báró után a nevét. Néhány család a Gorgában lakott, magyarok szomszédságában. Szerény, munkás emberek voltak. A férfiak a dicsői gyárakban dolgoztak. Szabad idejükben a gazdákhoz napszamba jártak. Az asszonyok házaikat, családjaikat pedáns tisztaságban tartották. A magyar családokhoz jártak takarítani, mosni. Mindegyik értelmiségi családnak megvolt a maga cigánynéja, aki évről évre csak hozzá járt dolgozni.

A cigányságnak is megvolt a maga „elit” rétege. Zeller Karika Péter a környéken tudós ember hírében állott. Ha a tehénnek elvitték a tejét, hozzá fordultak tanácsért, hogyan lehet visszaszerezni. Az ötödik faluból is hozzá jöttek jószólatni. Unitárius volt, én temettem el. Máig furdal a lelkiismeret, hogy „tudós” voltárol csak halála után értesültem. Életében kikérdeztem volna. A szocialista éra kezde-

²⁶ juhásztor

tén a párt néhány értelmes cigány férfit kiemelt gyári munkájából, és agitátorokká képezte őket. Így került a Gorgából Pál elvtárs a rajonhoz. Évek múltán funkciója megszűnt, de a faluban továbbra is ő volt „Pál elvtárs a rajontól”.

Legmagasabbra Zoltán – Csicsirágó – Péter családja emelkedett. Felesége bármely úri magyar asszonyt felülmúló pedantériával gondozta házát. Péter bácsi az üveggyárban volt káderes, a személyzeti osztály főnöke. Három fiuk volt, mind mesterséget tanultak, magas pártfunkciókat töltöttek be. Mind a hárman érettségizett magyar lányt vettek feleségül. A legnagyobbik fiú a pártlétra fokain feljutva, a dicsői Kombinát politikai igazgatója lett.

Péter bácsi azért tudta, hova tartozik. Felesége halála után meglátogattam. Látván magára maradottságát, megkérdeztem, miért nem megy valamelyik fiához özvegyiségében. „Tiszteletes úr, az én fiaim nem a fajtámból nőültek, nem akarom, hogy feleségeik előtt miattam szégyenkezzenek” – válaszolta.

Ha már a cigányoknál tartok, megemlítem, milyen fényes sikert aratott a feleségem közöttük, színdarabrendezői minőségben. A cigány ifjak minden évben színdarabos farsangi bált tartottak. Saját maguk választották ki a nekik tetsző színművet. A szerepeket egymás között kiosztották és kiírták. Majd a feleségemet megkérték, tanítsa be nekik a darabot. Szívesen vállalta, több estén próbált velük. Le is súgta. Zsúfolt házaspárt kaptak. A cigány bálra a rendezőség meghívta a szomszéd város és a szomszéd falvak cigány családjait. Azok örömmel megtisztelték jelenlétükkel szőkefalvi társaikat. Olyan előkelő felvonulást csak az arisztokrata bálokon lehetett egykor látni. Fekete zakós, nyakkendő, fényes lakkcipő cigány férfiak libegtek a zene ütemére a szuperelegáns estélyi ruhába öltözött cigány hölgyekkel.

Eljövételünk után Szőkefalva a házicigányai révén került az érdeklődés középpontjába. A vak cigányasszony, Mária látomásai messze földre, még a Vatikánba is eljutottak. A látomás előre kitűzött idejére ezrek zarándokoltak a faluba, s Máriaék kútjából szentelt vizet vittek magukkal betegségeik gyógyítására. A néprajzosok is felfigyeltek a jelenségre. Pócs Éva 2005 nyarán hallgatóival a helyszínen gyűjtött e témában. A látomások megszűntek, de napjukon búcsújáró hely lett Szőkefalva, ünnepi misével.

A cigányok másik csoportját a sátoros „Gáborok” alkotják. A székely falvakból települtek a faluba. Bádogos mesterséggel, üst- és csatornakészítéssel foglalkoznak. A férfiak széles karimájú, fekete kalapjaikkal, az asszonyok bokáig érő szoknyáikkal, fejkendő viseletükkel különböznek a helybeli házicigányoktól. Velük sem társadalmi, sem rokonsági kapcsolatba nem kerülnek. Felsőbbrendűeknek érzik magukat azoknál. Egymás között nyelvükön beszélnek. Magyarul jól tudnak, s románul is kezdenek megszólalni. Gyermeküket azzal a pappal kereszteltetik, amelyiket hamarabb kéznél kapják. Temetési szokásaikat utódom, Nagy László közölte a *Vallási néprajz* 7. kötetében (Nagy 1995).

Szőkefalva lakosságának társadalmi-foglalkozási megoszlása • Az endogámia és exogámia különbsége itt is tapasztalható. Pipe jobbágy leszármazottai mind földművesek, a szőkefalviak a nemesek, a földesurak cselédeinek, béreseinek utódai voltak, akik az 1920-as földreformkor jutottak némi birtokhoz. Tekintélyes részük „kételtű” volt: ez a réteg is két csoportra oszlott. Az egyik mint munkás rendszeresen járt a közeli dicsői gyárakba dolgozni, szabad idejében meg nap-számba. A másik csoport tagjai is gyári munkások voltak, de szabad idejükben itthon saját földjüket művelték. Közülük többen gyári keresetükből szereztek földet. Voltak családok, amelyek csak földműveléssel foglalkoztak.

A szőkefalviak tagosított határukon búzát, árpát, kukoricát, burgonyát (pityókát) termesztettek. Pénzjövedelmüket cukorrépa- és dohánytermesztéssel növelték. Természetesen állattenyésztéssel, inkább állattartással is foglalkoztak. Csak tehenet tartottak, ökör az odakerülésünk idején már nem volt a faluban. Egyes családoknál ló is előfordult. Sertés minden háznál volt, de nem jártak csordába. A juhsereget, a turmát a bács gondozta. Tagosított határ lévén, a juhtrágyát nem árverezték a juhos társaság javára. Ősszel, betakarítás után a gazdák a bácstól megvették a juhkosarat. A kiszabott fizetésért éjszakáról éjszakára trágyáztatták földjeiket.

Szőlőműveléssel is foglalkoztak. Igaz, nem mindenik család. A szőlősök nagyobb része a Szőlőpatakban helyezkedett el, a völgy délre néző oldalain. A földbirtokosok nagyobb területei mellett, bekerített helyen volt a Falusi szőlő. A gazdák szőlőlábjai voltak itt. Mellette a Szőlő-patak bejáratánál volt László János nagyobb terjedelmű szőlőbirtoka. Ezenkívül a Telekben volt a báró (Horváth), a grófné (Kinizsi) nagyobb kiterjedésű szőlőse, valamint két kisebb birtokosé. A határ túlsó felében, a Tagban néhány gazda szántóföldjébe pulitán és nova, direkttermő szőlőt telepített.

Szőkefalva nem volt „rendtartó falu”, hogy a szőlőművelést szabályozta volna. Lágyszemre való kapálás után is mindenki akkor ment ki dolgozni, amikor akart. Közös zsitárt sem fogadtak. Mindenki maga őrizte a saját területét. Pipén minden család maga dolgozta meg a szőlősét, Szőkefalván a háború előtt a földbirtokosokét külön vincellér gondozta. A szüretet sem egyszerre kezdte a falu népe, mint Pipén. Mindenki akkor szüretelt, amikor akart. A munkát szüreti bál sem előzte meg, a cigány muzsikája sem vidámította a szüretelőket. Szőkefalván a szüretnek nem volt olyan ünnepélyes, derűs hangulata, mint Pipén.

A kollektív gazdaság megalakulása után megváltozott a falu képe. A férfiak többsége elmenekült a földtől. Csak az állatgondozók maradtak itthon. A többiek gyári munkások lettek, fő jövedelmüket így szerezték. Szabad idejükben a feleségeiknek segítettek a kollektívben normázni. Külön fizikai dolgozó csoportot képeztek az állami gazdaság szerződéses alkalmazottai.

Az iparosok nemcsak foglalkozási ágat, hanem külön társadalmi osztályt is jelentettek. A „parasztok” felett érezték magukat. Kiváló képviselőjük volt az Apró család. Elődjük féderes kocsigyártó műhelyének a környék földbirtokosai voltak a

kliensei. A birtokos osztály likvidálása után a gazdáknak dolgoztak. A mi időnkben egy udvaron, egy épület két helyiségében volt a kerekes- és a kovácsműhely. Az édesapa készítette a szekér faalkatrészeit, a fia kovácsolta rájuk a vasat. Az egykori előkelőség helyét mint megrendelők, a környék sátoros cigányai váltották fel. Vastengelyű, könnyen gördülő szekereiket az Apróék műhelyében csináltatták. A többi iparos szakmának: szabó-, asztalos-, kőműves-, ácsmesterségnek is volt művelője. A suszter nemcsak életében, hanem halálában is ki akart emelkedni közülük. Sírkövét még életében megcsináltatta, s ráíratta: „Itt nyugszik X. Y. okleveles”.

Ebbe a sokszínű exogám faluba jöttünk az egyszínű endogám Pipéről. A külső körülmények nagyon kedvezők voltak. Országút melletti, városhoz közeli, gázzal fűtött, villannyal világított lak, szép, nagy kerttel. Annál lehangolttak voltak a lelki, belső körülmények. Ezt már a lakosság számbavételénél is éreztük. Pipe lakossága jóval kisebb volt, mint az új falunké, de 95%-ban unitárius. A négytornyú Szőkefalvának 1400-nál is több lakosa volt, de az unitáriusok száma alig érte el a 8,5%-ot. Még jobban lehangolt a családok összetétele. A 120 unitárius 60 családban élt, de csak 10-12 család volt tiszta unitárius. A többiben 1-1 hívünk élt, többnyire asszonyok.

Mindebből azt a keserű következtetést vontam le, hogy a lelkész hivatásérzetét a családjáért ne áldozza fel. Mind a kettő kárát vallja. Esetünkben így történt. A helycsere hivatásérzetemet csorbította. Más hivatásérzettel prédikáltam népes gyülekezetnek, mással, lehangolóan néhány léleknek. Pipén közönséges vasárnapon alig volt üres pad a templomban. Szőkefalván alig volt tele pad. Itt a gyár dudája vasárnap is munkába hívta a híveket, és nem a harangszó a templomba. Szőkefalván az 50 úrvacsorával élő soknak számított, Pipén a legalacsonyabb létszám is több volt ennél, 160–200-an állták körül az úrasztalát. Más lendülettel tartottam két csoportban 40–45 gyermeknek hittanórát, s mással 5–6-nak. Más belső tűzzel kereszteltem Pipén a kilenc év alatt 103 gyermeket, s mással Szőkefalván huszonkilenc év alatt negyvenet. Más érzéssel eskettem meg Pipén 35 ifjú párt, melyek közül csak öt volt vegyes, mással Szőkefalván 17-et, melyek között csak kettő volt tiszta unitárius házaspár. Pipén a kilenc év alatt 43-szor álltam koporsó mellett, Szőkefalván a 29 év alatt 19-szer.

A helycsere nékem rajtam kívül a családom is kárát vallotta. Legfájdalmasabban gyermekeinket érintette. Pedig érdekükben hagytuk el szülőföldjüket. Pipén csak a négy elemi osztályig tanulhattak volna. Szőkefalván ezt kijárva, Dicsőben, édesanyámnál lakva, könnyen tanulhattak volna tovább. Hiú remény volt, nagyot csalódtunk. A szőkefalvi négyosztályos iskola a községközponti, vámosgálfalvi nyolcosztályos általános iskola keretébe tartozott. Úgy látszik, szándékunk a körzeti iskola igazgatójának tudomására juthatott. Szülőfalujából, Szásznádasról jó barátként ismertük, tanítói diplomával avanszált földrajztanárrá és igazgatóvá. 1957. szeptember első napjaiban, a beiratkozások idején beállított hozzánk. Félretéve a barátságot, feleségemet szigorúan kérdőre vonta: „Te, Juci, nem félsz, hogy elve-

szíted állásodat, ha gyermekeidet más iskolába íratod? Nekik Gálfalván van a helyük!” Feleségem nem mert ellenkezni. Meghajolt a felsőbb kényszer előtt. Gyermekeink négy éven át derűben, borúban, esőben, napsütésben, naponta oda-vissza két és fél órát gyalogoltak a gálfalvi iskoláig. Míg Dicsőben, édesanyámnál lakva, az iskolába járás 5–6 percbe került volna. Ennyire futotta az igazgató barát szocialista pedagógiájából!

A középiskolával sem jártunk jobban. Pedig számítottunk rá, hogy gyermekeink legalább azt Dicsőben kedvezőbb körülmények között elvégezhetik. A nagyobbik leányunkkal kezdtük. Gálfalván a VII. általános osztályt színjelesen végezte. Nyugodt lelkiismerettel engedték a dicsői gimnáziumba felvételizni. Szerencsétlenségünkre abban az évben 5 papi gyermek jelentkezett a VIII-ba. Az ateista vezetéssel ez már próbára tette. Zsuzsikánktól szomszédja lepuskázta a dolgozatát. Sikeresen átment. Az eredeti szöveggel, születésének köszönhetően, Zsuzsika elbukott. A végső döntést a párt mondta ki, ki mehet felsőbb iskolába, s ki marad a VII. osztályával. A vizsgabizottság elnöke észrevette, hogy a rajoni párttitkár a református esperes leányát protekcióval át akarja segíteni. Volt bátorsága odavágni a párttitkárnak: ha az Adorjáni leányka nem megy át, akkor egy papi gyermek sem fog átmenni. A tavaszi vizsgán végül mind az 5 papgyermek elbukott. A vizsgabiztos a feleségemnek kollégája volt, megkérdeztük: őszire újra itt próbálkozunk, vagy vigyük leányunkat más iskolába? „Jobb, ha máshova viszitek” – válaszolta. Sógorunk, feleségem nővérének nagylaki (Nădlac) születésű férje Aradon volt tanár. Felajánlotta segítségét, hogy szülővárosa román–szlovák tagozatú iskolájába besegeti Zsuzsikát. A leányka egész nyáron szorgalmasan tanult, hogy magyar létére a román tagozatra bejuthasson. Az elsőik között sikeresen vizsgázott. Mi sajnálattal tapasztaltuk: a magyar iskolában a származás, a románban a tudás számított. Ott, az ország nyugati határán érettségizett. Az már saját döntése volt, hogy mérnöki diplomáját az ország keleti határán, Jászvásárban szerezze meg.

Kisebbik leányunkkal is próbálkoztunk Dicsőben, természetesen sikertelenül. Ő is elkerült hazulról. Feleségem másik nővére, aki Aradon magyar–történelem szakos tanárnő volt, vette pártfogásába s juttatta be iskolájába. Érettségije után Marosvásárhelyen egészségügyi technikumot végzett. Otthon, Szőkefalván kapott állást. Szerény fizetésével két testvére taníttatásában nekünk nagy segítségünk volt.

Levente fiunkat már nem mertük kitenni a dicsői kudarcnak. Szovátán jutott be a IX. osztályba. A vidéki város iskolájában a létszám betöltése volt a fontos, és nem a származás. A következő évben akadémikusok nélkül felvették Dicsőbe. Érettségije után teológiát végzett.

Helycserénk alkalmával gyermekeink könnyebb iskoláztatásához fűzött reményeink ilyen változatos fordulatokban váltak valóra. S mindezért, hivatásom-foglalkozásom révén, én voltam a hibás.

A helycserét a feleségem is megszenvedte. Leköltözésünk után nem kapott azonnal állást Szőkefalván. Két évig ingázott más faluba. S mi, a családtagok nél-

külöztük a gondos édesanyát. Igaz, a keserűségbe, egyszerű emberek jóvoltából, némi öröm is cseppent. A 18 km-re levő bonyhai állomásra vonatozott, ahonnan még 3 km-re volt a héderfájai iskolája. Az állomásra menet az asszonyok sült pityókat nyomtak a kezébe: „Szorítsa jól össze, tiszteletes asszony, nem fog megfázni.” Egy alkalommal későn érkezett az állomásra, a vonat már indulóban volt. A feleségem lélekszakadva rohant, hogy elérje. A mozdonyvezető észrevette a már jól ismert, mindennapi utasát. A mozgásban levő vonatot megállította, s így a feleségem fel tudott ülni. Időközben bölcs intézkedéssel megszüntették a szőkefalvi megállót. Dicsőben kellett volna vonatra ülnie. Oda már nem vállalta a gyaloglást. Héderfáján szobát bérelt ki magának. Csak szombaton jött haza családjához. Hétköznapi héderfájai tanítónő, vasárnap szőkefalvi unitárius papné volt.

Végre két év múlva Szőkefalván megürült a tanítónői állás. A rajoni tanfelügyelőségre a feleségem kérvényt adott be. A református kántortanítóból lett magyar tanfelügyelő így hártotta el kérelmét: „Tán csak nem gondolja, hogy az iskolából klerikális fészket csinálunk?” De a román főtanfelügyelő szó nélkül kinevezte. Hátra volt még a rajoni párttitkár jóváhagyása. Ő is kételyét fejezte ki, nem szeretné, ha a növendékek egyházi befolyás alá kerülnének. Feleségem megnyugtatta: „Önöknek módjukban áll munkámat ellenőrizni, s ha vétek a párt előírása ellen, szankcionálhatnak.” A biztonság kedvéért, nehogy a klerikalizmus kísértésébe essék, arra kötelezték, hogy az alsó 4 osztályban ő tanítsa a román nyelvet. Azaz a hátsó gondolattal tették ezt, hátha nem tudja a feladatot teljesíteni, s így okot szolgáltat elbocsátására. Tévedtek, feleségem anyanyelvi szinten beszélt románul. Állami tisztviselő, községi jegyző árvajaként édesanyja úgy látta jónak, ha a középiskola alsó négy osztályát román tanintézetben végzi. Lakhelyükről, Árkosról minden nap oda-vissza 8 km-t gyalogolt a sepsiszentgyörgyi román gimnáziumba. Mindig jelesre vizsgázott. Így Szőkefalván a román nyelvet kifogástalanul tanította. Később megengedték osztályt tanítani. Más tortúrát eszeltek ki számára, mellyel papnéként büntetni vélték. Nyelvtudása ellenére minden nyáron 3-4 hetes román nyelvű tanfolyamra rendelték. Ilyenkor hiányát mi, a család szenvedtük meg. A 11. nyáron a tanfolyam vezetője így szólott hozzá: „Ha bármilyen eszközzel köteleznék is, többet ne jöjjön! Önnek nem hallgatnia, hanem vezetnie kellene a tanfolyamot.” A szekatúrának volt más lehetősége is. Egy alkalommal a párttag tanító temetésére a virágcsokrokat a feleségem állította össze. Az egyik csokor piros és fehér rózsából készült, zöld levelekkel. A társadalmi szertartás utáni nap, az iskolában megjelent a csak románul beszélő Gál nevű párt aktivista, s a feleségemet a virágcsokor miatt kérdőre vonta: „Egy párttag temetésén hogy mert ilyen nacionalista-soviniszta, irredenta csokrot összeállítani?” A leckéztetést az igazgató is végighallgatta, elővette Carpați cigarettacsomagját, s megkérdezte Gál elvtárstól, milyen színű szalag van a csomagon. „Piros-fehér-zöld” – felelte a sarokba szorult aktivista. „Amíg a román állam ilyen szalaggal díszíti gyártmányát, addig ne háborgassa a kollégánót! Eridj, Juci, tanítani!” A legkeserűbb büntetés az unitáriusok jubileumi évében, 1968-ban érte a feleségemet. A tordai országgyűlés

400. évében az egyházközség Ft. Dr. Kiss Elek püspök úr vizitációjára készült, de a párt is. Utasítására, a látogatást megelőző nap az iskolaigazgató így szólt tantesületéhez: „Holnap egész napos gyűlést tartunk. Mindenki itt legyen, de különösen Adorjáni Júlia kolléganő ne merjen hiányozni!”

A püspökfogadás, a templomi ünnepély, a papi lakon tartott bankett a papné jelenléte nélkül zajlott le. Amikor már mindenki eltávozott, csak a püspök úr és kísérője maradt a parókián, a feleségem akkor jöhetett haza. Sírva panaszkolta nagy bánatát, amiért a szép ünnepélyről elmaradt. „Ne sírjon, lányom – vigasztalta a püspök –, jöjjön, imádkozzunk!”

Az ateista elfogultság a feleségemnek ártott, de a jó Isten védelmébe vette. Egy szép májusi délelőtt a körzet tanítói jelenlétében *A fecske* címen nyílt leckét tartott. Amikor magyarázata közben a szemléltetéshez érkezett, abban a pillanatban a nyitott ablakon egy fecske röppent a terembe. Végigszárnnyalt a padok felett. A gyermekek csodálva szemlélték leckéjük élő tárgyát. A lecke kiértékelésekor a kollégák egyik ámulatból a másikba estek, rebegve kérdezték: „Juci, hogyan tudta a szemléltetést ilyen gyönyörűen, élőben megszervezni?” Csak magában sutogta: „A jó Isten segített.” Számára a tanítás nem foglalkozás, hanem hivatásbeli élmény volt. Amikor osztályába lépett, nagy családja gondját az ajtón kívül hagyta. A gyermekszemek rácsillanó sugarából erőt merített. Unitárius papné létere a katolikus pap költővel vallotta: „A vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!” Közötte és tanítványai között anya–gyermek viszony alakult ki. Tanítványait nemcsak az iskolában vette gondjaiba, otthon is meglátogatta őket. Érdekelte, milyenek a családi körülmények. Hátrahagyott *Megfigyelési naplója* jellemzi a gyermekhez és családjához fűződő viszonyát. Már maga a napló címe is sokatmondó: „Megfigyelési napló, amely visszatükrözi a gyermek egyéni sajátosságait. Vezeti Adorjáni Júlia tanítónő.”

Felettesei feleségem módszerére felfigyeltek. Szemébe is mondták: „Ha nem papné volna, önre a pedagógusi pályán fényes jövő várna.” A kilátás nem kápráztatta el. Megmaradt hivatásbeli tiszteletes asszonynak. Szigorú körülményei között is talált módot lelkésznei hivatása gyakorlására. Prédikációimat versekkel továbbra is illusztrálta. Ünnepi alkalmakra szépen szavalni ő tanította meg a gyermekeket. Vallásos irodalmi alkotásokkal is foglalkozott. Az unitárius és református konfirmálók között kölcsönös átjárás alakult ki. Az én növendékeim Nagy Gyula bácsival írták az engem köszöntő sorokat. A református növendékek lelkészüket az én írással akarták köszönteni. Én ehhez nem éreztem hajlandóságot. A feleségemre hárítottam. Szívesen vállalta. Színes, tartalmas gondolataival prózában vagy versben köszöntőket írt. Egy konfirmáció alkalmával hallgatom az engem köszöntő növendékeimet. A vers olyan ismerősnek tűnt. Mintha olvastam vagy hallottam volna valahol... Hosszas töprengés után rájöttem eredetére. Egyik református konfirmálóknak feleségem írt köszöntőt. A konfirmáción ott volt egy bonyhai rokon növendék is. A köszöntő nagyon megtetszett neki. Elkérte, lemásolta, megtanulta, s a lelkészét ezzel köszöntötte. A bonyhai konfirmáción ott volt

az egyik ifjúnak szókefalvi unitárius konfirmándus rokona. Nagyon megtetszett neki a vers, elkérte, lemásolta, megtanulta. S konfirmációjakor Bódi Margit visszamondta nekem feleségem szerzeményét. Néprajzos szívemnek jólesett, hogy az alkotás vándorútjáról hazatalált.

Feleségem más köszöntőket is írt. A bérmakörútján Szókefalvára látogató katolikus püspököt az unitárius papné soraival köszöntötte egyik híve.

Laikus költéssel is megbirkózott. Több ifjú párnak írt menyasszony-, vőlegénybúcsúztatót.

A köszöntőkön kívül másban is segítségemre volt. A társasági életet Szókefalván ő szervezte meg. Addig a falu katolikus plébánosa, református lelkésze köszönőviszonyban volt egymással, de egy asztal mellett még nem ültek együtt. Feleségem családi összejöveteleinkre meghívta a falu értelmiségét. Kint viharzott az osztályharc, de otthonunkban pap és tanító az orvossal együtt barátkozott. A papok itt kötött barátsága – mai nyelven szólva – ökumenikus együttműködéssé fejlődött. Mi ezt a fogalmat akkor még nem ismertük. Október 31-én, a reformáció ünnepén a református templomban én voltam az ünnepi szónok. November 15-én, a Dávid Ferenc-ünnepélyen Nagy Gyula bácsi végezte a lelkeszi szolgálatot. Jelen volt Salamon Lajos bácsi is. Végigszenvedte a mártír püspök haláláról szóló, egyházat negatívan érintő verseket.

A versek nem ártottak barátságunknak. Továbbra is jóakarattal látogattuk, névnapjainkon felköszöntöttük egymást. Esténként preferanszoztunk. Legalább hárman kellettünk hozzá. Ezért megtanítottuk rá feleségemet is. Csendes téli esteiken így gyógyítottuk a hétköznapokban kapott sebeket. Lajos bácsi nemcsak névnapjaink és kártyaasztalunk vendége volt. Máskor is megtisztelt jelenlétével. Az unitárius esperesi vizsgálószék ünnepi asztalán a katolikus plébános miseborával köszöntöttük egymást. Komolyabb együttműködésre is sor került. Egymás halottainak temetésén mindig részt vettünk. Hívei gyakran megkértek, hogy halottaik temetésén én is szolgáljak. Lajos bácsi, miután elvégezte beszédét, türelmesen végighallgatta az enyémet. Egy alkalommal ő maga kért meg, hogy jó hívét én tessesem el. Egyik katolikus férfi unitárius családba nőült. Felesége reverzalist adott, s két leányuk katolikus vallásban nevelkedett. A nagyobbik már agrármérnök-nő volt, amikor autóbalesetben meghalt. Menyasszonyi ruhában, fején virágkoszorúval feküdt koporsójában. Koporsója után a sok virágcsokrot és koszorút az ajtón nem tudták mind kivinni. Egy részüket az ablakon adták ki. Az asszonyokban felszisszent a hiedelem: „Valami baj éri megint a házat, temetés alkalmával virágot az ablakon nem szabad kiadni.” A leányt az unitárius temetőbe, nagymama mellé temették el, mert életében is az ő kedvence volt. Erre kitört a vallásháború. Az édesapára rárontott a rokonsága: „Nagy bűnt követtél el, leányodat szentletlen földbe temetted.” A bigottság addig uzsukált, hogy az édesapa lelkiismeretfurdalást érzett, s bánatában felakasztotta magát. Mivel tettét ép elmével követte el, egyháza törvénye szerint nem lehetett halotti szertartásban részesíteni. Lajos bácsi a gondnokával eljött hozzám. Keservesen panaszkolt: egyháza törvényét át

nem hághatja, de azt sem veheti lelkére, hogy templomba járó jó hívét harangszó és imádság nélkül, csak úgy elássák a temető árkába. „Neked a vallásod nem tiltja az öngyilkosok eltemetését. Szépen kérlek, temesd el hívemet.” Kérésének eleget tettem. S a buzgó katolikus Pálffi Istvánt unitárius harangszóra, unitárius szertartás szerint eltemettem. Gyászbeszédemben a Golgotára igyekvő Jézus 14 stációjára utaltam, amelyeket temploma falán minden vasárnap áhítattal nézett végig István. Csak éppen nem tudta végigjárni az egészet. Útközben megállott, s letette keresztjét. A temetésen Lajos bácsi is részt vett, szolgálatomat megköszönte. Az öngyilkost nem temethették szent földbe. Az unitárius temetőben, leánya mellett kapott végső nyugóhelyet. Felesége sírjára keresztet állított. Most az unitárius rokonság zúdult fel: „Mit keres a katolikus kereszt az unitárius temetőben?” A gondnokot s engem vontak felelősségre, amiért nem akadályoztuk meg a keresztállítást. Addig hevítették ellenünk a tüzet, amíg a marosvásárhelyi közgyűlésen jelen levő dr. Kovács Lajos püspök úrtól kihallgatást kértünk. Előadtuk panaszunkat, hogy a kereszt miatt híveink milyen heves támadásban részesítenek. „Nyugtassátok meg őket, mert a kereszt mindegyik keresztény felekezetnek közös jelképe” – volt a főpásztori válasz. Erre a kedélyek lecsillapodtak. A szőkefalvi „keresztes háború” véget ért. Megint egy újabb tanulsággal gazdagodtam: a teológia ellenkező pólusán álló lelkészek megtalálják az egymás felé vezető hidat, de a hívek táborai között még ott tátong a bigottság elválasztó árka.

A református kollégával, Nagy Gyula bácsival is megtaláltuk ezt a hidat. Egy- más családját kölcsönösen látogattuk. Fénykép is igazolja ezt. Találkozásaink alkalmával nem elégedtünk meg a négy fal közti beszélgetéssel. Egymást hazakísérve, az úton is folytattuk. A két parókia között kb. 500 m volt a távolság. Oda-vissza kísérgetve egymást, ennek többszörösét is megtettük. Az egymást kiegészítő gondolatok nem akartak a végükre jutni. Teológiai, hittani kérdést sohasem feszegettünk. A magyar történelem, irodalom, a közelmúlt és az akkori jelen eseményei bőven kínálták a közös témát.

A már említett reformáció- és Dávid Ferenc-ünnepélyen kívül más alkalom is adódott a közös szolgálatra. Unitárius–református vegyes családokban történt temetéseken mindig együtt szolgáltunk. Református halott esetén a háznál mindig Gyula bácsi szolgált, a sírnál én. Unitárius halottnál fordítva.

Gyula bácsival temetésen kívül ökumenikus keresztelést is végeztünk. A fiatal Orosz Bojsz János felesége dombói születésű unitárius asszony volt. Ők még ragaszkodtak a régi törvényhez: a gyermekek a nemük szerinti szülők vallását követik. Így Zoli református, Ildikó unitárius vallásban nevelkedett. Mind a ketten már rég kiléptek a bölcsőből, óvodás, illetve iskolás kor felé közeledtek. Illett már megkeresztelni őket. A szülők restellték saját lábukon templomba vinni őket. Az otthoni keresztelés mellett döntöttek: egyszerre mind a kettőt. Az időpontot nekünk bejelentették, elhatároztuk, együtt megyünk a családhoz. Gyulának hozzánk beszóltak, s együtt indultunk. Én a palástomat vittem a karomon. A keresztelőpoharat, táskájában, a feleségem hozta. Már célunk felé közeledtünk, mikor egy-

szer csak Gyula a fejéhez kap, s riadtan felsóhajt: „Jaj, Istenem, otthon hagytam a keresztlőkelyhet!” A feleségem megvigasztalta: „Ne búsulj, Gyula, itt a miénk!” S megnyugodva haladtunk utunkon. Csillagragyogta, szép nyári este volt. A családi ház udvarán, megterített asztaloknál ott ültek már a komák és az egybehívott rokonok. Minket, a két lelkész házaspárt külön asztalhoz vezettek. Odatettük a magunkkal hozott keresztlőkelyhet. Kútból merített tiszta vízzel megtöltöttük. Palástjainkat vállainkra vettük, s hozzákezdünk. Az esti csendben felcsendült a protestánsok közös zsoltára: „Szívemet hozzád emelem és benned bízom, Uram.” A fiú volt a nagyobb, Gyulát illette az elsőség. Hite szerint elvégezte liturgiáját, s majd az egy Istent hívők kelyhéből, a Szentháromság nevében néhány cseppet szórt Zoli fejére, s felvette őt egyháza kebelébe. Majd én következtem. Unitárius liturgiánk szerint ugyanabból a kehelyből, ugyanazzal a vízzel, az egy igaz Isten nevében megkereszteltem Ildikót, s felvettem az unitárius egyház tagjai sorába. Végezetül soraimban a többször ismételt *90. zsoltár* hangja csendült ajkainkról a csillagos ég felé: „Tebenned bízunk eleitől fogva!” Benne bízunk, s nem csalatkoztunk. Meghallgatta imádságunkat. Mindkét gyermeket, vallásaik tanítása szerint Jézus Krisztus útján vezetve, becsületes keresztény emberré segítette.

Gyula bácsival az ökumenia útján ennél is tovább mentünk. Az 1960-as évek közepén a református templom javításra szorult. A munkálatok ideje alatt ott nem lehetett istentiszteletet tartani. Gyula kérésére megegyeztünk, amíg templomuk elkészül, addig vasárnaponként és ünnepeken a református hívek is az unitárius templomba járnak. Úgy is történt. Vasárnaponként felváltva az egyik lelkész imádkozott, a másik prédikált. Beszédeinkben a dogmatikát kikerültük. Mindig találtunk közös felfogást érintő témát. Mindig olyan éneket választottunk, melyet mind a két felekezet hívei ismertek. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai mind a két énekeskönyvben megvoltak. Abban az évben karácsony is így köszöntött reánk. Emlékezetes karácsonyi szolgálat volt. Már nem tudom, milyen sorrendben, csak arra emlékszem, egyikünk prédikált, másikunk ágendázott. Majd a hívek a templom piacára, az úrasztala köré álltak. Kor szerint. Hiszen jól ismerték egymást. Mi, kezünkben az úrvacsorai jegyekkel, sorra jártuk őket. Egyikünk a kenyeret, másikunk a bort osztotta. A hívek között egyik református, a másik unitárius volt. Az egyiknek az úrvacsorai kenyér Jézus megtöretett testét, a bor kiontott vérét jelképezte, a másik ugyanabban az úrvacsorai kenyérben és borbán Krisztus testét és vérét lelkileg vette.²⁷ Amikor a mi templomunk javítására került a sor, az unitáriusok jártak a református templomba közös istentiszteletre. Sajnos, közös úrvacsoraoosztásra itt nem került sor, mert a mi templomunk javítása nyáron, ünnepszegényes időben történt.

Papi közösségünknek negyedik tagja is volt. Páltinean Eugen-Jenő görögkatolikus lelkész nem tért át ortodoxnak. Hitéért többévi börtönbüntetést szenvedett. Szabadulása után, gyermekei segítségével Szőkefalván vett házat, s ide tele-

²⁷ Lásd *Unitárius Káté*, 129. kérdés.

pedett le. A római katolikus templomba járt. Otthonában kényszerből áttért, de lélekben görögkatolikusnak maradt híveknek misézett. Feleségével együtt társaságunk kedvelt barátja lett.

A lelkészek együttműködése a falu népében visszhangra talált. Az egyik adatközlőm meg is jegyezte: „Mi azt szeretjük, ha papjaink összetartanak, hogy mi is követhessük őket.”

Egyházi élet • Mind a három magyar felekezet önálló anyaegyházközséget alkotott. Történetük a reformáció–ellenreformáció következtében egymásra hatással volt. A falu felett, dombon épült katolikus templommal kapcsolatban egy 1468. május 28-i feljegyzésből megtudjuk, hogy Antal deák szőkefalvi birtokrészen, „puszta helyen új kőtemplomot emelt” (Jakó közlése 1990a: 1808. szócikk). A katolikus templom a reformáció után az unitáriusok használatába került. A szőkefalvi Szőke családba nősült Sárosi János portai nagykövet az unitáriusoknak terjedelmes földbirtokot adományozott. Idővel reformátusok is telepedtek a faluba. Az 1600-as évek utolsó évtizedeire annyira elszaporodtak, hogy a „maior pars” elve alapján a templomot maguknak követelték. Az unitáriusok Apafi Mihály fejedelemhez fordultak jogorvoslásért. A fejedelem bizottságot küldött ki a konfliktus megoldására. Tárgyilagos vizsgálat után a bizottság a két felekezetet egyenlő arányban találta. A templomot az unitáriusoknak ítélte, de kötelezte őket, hogy a reformátusoknak segítsenek új templomot építeni. Ez meg is történt. Az unitáriusok templomukat 1746-ig zavartalanul használták. Ekkor, a már említett bárói levéltár égetéséből kimentett okirat szerint Gróf Haller János, a falu földesura román jobbágyaival a templomot az unitáriusoktól elvétette, s visszaadta a katolikusoknak. A gróf felesége a Küküllő megyében is birtokos, unitárius vargyasi Dániel család leánya volt. A grófhoz menvén feleségül, katolizált, s buzgóbb katolikus lett férjénél. Az unitáriusok papi, mesteri lakásait is elveszítették, valamint összes birtokukat. A megfosztott unitáriusoknak a Szőkefalván is birtokos désfalvi Belényesi család saját birtokából telket adományozott, és arra saját költségén papi lakot, templomot, haranglábat építtetett fából. Az egyházközség 1816. évi vagyonszeírásában ez olvasható: „...van egy kis rakó fából épült templomjok zsendelj fedél alatt, mellette van egy kis harangláb hasonló képpen zsendely fedél alatt, ebbe két kisedd harangok.”²⁸ Ez a templom idővel úgy megroggyant, hogy nem lehetett benne istentiszteletet tartani. Időközben a szőkefalvi Wesselényi-birtok tulajdonosa felesége, Polixéna írónő révén az angol unitárius főúr, Paget János lett. Paget az elárvult unitárius egyházközség segítségére sietett. A falu közepén, a főút mellett, a „kaszárnnyával” szemben telket, téglavetésre pénzt adományozott. 1876-ban a templomépítéshez hozzákezdtek. 1883-ra készült el, torony nélkül. Ferencz József püspök úr szentelte fel. A torony 1900-ra lett készen. Felszentelésére az unitáriusok ünnepén, Szent

²⁸ A Küküllői Unitárius Egyházkörmények egyházközségeinek 1816. évi vagyonszeírása, 126.

Mihály vasárnapján került sor, szintén az előbb említett püspök szolgálatával. A toronyból két harang hívogatja a híveket Isten házába. A régebbi nagyharang az I. világháború áldozata lett. Helyette 1926-ban szereztek újat. A templom dél-észak irányba épült, egyetlen, észak felőli, főút melletti bejárattal. A templom bejárata felett van a karzat a harmóniummal és a legények padjaival, valamint a toronyba vezető ajtóval. A deszkából épült szószék a keleti fal közepén helyezkedik el. Mellette a papi szék, előtte, a templom piacán, az úrasztala. Azóta kopjafamintás csillárral cserélték ki itt is a búzakoszorút. A szőkefalvi templom volt az egyetlen egyházunkban, melynek falán a tordai országgyűlés képe volt látható. Egyházi főhatósági rendelet eltávolíttatta onnan. A szószékkal szemben állva, jobbra van a férfiak, balra pedig az asszonyok padja. Szőkefalvi szolgálati időnk alatt a templomon több jelentős javítást végeztünk. A megbomlott külső vakolatot körben, a tégláig leverték, és újravakoltattuk. A templom fedelét újracseréztük. A torony fedélzetét a faszervezettel, bádgozással együtt teljesen megújítottuk. A templomhoz vezető, omladozó téglafeljárót cementlépcsővel kicseréltük. Mindezt a hívek áldozatából. A templom belseje is megszépült. A feleségem irányításával és saját kezű közreműködésével az asszonyok 1979-re a szószékre, karzatra, padoszlopok elejére díszes varrottasokat hímeztek.

A katolikusok mai templomát 1818-ban szentelték fel. A régi, a reformáció kora előtti helyére épült. Kelet–nyugati irányba, egyetlen, nyugati bejárattal. Az oltár a templomhajó keleti felében van. A református templom 1912-ben épült a falu alsó végén, útkereszteződésnél, nyugat–keleti irányba, egyetlen, kelet felőli bejárattal.

A románok régi görögkatolikus temploma temetőjük közepén állott. Számuk szaporodásával a református templom közelében, a Főút mellett, kisajátított magyar birtokból telket kaptak. Az 1930-as években ide új templomot építettek, amely 1948 után görögkeleti lett. Kelet–nyugat irányba, egyetlen bejárattal épült. Az oltár itt is a templomhajó keleti felében van. Mind a négy templom egybeépült a tornyával. Minden toronyban 2-2 harang van. Vasár- és ünnepnapokon egy időben szólalnak meg. A katolikus és a román harangok „nagyidő” alkalmával „félrekondulnak”, hogy a veszélyes felhőket eloszlassák. A katolikus deket is jelez. Temetéskor mind a négy torony harangja egybecsendült. Mindig az kezdte, amelyikhez a halott tartozott, a többi követte. Ha a falun idegen halottat vittek végig, mind-egyik harang siratta. A szőkefalvi ember, ha úton jártában harangszót hallott, katolikus vagy román létére keresztet vetett. Az unitárius és a református ember megemeltette kalapját, és felfohászzkodott: „Én Istenem, segíts meg!” Most visszatérek a mi szép, kis templomunkba. A két örökzöld fenyő szomszédságában, az ajtó felett aranytábla hirdeti: „Egy az Isten!”

Harmadik harangszóra a hívek itt is begyűltek a templomba, ki-ki a megszokott padjába. Feleségem kíséretében, palásttal a vállamon, én is beléptem. Híveim állva fogadtak, én főhajtással köszöntöttem őket.

Istentisztelet végeztével először az asszonyok jöttek ki, s a templomajtón kívül, a bal oldalon csoportosultak. Utánuk én következtem, hátam mögött a férfiakkal.

Ők az ajtó jobb oldalán helyezkedtek el. Az asszonyok felé fordulva, egymár szóban elbúcsúztam a gyülekezettől. A férfiakkal sorra kezét fogtam. Feleségem az asszonyoknál ugyanígy tett. Kifejezvéen ezáltal is híveink iránti együttérzésünket.

A „sátoros ünnepek” alkalmával szószéki szolgálatomat úrvacsoraosztás követte. A megállapított liturgia szerint végeztem, de a helyi hagyományok keretében. Szőkefalván az úrvacsorai jegyek: kenyér és bor felajánlása más szokás szerint történt, mint előző szolgálati helyeimen. Báró Petrichevich-Horváth Artúr halála előtt mind a két úrvacsorai jegyet minden alkalommal a földesúr családja adományozta. Halála után az adakozás a hívekre hárult. Maguk között sajtásagos szokást alakítottak ki. Külön család adta a kenyeret, és külön család a bort. A kenyeret éveken át minden ünnepen ugyanaz a család sütötte. Csak „virágzását elhullatott asszony” süthette. A bort éveken át ünnepenként külön-külön család adományozta. Szőkefalvi 29 évem alatt, „apáról fiúra öröklődően”, minden ünnepnek megvolt a maga úrvacsorai bort adományozó családja. Karácsony a Ferencz Dobos János családjáé volt. Húsvét eleinte a Rác Pál tanító uré, később, sorra kerülő okok miatt, kimaradt, pünkösöd a Bódi Istvánké, Szent Mihály – őszi hálaadás – ünnepe a Szabó Jánoské volt.

Az úrasztalát Szőkefalván is a kurátor és az egyik egyházi terítette meg. A terítőket és úrvacsorai abroszokat az eklézsia ládájából ők vették elő, és vitték a templomba. Szent Mihály napjának külön úrvacsorai abrosza volt. A Szabó család egyik elődje ezen a napon érkezett haza Amerikából. Hálából szerencsés hazatérése emlékét úrvacsorai abrosszal örökítette meg. Meghagyta utódainak: Szent Mihály napján mindig ezzel az abrosszal terítsék meg az úrasztalát. Az úrvacsoravétel sorrendje itt is kor és nem szerint történt, azzal a különbséggel, hogy férfi és nő nem levők, öregek és fiatalok egy-egy csoportban állottak ki. Szőkefalván az úrvacsorai bor kiosztásánál a kurátor nem segített. Amikor a kehelyben fogytán volt a bor, az úrasztalához léptem, és a kannából újratöltöttem.

Egy alkalommal az úrvacsora „paraliturgiájá”-ra lettem figyelmes. A gyülekezet távozása után a kurátor, egyházi és harangozó a templomban visszamaradt, hogy az asztalt leszedjék, s a klenódiumokat a parókiára visszahozzák. A templom előtti búcsúzásom közben az ajtónyíláson hirtelen visszapillantottam. A kurátor a kehelyt az ajtóhoz emelte, miután ivott belőle, átnyújtotta az egyháznak, s majd a harangozóhoz. Mindhárman vettek „másodúrvacsorát”. A kurátort megkérdeztem, ez mi volt? „A kehelyből többen ittak, s a megmaradt bort nem egészséges a kannába visszatölteni”, válaszolta. A tálcán maradt kenyeret és a kannabeli bort visszahozták a parókiára. S mint előbbi helyeimen, a perselypéncz megszámlálása után közösen elfogyasztottuk, boldog ünnepet kívánva egymásnak.

Az ökumenikus úrvacsoraosztásról már szoltam. Most a háznál adott úrvacsoráról akarok megemlékezni. Hagyományá vált, hogy az egyházzal a templomból addig haza sem mentünk, míg az öreg cigánynénak, Eszternének nem vittünk úrvacsorát. Bejelentésre a beteghez hétköznap is elmentünk. A nagybeteg az úrvacsorától vagy meggyógyul, vagy, ha már kínozzák halál fájdalmai, megkönnyeb-

bül. Egy alkalommal halálos betegnek hitt cigány asszonyhoz hívtak úrvacsorát adni. Utána az asszony betegségéből felgyógyult, s még évekig élt.

Azért ismertem magyar családot, ahol a román pap „szluzsbáját” többre becsülték, mint az úrvacsorát. Egyik református, öreg presbiter halálos beteg volt. Elhívták lelkészüket úrvacsorát adni. Szertartás végeztével papjuk a kapun alig lépett ki, az egyik családtag már rohant a gálfalvi román papért.

Az emberi életfordulók szertartásai a temetés kivételével a templomban történtek. Ezt minden szőkefalvi család igénybe vette.

Az élet rendje szerint legelső volt a keresztelés, ami a családi exogámiát nagyban befolyásolta. A családok között hagyományos örökségként vagy egyházi nyomásra különböző eljárás alakult ki. Voltak családok, mint a már említett Oroszék, ahol a szülők nemükön levő gyermeküket a maguk vallására keresztelték. Valamikor egyházi törvény döntött így. Később a törvény elévült, de gyakorlata mint szokás fennmaradt. Mindig unitárius, református családoznál fordult elő. Katolikus–protestáns vegyes családban csak katolikus gyermekek lehettek. Unitárius vagy református édesapának lehettek katolikus gyermekei, de katolikus édesapának más vallású gyermekei nem. A katolikus egyház a szembeszegülőket szankcionálta. Aki nemén levő gyermekét más vallásra keresztelte, azt a „szentségektől” eltiltották. A reformátusok is kezdték ezt az eljárást követni. Volt vegyes házasság, ahol a református édesapa fiát katolikus felesége vallására keresztelte. Egyháza az úrvacsorától eltiltotta. A református férfi katolikusnak hagyta családját, s áttért unitáriusnak. Az egyik asszonyt, ki leányát unitáriusnak keresztelte, szintén eltiltották az úrvacsorától, s ráadásul még eklézsiakövetésre is kötelezték. Az asszony felháborodva tiltakozott, ő nem esett olyan bűnbe, ami miatt ilyen megszegítő eljárást érdemelne. Áttért unitáriusnak. Ettől a két esettől eltekintve három szék között mindig mi estünk a pad alá. Az exogámiának mindig az unitáriusok lettek a vesztesei. A vegyes családban élő édesanya engedett a férfierőnek, s leányát ennek vallására keresztelte. Az unitárius édesapa udvariasságból vagy inkább a családi béke kedvéért hajlott az asszony szavára, s fiát átengedte annak vallására.

A keresztszülők kiválasztásánál a népi gyakorlat már az egyházi törvénnyel összeütközött. A szülők nem a vallási hovatartozást nézték, hanem rokonukat, ifjúkori barátjukat, barátnőjüket hívták főkomának. Más vallású keresztanya tarthatta keresztvíz alá a gyermeket, de az anyakönyvbe csak katolikus keresztszülő nevét lehetett beírni. Így biztonság kedvéért mindig kéznél volt egy katolikus házaspár, akinek a nevét anyakönyvezték. Ilyen esetről családi tapasztalatom is van.

Középső leányunk gyermekkori játszótársa volt a velünk szemben lakó katolikus kántor leányának. Felnővén Panni férjhez ment, gyermeke született, főkezesztanyának a mi Marikánkat hívta meg. Ő el is vállalta, örömmel tartotta gyermekkori játszótársa gyermekét keresztvíz alá. Azonban nevét a katolikus anyakönyvbe nem írták be. Azért ma is ő a főkezesztanya és komaasszony. A reformátusok sem akartak a katolikusok mögött maradni. Az adventista édesapa és a református édesanya leánykáját az új református lelkész nem akarta megkeresztel-

ni, mert a főkeresztanya unitárius volt. Hozzám hozták, és én megkereszteltem. Igaz, a gyülekezet nem fogadta be a gyermeket. A kántálási listára felírtam a család nevét, de az unitárius énekesek nem voltak hajlandók a „hívó” családot karácsony ünnepén köszönteni.

A templomban végzett következő szertartás a konfirmáció volt. Káténk 123. kérdésére adott válasza szerint: „A konfirmáció az unitárius hitben való megerősödés kinyilvánítása; a konfirmáció által az egyház önálló tagjai leszünk, és Isten előtt felelősséget vállalunk minden cselekedetünkért és hithűségünkért.”²⁹ A konfirmáció ideje eltért a hagyománytól. Már nem lehetett sem virágvasárnapján, sem áldozócsütörtökön tartani. A „szocialista éra” nem adott erre lehetőséget. A szülőkkel megegyeztünk a nyári vakáció egyik vasárnapjában. Nagy Gyula református kollégával is egyeztettük a dátumot. Nem volt szerencsés egy napon végezni az unitárius és református konfirmációt. Híveink mind a két ünnepélyre kölcsönben eljöttek. Hiszen kereszt-, rokon gyermek volt mindkét konfirmáló csoportban.

Konfirmáló csoportjaim Szőkefalván nem voltak olyan népesek, mint Pipén. Hatnál nagyobb létszámot sohasem értek el. Volt rá eset, amikor 2-3 növendék, de volt olyan év is, amikor csak egy konfirmált. Akármilyen kevesen voltak, a színdarabos jelleget itt is kerültem. Minden kérdést minden növendéknek tudnia kellett. Amikor egynél többen konfirmáltak, ha csak 2–3-an voltak, akkor is kikérdeztem az egész kátét. A gyülekezetben ezáltal is fel akartam ébreszteni az unitárius hitvilágot. A feleségem itt is megsúgta az ifjaknak a módszeremet. Így biztonságérzetük nem szenvedett csorbát. Nem akartam úgy járni, mint Gyula bácsi. Biztonság kedvéért kijelölte a kérdéseket. Mikor az ünnepélyen Jánosra került a sor, az rávágta: „Ezt a kérdést nem én kell mondjam.” Hiába óvakodtam, csak megjártam, de még tragikusabban. A kísértés egyetlenegyszer rabul ejtett. Az egyik tréfakedvelő család felbiztatta a növésében törpének maradt cigány növendék édesanyját, hogy kérjen meg engem, adjak ki a fiának 1-2 kérdést, tudjon ő is konfirmálni. Az édesanya esdeklésének engedtem. Utolsó héten, az egyik kátéórán így szóltam Jóskához: Tőled csak ennyit kérdek, hol született Jézus. Erre ezt feleled: „Jézus Betlehemben született!” Ezt vele többször is elismételtem. Eljött a konfirmáció napja, Jóskára került a sort. Feltettem a kérdést: „Hol született Jézus?” Látom, lámpalázba esett, nem jut eszébe a válasz. Segíteni akartam rajta, súgni kezdtem: „Bet...” , erre Jóska észbe kapott, meg sem várta, hogy a szót befejezzem, a Bé- helyett Pé-t hallott, s rávágta: „Jézus Petroszényben született!” Kijavítva feleletét, valahogy elsimítottam a gyülekezet gúnyos morajlását, s a konfirmációt befejeztük. Néhány nap múlva, Dicsőben járva, betértem dolgom végezte után a vendéglőbe egy pohár sörre. Egyszer csak fülembe nyilallt a szomszéd asztaltársaság beszéde: „Hallottátok-e, Szőkefalván a konfirmáló azt felelte: Jézus Petroszényben született?” Hagytam a sörömet. Ironikus nevetésük közben, szégyenemben alig tudtam kisomfordálni az ajtón, nehogy észrevegyék kiléteimet.

²⁹ *Unitárius Káté*, 123. kérdés.

Ettől az egyetlen kudartól eltekintve, a szőkefalvi konfirmáció is kellő erkölcsi sikerrel végződött. Az ifjak magabiztosan mondtak, értelmes válaszaikkal örvendeztettek meg engem és a gyülekezetet. Hogy maga a konfirmáció lényege, az unitárius hitben való meggyőződés, a felelősségvállalás, a hithűség mennyire öntudatosan bennük, arról a 14 éves, kamaszkorú ifjak még nem tudtak számot adni. A konfirmáció szertartásába bevezettük a fogadalomtevést. Életük első úrvacsoravétele után az ifjak szívre tett kézzel fogadták: „Amíg élek, unitárius valláshoz hű maradok. Isten engem úgy segítjen!”

A szőkefalviak hitéletében az öntudat, a meggyőződés kevés szerepet játszott. Ez az esketésnél derült ki. A konfirmáció az ifjak részéről köszöntővel zárult. Felelősségem közbenjárásáról már megemlékeztem.

Volt olyan család is, ahol a konfirmáció csak ünnepélyes alkalom volt a rokonság, komaság, szomszédság összejövetelére, fényes lakomájára, a gazdag ajándékozásra. Pl. M. Pisti sohasem járt kátéórára, egy kérdést sem tudott. A konfirmáció előtt néhány nappal az édesanyja megkért, adjak ki fiának 2-3 könnyű kérdést, hogy ő is megkonfirmálhasson. „Inkább hagyjuk el jövőre”, szoltam én. „Pisti járjon rendesen kátéórára, a kérdéseket tanulja meg, s a többiekkel együtt tisztességgel megkonfirmál.” „Jaj, nem lehet elhagyni, tiszteletes úr!” – szisszent fel az édesanya. „Mindennel felkészültünk már. A házat kívül-belül, nagy költséggel kifestettük, a disznót erre az alkalomra meghizlaltuk, tovább nem tarthatjuk, a nagy melegben elkárosodhat. Az új ruhát megvettük, jövőre kinőheti a gyermek. A vendégeket összehívtuk. Visszamondani nem tudjuk, mert megsértődnek. Ha elmarad, minden fáradságunk, költségünk kárba vész.” Kárba veszett. Az unitáriusok részére is sajnos a család elveszett. Haragjukban áttértek valamelyik szektába.

A konfirmációnak, az egyházi mellett, Szőkefalván is megvolt a társadalmi vonatkozása. A gyermekközösségből az ifjak közösségébe került a növendék. Helyzete a családban is megváltozott. A gyermekek külön asztaltól a nagyok asztalához ülhetett. A fiú a legényekkel együtt mehetett a táncba. Részt vehetett a karácsonyi kántálásban, még a fonókba is benézhetett. A leány is elmehetett a táncba az édesanyja kíséretében, fonóba járhatott, vizitát fogadhatott. Szegényebb családok fiaikat, leányaikat konfirmáció után szegődötték el szolgálni.

Konfirmáció után néhány évre a fogadalmat tett ifjú újra megjelent az úrasztala előtt, most már kettesben, párjával újabb fogadalomtételre. Egymás jobb kezét fogva, egy életre szóló hűséget fogadtak egymásnak. Naiv hivatásérzetemmel elérkezettnek láttam az időt a bizonyágtetésre, amikor a konfirmációkor elhangzott fogadalomnak fogantatja érvényesül. Keserűen csalódtam. A szokás hatalma, a családi érdek vagy a másik felekezet dogmája az öntudatnál, az esetleges hitbéli meggyőződésnél erősebbnek bizonyult.

Az egybekelésnek, az esketésnek Szőkefalván, mint általában a vidéken, több változata alakult ki. Élt még annak legősibb megnyilvánulása: a leánylopás, leányszöktetés. Szolgálati időm alatt két eset is előfordult. Az egyik engem is érintett. A fiatal unitárius leánykát konfirmációja után, alig 15 évesen, szülei tudta nél-

kül a református 17 éves legényke megszöktette. Korukra való tekintettel polgári és egyházi szertartás szóba sem jöhetett. Egyáltalán nem hiányolták, lakodalmat anélkül is tartottak. Hagyományos előírással, vőfélyvel, nyüszülyúlánnyal, násznaggyal. Menyasszonykikéréssel, vőlegénybúcsúval, népes asztalüléssel, a szokás hagyományos folklórjával. S ami a leglényegesebb, eredményes ajándékozással. Azután az ifjú pár nagykorúságukig vígan élte napjait. Akkor eleget tettek állampolgári és egyháztagsági kötelességüknek, s a községháza után hozzám, a papi lakra jöttek, és eklézsiakövetés után törvényesítették kapcsolatukat. A másik eset ennek ellenkezője volt. Öreglegény a moziból szöktette meg az idős lányt. Szégyellték hivatalos eljárás alá vetni magukat. Később a szülők rákényszerítették őket. Eklézsiakövetést igen, de lakodalmat nem tartottak.

Én a leánylopásnak egy másik változatát is megismertem. Dicsői legény udvarolt a szőkefalvi leánynak. Már komoly lett közöttük a kapcsolat. Mindkét család beleegyezett a tervezett házasságba. De a szőkefalvi legények közössége nem. Rossz néven vették, hogy a falubeli leány máshova megy férjhez. A dicsői legény tartott a bosszúállástól. Sógorai védelmében éjnek idején lopta ki a leányt a faluból, nehogy észrevegyék a szőkefalvi legények, és ellene támadjanak.

A törvényes polgári és egyházi egybekelésnek a vidéken a következő változata alakult ki: ha az ifjú pár más-más faluból kelt egybe, mindig a menyasszony falujában esküdtek meg, s a vőlegény lakóhelyén telepedtek le. Ha más-más felekezethez tartoztak, akkor a faluját elhagyó házaspár a befogadó falu és család vallására tért át. Több esetben nem a leány ment a legény után, hanem fordítva. Például a szőkefalvi református legény az unitárius Dombóra nősült, menyasszonya válására tért. Viszont ha dombói unitárius legény nősült szőkefalvi református családba, át kellett térnie. A két szomszéd falu, a református Magyar királyfalva és az unitárius Küküllődombó népe megegyezett egymással, ha a két faluból származó ifjak kelnek egybe, mindig a befogadó falu vallására térnek.

Szőkefalván is érvényesült a befogadó család akarata. Ismertem három öregasszonyt, testvérek voltak, egy családban, reformátusként nőttek fel. Férjhezmenetelük után háromfelé tértek. Egyikük unitárius, másikuk katolikus lett, a harmadik megmaradt reformátusnak.

Más változatról is szereztem tapasztalatot. Az unitárius–református vegyes párok Szőkefalván rendszerint a menyasszony templomában esküdtek. Így írta elő a régi törvény. A törvény elavult, de gyakorlata mint szokás tovább élt. Igaz, egységes eljárás közöttünk sem alakult ki.

Hivatásérzetemet mélyen sértette, ha unitárius menyasszonyt református vőlegénnyel én eskettem, de leányukat már nem én kereszteltem. Egyik vasárnap, harmadik harangszó alatt a templomba igyekeztem. Mellettem keresztelési menet haladt el. Szívembe nyilallt, mikor megláttam az egykori jeles konfirmándus leánynövendékemet mint édesanyát, aki ölében vitte kislányát, férje válására, reformátusnak keresztelni. Nehezen tudtam megbarátkozni a „leány megy a legény után” gondolattal. Mert még jobban elkeseredtem, ha esketésem után a menyasz-

szony, megfelelkezve konfirmációi fogadalmáról, áttért reformátusnak. Viszon-
zás ritkán fordult elő, mert unitárius legény kevés volt. Enyhe vigaszom volt, ha
ki-ki megmaradt a maga vallásában, és a fiú az édesapáét, a leány az édesanyáét
követte.

A katolikusokkal más volt a helyzet. Akár a vőlegény, akár a menyasszony volt
katolikus és párja más vallású, az esküvő csak az ő templomukban történhetett.
Ebben is keserű csalódás ért. Egy másik vasárnap kiléptem kapumon, mikor vi-
dám esküvői menet kanyarodott a katolikus templom felé. A menyasszony szintén
egykori kitűnő konfirmándusom volt. S ott kellett esküdjének, mert katolikus vő-
legény más templomban nem esküdhethet. Szerencsére a menyasszony megma-
radt unitáriusnak, de leányát, fiát át kellett engedje katolikusnak. Ha a más val-
lású fél ragaszkodott a magáéhoz, nem kényszerítették áttérésre, de születendő
gyermekéről reverzálist kellett adnia.

Az esketés különböző templomban, más és más szertartással ment végbe, de
az azt követő közösségi összejövetel, a lakodalom az őstől örökölt szokás sze-
rint. Bármilyen liturgia szerint mondták ki a „holtamig holtáiglan”-t, a lakodalom
tisztségviselőit: násznagyot, vőfélyt, koszorúslányt egyházi beavatkozás nélkül,
felekezeti hovatarozástól eltekintve, maga a két család jelölte ki, a hagyomány
előírása szerint, rokonsági, komasági, barátsági, szomszédsági alapon. Így katoli-
kus násznagy vezethette az unitárius vagy református ifjú párt az úrasztala elé, és
fordítva is: katolikus párt unitárius vagy református násznagy vezette az oltár elé.

Az unitáriusoknál érdekes szokás alakult ki. A szertartás után a lelkész és
a gyülekezet kijött a templomból, de a násznép bent maradt, mert a harangozó
kulcsra zárta az ajtót, s csak úgy engedte ki őket, ha a násznagy váltságot fizet.

A lakodalmat a menyasszony háznál megelőzte a „sirató este”, régebben. Ide
minden fiatal elment. Másnap a lakodalmas háznál a menyasszonytánc után az
öregék rájuk szóltak: „Fiatalság, hazafelé! Az este kimulathattatok magatokat. Itt
most nincs mit keressetek. Csak a vőfélyek és koszorúslányok maradhatnak.” A la-
kodalmi vacsorán az öregék olyan beszélgetést folytathatnak, amelyek nem valók
fiatal füleknek.

A házasságkötések, amint láttuk, vallásváltoztatással, áttéréssel jártak. Ezek
más okból is előfordultak, sohasem meggyőződésből, inkább érdekből. Szőkefal-
vára kerülésünkör hallottuk, amikor az 1910-es években a reformátusok templo-
muk építéséhez készültek, híveiket teherbírásuk szerint kategorizálták. A költsé-
gek fedezéséhez pénzbeli hozzájárulásra kérték őket. Néhány tősgyökeres refor-
mátus család sokallta a tőlük kért összeget, s inkább áttért katolikusnak.

A Felszeg végén állt Szőkefalva utolsó, Gálfalva első háza. A családfő fiaival re-
formátus, felesége leányaival unitárius volt. A férj a gálfalvi református egyház-
község tagjaként papjának képét kellett fizessen. Messze esett tőle a papi lakás.
Tehernek érezte minden év vége felé hátán a véka kukoricával felballagni papjá-
hoz, inkább áttért unitáriusnak, fiaival együtt. Szőkefalván nem kellett akkor ke-
pét fizetni.

Volt, aki sértett önérzetéből változtatta meg vallását, mint egy tanító úr, aki Kalotaszegről került Vámosgálfalvára a református felekezeti iskolához. Egyháza központi vezetőségével konfliktusa támadt. A rászabott szankciót méltatlannak, sértőnek érezte. Inkább áttért családjával együtt az unitárius vallásra. Ekkor, 1920 elején alapították meg a szomszédos Szőkefalván az állami elemi iskolát. Ő lett az igazgatója. Az akkori agrárreform az állami iskola igazgatójának fizetésébe 17 hold termőföldet mért ki.

Az illető érdekes egyéniség volt. Néptanító létére a néptől három lépés távolságra tartotta magát. Annak örömeiben és bánatában, lakodalmán, temetésén mint más értelmiségi, nem vett részt. De sajátos, egyéni példájával nevelte. A fizetésébe kapott föld jövedelméből magának egyholdas telket szerzett, arra szép házat és melléképületet emelt. A puszta területre kétkezi munkájával bőven termő veteményes- és gyümölcsöskertet létesített. Házán és kertjén kívül 4 hold földet is szerzett, és azt egyetlen tehenével művelte. Szép darab szőlőt létesített, azt is saját kezűleg művelte. Ősszel, az érés idején kiköltözött az ő maga készítette kalyibába. Onnan őrizte tőkéi termését. Csak szüret után tért haza. Kiváló bort készített, s azt szabályszerűen palackozta. A falu népe példát vehetett a tanító úrról, hogyan kell kis területű földterületen egyes tehénfoggal mintaszerűen gazdálkodni.

A tanító úr az egyházközség presbitere és jegyzője lett. Amikor az egyházba is betört a demokrácia, és az elődöm volt cselédeit a presbitériumba beszervezte, ő egyházi tisztségeiről lemondott, egykori cselédekkel, kocsisokkal egy asztalnál nem tárgyalt. Sőt, az addig évente adományozott húsvéti úrvacsorai bort is megvonta a gyülekezettől, mert az ő borát szolgák és szolgálók nem isszák.

Az egyházi életben nem, de társasági életünkben részt vett. Névnapokra, családi ünnepeinkre feleségével együtt eljött. Január 24-én, Pálforduláskor a szőkefalvi társaság színe-java a házánál összegyűlt. Névnapján köszöntötte. Ilyenkor szokásos vidám dalolásunkat Pali bácsi hegedűjén kísérte. 90 éves korában temettem el a református temetőben. Isten nyugtassa békében!

Visszatérve az esketésre, ott sem mindig a meggyőződés dominált. A reformátusból unitáriussá lett édesapa fia katolikus menyasszonyával nem tudtak dűlőre jutni, hol esküdjenek. Végül arra a megállapodásra jutottak: annál a papnál esküsznek, akit hamarabb útjukba ejtenek. S ez az unitárius volt.

Az utolsó életforduló szertartásának, a temetésnek színhelye nem a templom, hanem a családi ház udvara. Minden halottat, bármilyen felekezetű volt, az én időmben onnan temettek. Az egységes szokást Salamon Lajos bácsi utóda bontotta meg. Minden katolikus halottat a templomba vitették, s ott tartott gyászmisét felette. A többi felekezet papjai továbbra is az udvarról temettek.

Az udvaron tartott temetési szertartás felekezetenként különbözik, de maga a halottkultusz a különböző hitű magyaroknál egységes. A szőkefalvi temetkezési szokásoknál láttam beigazolódni még teológus-egyetemista koromban hallott megállapítást: „A népnek egy vallása van.”

A szőkefalvi felekezetek között csak a koporsómérő pálcáknak a sírban való elhelyezésénél van különbség. A katolikusok a pálcikákat kereszt alakban helyezik a sír aljára, az unitáriusok és reformátusok párhuzamosan. A többi temetkezési szokásban egységesek.

A halál beálltát azonnal jelentik a harangok. Tudtul adják a falu népének, hogy valaki távozik a közösségből. Akármilyen vallású hal meg, mind a négy templom nyolc harangja megszólal. A halott templomának harangja kezdi, őt követik a többiek. Ha férfi halt meg, a nagy harangot húzzák először, a kicsivel folytatják, végül a kettőt összehúzzák. Ha asszony vagy gyermek a halott, akkor fordítva, a kicsivel kezdik, a naggyal folytatják, végül a kettőt összehúzzák. A falu népe a harang szavából tudja meg, milyen vallású, korú és nemű egyén halálozott el.

Szőkefalvára kerülésem első napjaiban meglepetéssel vettem tudomásul, hogy először az unitárius harang szólalt meg, s én nem tudtam, ki halt meg a híveim közül. Előbbi helyeimen nem ehhez voltam szokva. Időbe telt, míg híveimmel meg tudtam értetni, mégiscsak engem illik értesíteni elsőnek. Ha a halál alkonyat után állt be, akkor csak reggel harangoztak. A halál beállta után a felkért segítségek a bármilyen felekezetű halottat egyforma eljárással készítették a temetésre. Mosdatásnál, öltöztetésnél, koporsóba, majd ravatalra tételnél egységesen jártak el.

Megfigyeltem, egy 63 éves református asszonyt menyasszonyi ruhájában temették el. Így hagykozta. A koporsóba tett halottat a „tisztaszobában” előre elkészített egyházi ravatalra tették, fejjel a két ablak közé, lábbal az ajtó felé. Volt, amikor a koporsóba tárgyakat is tettek. Például a hároméves cigány leányka kezébe pénzt, azért, mert életében szeretett a pénzzel játszani. A magyar öregasszony mellé azért, hogy legyen amivel átmenjen a vámon.

A koporsóba és a ravatalra tétel után azonnal megkezdődött a siratás.

Előbbi szolgálati helyeimen ez már nem volt szokás. A halott felesége, leánya, asszonyrokona csendes jajszóval vagy hangos, dallamszerű mondogatással sirattott. Ahogy a harangszó elhangzott a falu felett, azonnal megindult a halottnézés. A különböző vallású rokonok, komák, szomszédok, jó barátok, mint a lakodalom előkészítéséhez, itt is vitték a tyúkot, tojást, lisztet, most már a tor részére. Bementek a ravatalos szobába, megnézték a halottat, részvétüket fejezték ki a gyászolóknak. A siratás a halottnézés alatt felhangosodott. Végigkísérte a temetés egész folyamatát. Legfájdalmasabban a koporsó lezárásakor erősödött fel. Végigkövette a koporsót az udvarra, egészen addig, míg a pap beszélni kezdett. A siratók sokszor a beszéd alatt is felzokogtak, még a koporsó döngetésére is sor került. Ilyenkor megszakítottam beszédemet, a gyülekezet úgysem rám, hanem a siratásra figyelt. Amikor a koporsódöngetés alábbhagyott, beszédemet folytattam. A temető felé haladva, a szekeren a koporsó mellett egymással szemben ülő asszonyok az úton végig siratták halottjukat. A temetőben az üres sír láttára még jobban elkeseredett a siratás. A siratóban a halott életében történetekre utaltak. Bocsánatát kérték, üzentek a korábban eltávozottnak. Sajnálták, milyen sötét házba teszik, melynek se ablaka, se ajtaja. Amikor a koporsót már lepadmalyozták, a si-

ratóba beleénekeltek: „Mé nem hagytak egy kis ablakot rajta, tudjon kinézni, ha jönnek a látogatók?” Amint Szőkefalva és környéke az egybekelésnél a leánylopással, úgy a temetéskor a siratással tüntette ki magát. Férfiak nem sirattak, csak asszonyok, felkérés nélkül.

A siratás mellett a halottkultusznak Szőkefalván is kiemelkedő epizódja volt a virrasztás. Ha nappal történt a halálozás, akkor két este, ha éjjel, akkor csak egy este virrasztottak. A virrasztóba, bármilyen vallású is volt a halott, a különböző felekezetű rokonok, jó barátok, ismerősök elmentek. A halottas szobában, a koporsó mellett a hozzátartozók, közeli rokonok ültek. A virrasztóban, mint Pípen, lelkészi szolgálat nem volt. Azonban a halott felekezetéhez tartozó kántor vezetésével az énekes emberek a koporsó mellett halotti énekeket énekeltek időközönként. A külső szobában vagy a szomszédban, nyáron az udvaron, bármilyen vallású halottat kártyázással virrasztottak. Minden temetést a család által felkért „gazda” vezetett le. Hivatalos helyen: községházán, lelkésznél, a harangozóknál is ő járt el. A virrasztóban az ő vezetésével állították össze a családtagok, hozzátartozók, rokonok, jó barátok stb. neveivel a búcsúztatót, amit felvitt a lelkésznek. A gazda felkérésénél felekezeti szempont nem számított. Unitárius, református halott temetését intézhette katolikus gazda is, vagy fordítva. A gazda vezetésével a virrasztóban kérték fel a sírásókat is. Erre a munkára is távolabbi rokonok, komák, jó barátok vállalkoztak, önként, felekezeti különbség nélkül.

Temetés napján a kora délutáni órákban a harangok szavára a falu népe a gyászoló család udvarára sereglett, hogy részt vegyen a végtisztességen. Bent a házban, a koporsó lezárása előtt a szemfedelet orr és száj irányába felhasították, a kötelekeket a lábbon kioldották. Magyarázat: „Így láttuk az öregektől.” A koporsót négy távolabbi férfi rokon pusztá kézzel vagy a testfogó fákkaal a ravatalról felemelte, s megindultak az udvar felé. Ezalatt a ravatalt más férfiak megfogták, s kivittek az udvarra, lábbal a kapu felé. Erre került a koporsó, szintén lábbal a kapu felé. A koporsó fejénél fekete terítővel letakart, kis asztal állott. Mellette két szék a papok számára. A koporsó két oldala mellé tett padokon a gyászoló család tagjai ültek. Hátuk mögött a gyülekezet asszonyai álltak, a papok háta mögött a kántor, az énekes, majd a többi férfi. Amint a koporsó az ajtó küszöbén megjelent, a kántor vezetésével felhangzott a temetési ének. A református, unitárius szertartás a 90. zoltárral kezdődött. A lelkész szolgálata végén felolvasta a búcsúztatót.

A szőkefalviak nem igényelték, mint a zsákodiak, a verses-énekes búcsúztatót. Megelégedtek, mint a pipeiek, a prózaival. Jobban érdekelte őket, mint maga a temetési beszéd. Akármilyen nagy gonddal összeállított beszédet tartottam, ha a búcsúztatóból egy nevet véletlenül kihagytam, szolgálatom pusztába kiáltó szó maradt.

Írott emlékeim közül kezembe került az 1971. július 11-én elhangzott búcsúztatóm. Kivételesen egymásba csengő rímmel kezdődik. Úgy rémlik, mintha a feleségem szerzeménye volna egy széplaki sirató ihletésére:

Halál, halál, keserű halál,
 Kidöntéd e háznak falát,
 Elvitted hű feleségnek párját,
 Egyetlen leányának édesapját.
 Két unokának jó nagyapját,
 Hat testvérnek legnagyobbikát,
 Jó szomszédok segítőtársát,
 Halld Molnár Ferenc búcsúzását.

Azután prózában folytattam a halott búcsúztatását név szerint, a következő csoportosításban:

- közvetlen családja: felesége, leánya, veje, unokái
- vérrokonsága: testvérei és azok gyermekei
- műrokonok: sógorai
- apatársa
- komái
- keresztgyermekei
- közeli rokonai: apja, anyja, apósa, anyósa
- távolabbi rokonai: helybeliek és másfalusiak
- szomszédok: egy fél utcára terjedően
- sírásók és a teljes gyülekezet (áldott szerencsémre ezek már nem név szerint).

A kb. 80 név felsorolása közben a rokonság soraiban morajlásra lettem figyelmes. Szolgálatom végeztével a család megbízottja jelentette: végzetes hibát követtem el, a búcsúztatóból az egyik testvér s egy apai rokon neve kimaradt. Ez okozta a morajlást. A sírnál kiigazítottam tévedésemet.

Később egy alkalommal Dicsőben helyettesítettem a kollégámat. Ott a rokonság, szomszédság mellett munkatársak és katonacimborák is név szerint szóba kerültek. Bármily hosszúnak tűnt a búcsúztató összeállítása, mégis találtam benne értéket. Egyetlen alkalom volt, mikor egyházi beszédem vázlatát híveim közreműködésével állíthattam össze. A búcsúztató átadásakor a temetőgazda felidézte a halott életében lejátszódott eseményeket. Ez beszédem elkészítésében nagy segítségemre volt.

Régebb a búcsúztató a temetési beszédet bezáró Ámen után hangzott el, a liturgikus előadásában, de paraliturgikus mozzanatként. Az Unitárius Egyház a szertartásrendjéből ki akarta törölni. A hosszas tárgyalás és vita eredményeként nem eltörölte, hanem a paraliturgiából beemelte a liturgiába, a temetési beszéd szerves része lett, a befejező rész tárgyát képezve. Igaz, név szerint csak a családtagokat engedte megemlíteni, a többiekét gyűjtőfogalomba illesztette.

A búcsúztatót követően a falu harangjai újra megszólaltak. Szavukra kialakult a gyászmenet. Két változatát ismertem:

1. Elöl ment az egyházi fekete zászlót vivő két férfi. Utánuk négy kisgyermek: unokák, szomszéd gyermekek vitték az élővirágcsokrokat. Utánuk következett a

lelkész, egyik oldalán a kántorral, másik oldalán a temetőgazdával. Hátuk mögött az énekes férfiak sorakoztak; őket 2-2 fiatal leány és legény követte 1-1 virágkoszorúval; majd a koporsóvivő szekér következett, egyik oldalán a halott leánya ült, vele szemben egy másik rokon asszony, s együtt siratoztak; a szekér után haladtak a gyászoló családtagok, végül a többi asszony.

2. Elöl egy férfi vitte az egyházi fekete zászlót. Utána jött a három pap. A szolgálattevőt közrefogta két kollégája. Őket követte a kántor, egyik felől az illetékes kurátorral, másik felén a temetőgazdával. Majd az énekes férfiak sorai következtek, akik a kántor vezetésével a halottasháztól elindulva, harangszó kíséretében a nyitott sírig, végig gyászénekeket énekeltek. Ennél a változatnál a koporsóvivő szekeren nem ült senki. A koporsót virágkoszorúk borították. Nyomában a gyászoló hozzátartozók haladtak, majd az asszonyok sorai zárták a gyászmenetet. A halottkultusz fontos mozzanata volt Szőkefalván is a zajkeltés. Ahogy a koporsót kivitték a kapun, bent a szobában egy cserépkancsót nagy csörömpöléssel a földhöz vágta. 1971. június 24-én jegyeztem fel, hogy amint a koporsót az udvarról kivitték, a visszamaradt asszonyok így szóltak egymáshoz: „Jertek, döntsük fel a padokat.” A koporsót vivő szekér változáson esett át. Eredetileg minden halottat saját tehénfogata vitt a temetőbe. A kollektivizálás után a téesz lovait a Dicsőben már feleslegessé vált gyászkocsi elé fogták, s azzal vitték a halottat végső nyughelyére. A temető kapujához érve, a koporsót levették, és pusztá kézzel vagy testfogó fákkel vitték a sírhoz, s az előre elkészített kötelekre tették. A kiásott sír két oldalán egymással szemben álló 2-2 férfi a kötélre helyezett koporsót óvatosan, egyenletesen leengedte a sírba. Egyikük lement, hogy a koporsót a sír alján elrendezze. A szemfedélből egy darabot kivágott, felnyújtotta egyik hozzátartozónak, aki elvette. Ennek füstjével tartották távol a halott hazajáró szellemét. A fentről leadott, sorszámozott fosznideszkákkal a lenti férfi a koporsót lepadmalyozta. Társaik kezükkel kihúzták. Az illetékes lelkész elvégezte szertartását, egy marék földet hintett a padmalyra, aztán megkezdődött a család és mások részéről a rögdobás. Végül a sírásók nekiláttak lapátokkal, ásókkal a sírt behantolni. Mikor azzal már félig jutottak, a temetőgazda megköszönte a lelkész szolgálatát. Hantolás végeztével a sír fejéhez és lábához 1-1 pálcát szúrtak. A koszorúk, virágcsokrok elhelyezése után a temetőgazda megköszönte a sírásóknak a segítséget, a gyülekezet tagjainak a részvételt, s mindenkit meghívott a torba.

Szőkefalván mindegyik felekezetnek külön temetője van. A reformátusoknak három is. A Gorga nevű falurész egyik mellékutcájából lehetett őket megközelíteni. Az előző, a régi református temető eredetét nem ismerem. Régi, elsüllyedt terméssírköveket is láttam benne. 1920 előtt az unitáriusok is ide temetkeztek. Ennek szomszédságában van a románok temetője, egykor itt állt az egyszerű fatemplomuk is. Az aljába épült papi lakás ma is megvan. E mellett terül el a reformátusok két új temetője. Mind a kettő földesúri adomány, birtokosaik kertjei végéből. Adományozóik nevein szerepelnek. Mind a két temető északra és délre lejtőzik. Az adományozók sírjai mindkettőben a dombélen vannak. Mellettük családtag-

jaik, azok szomszédságában volt udvarbírójuk s azok hozzátartozói nyugszanak. A módosabb református családok is a domb élére temetkeztek, a szegényebbek az északi és déli lejtőre. Egykor a férj sírja mellett üres helyet hagytak a még élő feleségnek, és fordítva. Később megszűnt a családi temetkezés, halálozási sorrendben ásták a sírokat.

A katolikusok temetője ellenkező irányban, a falu felső részén, a főútról délre nyíló Tag utca mellett található. A sírok között szilvafák nőttek. Gyümölcsüket minden évben elárverezték. Ebben a temetőben nyugszik az unitárius honvéd hadnagy Szabó László.

Az unitárius temető csak később létesült. Fél hold szántó választja el a katolikusoktól. Az 1920-as agrárreformkor kapta az egyházközség. Az én időmben mind a négy oldalát évtizedes, vastag akácfák kerítették be. A sírok között is voltak ilyenek.

Az első szőkefalvi temetésem alkalmával néprajzi leckét tanultam. Pipén megvoltam szokva azzal, hogy a sír domb felőli részéről beszélek a gyülekezethez. Hasonlóképp akartam Szőkefalván is tenni. Még szóhoz sem jutottam, s a kántor karon ragadva a sír aljához vezetett e szavakkal: „Tiszteletes úr, arccal kelet felé nézünk.” A tájolást hagytam ki számításomból. Pipén a temető dombja nyugatról keletre lejtett. A halott feje nyugatra feküdt, de arccal keletre nézett. Szőkefalván fordítva, a domb keletről nyugatra lejtett.

A temetőből a torba igyekeztünk. Megtörtént, hogy már a sírnál is toroztak. 1972. május 14-én az öreg cigány asszony nál, mikor a hantolás félig tartott, unokamenye pálinkával kínálta meg a jelenlevőket. Az üvegben maradt pálinkát ráöntötte a sírra. Magyarázat: a temetőből a megmaradt italt, ételt nem szabad hazavinni. Oda kell adni a legelső szembejövőnek, aki el kell fogadja, ellenkező esetben sértésnek számít. (Így vallják a románok is.) Ezt követően 12 nappal, május 26-án az öreg református ember temetésén, mikor a sír készen volt, a temetőgazda felhívta a jelenlevők figyelmét, hogy a kihozott elemőzsiából, kenyérből és borból mindenki használjon. Itt a sír mellett kínálgatóztak, a románok a temető kapujában cselekedtek így. Mindkét esetben azért a háznál is toroztak.

A háznál tartott torozásnál a kapun belépve várt egy széken a vízzel telt mosdótál egy törölközővel, szappan nélkül. A temetőből visszatértek sorra kezét mos-tak és töröltek. Egészségügyi okokra hivatkoztak. Az előre megterített asztalhoz ültek. Jó idő esetén, nyáron az udvaron, rossz időben, ősszel és télen a házban; ha nem fértek, a szomszédban is. Először a lelkészek, idegenből érkezettek, majd a közeli, távoli rokonok, jó ismerősök ültek asztalhoz. Elődöm nem vett részt a torban. Odakerülésem után viszont Nagy Gyulával végeztünk közös temetést. Ő addig is járt, s ha elment a közös temetésünk torára, én sem maradhattam ki belőle. Lajos bácsi, a plébános nem járt torba. Elénk, a tányér mellé külön boros pohár volt téve. A többieket sorban egy közös pohárral kínálták borral. „A toron nem szabad koccintani, mert zavarja a halott nyugalmát” – hallottuk a magyarazatot. A tor étrendje az ajándékozott nyersanyagból készült: tyúkhúsleves hosszú laskával, majorság-sóbabfőtt paradicsommártással. Étél előtt a halott lelkésze, étel után

a másik lelkész imádkozott. Volt, amikor vacsora közben pár szóval megemlékeztünk a halottról.

Asztalbontás után a ház ajtajába kiállt családtagokkal mindenki kezét fogott, „Isten nyugtassa” köszöntéssel elbúcsúztunk tőlük. Az idegenek eltávozta után a hozzátartozók ültek asztalhoz. Szőkefalván a papoknak a temetésért nem járt tyúk, kenyér és pálinka, mint Zsákodon és Pipén, csak stólapéNZ.

A torozás után a család meggyászolta a halottját. A gyászidő rokonsági fok szerint változott. A házastárs hitvesét, a szülő gyermekét, a gyermek szülőjét egy évig gyászolta, testvér a testvérét hat hónapig, a távoli rokon 6 hétig. A gyászidő alatt a családban vigasságtilalom volt. Lakodalmat nem tartottak, abban másnál sem vettek részt, táncba, bálba nem jártak. Rádiót nem hallgattak, televíziót nem néztek. A katolikusok, liturgiájuk előírása szerint, halottaik emlékére misét tartottak.

A szőkefalvi unitáriusoknál a temetés után az egyház javára történő emlékadományozás még nem volt szokásban. Más vidéken már gyakorolták. Aranyos vidékéről Szőkefalvára nősült hívemnek szülőfalujában meghalt egy közeli rokona. Emlékét szép összeggel örököltette meg, egyházközségünk javára. Megkért, halottjáról a szószéken emlékezzem meg, és adományát hirdessem ki. Kérésének eleget tettem. A szőkefalvi sógor az eljárást feltűnési mániának minősítette, megbotránkozott rajta. Idővel a halotti megemlékezési adomány az unitáriusoknál is általánossá vált. Például Dicsőszentmártonban rendszeresen, minden vasárnap hirdetnek emlékadományt.

Szőkefalván a halottról a temetőben is megemlékeznek. Sírját a hozzátartozók gondozzák. Van, aki a sírhantot virágágyássá alakította, és azt ápolja, öntözi. Az unitárius és református temetőben a sírjelek régebben termésköböl készültek. Ezeken a felirat belül, a sírhant felől van. Idővel gúla alakú kőoszlopok jelentek meg helyettük, majd cement és márvány sírlapok. Ezeken az írás kívül van. Verses feliratot nem találtam. Csak az életrajzi adatokat közlik. Amint már említettem, akadt olyan is, aki már életében megcsináltatta sírkövét. Az unitárius és református sírjeleket szomorúfüz díszíti. A katolikus temetőben fa- és kőkereszt a feliratos sírjel. A felirat hasonló az előbbiekhöz.

A temetőbe járás ünnepélyes alkalma november 1., halottak estéje volt. Én már úgy örökölttem, hogy a katolikusok liturgikus eljárását a protestánsok paraliturgiaként átvették. Az unitárius és református temetőben is a sírokon gyertyák égtek.

Szőkefalván az első világitás napján megint néprajzi leckében részesültem. Megtanultam, hogy nem minden szokást lehet vándorútra vinni. Ami az egyik faluban megrögzült, azt a másikba nehéz átplántálni. Pipén a halottak estéjén a temetőben lobogó gyertyafényben tartott szertartást Szőkefalván is be akartam vezetni. Először az ellenkezést kellett legyőznöm: „Mire való ez? Nem vesszük át a katolikus szokást.” Pedig ők is világitottak. Nem volt más választásom, mint alkalmazkodni a helyi körülményekhez. A katolikusok már kora délután meggyújtották gyertyáikat. Így cselekedtek az unitáriusok is. A katolikusoknál, hármas ha-

rangszóra a plébános kíséretével kivonult a temetőbe, a sírokat megszentelte, s rövid beszédet mondott. Azután híveivel a templomba ment, ahol a halottak emlékére misét tartott. Mivel a katolikusok már délután távoztak a temetőből, a sírokat ott hagyták gyertyavilágban, az én híveim sem maradtak estig, hogy, mint Pipén, ilyenkor végezzek szolgálatot. Abba aztán beleegyeztek, hogy a délután folyamán a temetőben legyen a halottak napi istentisztelet. Sokszor egy időben beszélünk Lajos bácsival. Mi is harangszóval, egyházi énekkel kezdtük a szertartást. Csak sokkal lehangoltabban, mint Pipén. Ott a gyászolók ajkáról messze zendült a lélekéből fakadó zsoltár. Itt a kántor egyedül énekelt. Pipén lelki élményként hatott hallgatóimra az emlékező beszédem. Szőkefalván közömbösen, a sírokon babrálva szenvedték végig szavaimat. Pipén a temetőbe érkezésemkor együtt volt a gyülekezet, s amíg be nem fejeztem, senki sem mozdult a sír mellől. Szőkefalván valósággal népvándorlás folyt egész idő alatt. Mikor én beléptem a temető kapuján, volt, aki akkor lépett ki, mert máshol is volt halottja. Volt, aki beszédem alatt érezte, rám se figyelt. Rendezgette a sírt, sorra gyújtogatta gyertyáit. Sok töprengés után rájöttem a dolog nyitjára.

1. Az időpontot a szőkefalvi katolikusoktól vették át. Ők a szomszédos temetőjükben alkonyat előtt, mikor a plébános a liturgiát elvégezte, a templomba vonultak misét hallgatni. Sírjaikon a gyertyáikat égve hagyták. Velük egy időben az unitárius temetőből is hazatávoztak a világítók. A gyertyákat szintén égve hagyták.

2. A továbbiakban a két falut egymástól elkülönítő endogámia és exogámia a halottak napi világításkor is megnyilvánult:

- a. Az endogám unitárius Pipén az egyetlen használatban lévő temetőn egymás mellett vannak eltemetve a családhoz tartozó elhunytak. A hozzátartozóknak így nem kell ebből a temetőből más temetőbe távozniuk, hogy kegyeletük jelét tegyék az elhunyt szeretteik sírjára.
- b. A felekezeti exogám Szőkefalva minden felekezetének külön temetője volt. A családok is exogámok voltak. Az elhunyt házastársat a felekezetét megillető temetőben helyezték örök nyugovóra. Megtörtént, hogy az édesanya a református, az édesapa az unitárius temetőben pihent. A hozzátartozónak mind a két sírnál kellett megemlékeznie. Vagy a református temetőből jött az unitáriusba, vagy fordítva. Ez okozta a nagy jövés-menést.

3. A mozgás másik oka a foglalkozásbeli különbség volt.

- a. A földműves Pipén a ház és állatok körüli estéli munkák elvégzése után a falu népe együttesen vonult ki a hármaskör a temetőre. Volt lelki nyugalma a gyertyafényes áhítatban végighallgatni a szertartást.
- b. Az exogám Szőkefalván sok volt a gyári munkás. A halottak napi világítást a gyári munkarendjükhöz kellett igazítaniuk. Volt, aki gyári munkájából egyenesen a temetőbe jött világítani, volt, aki innen rohant a gyárba. Mindez tompította az áhítatot, nem tudtak olyan lelki nyugalommal a szertartásra odafigyelni, mint a pipeiek.

Mindezeket latba vetve, beleéltem magam a szőkefalviak helyzetébe. Minden november 1-jén délután a temetőben elvégeztem a halottainkra emlékező szertartást.

Az élet adta új néprajzi keretet is tudomásul vettem: az egyik faluban hagyománygyökerezett szokást nem lehet sablonosan a másik faluba átültetni. A helyi adottságok meghatározó jellegűek.

A sírok közül, a halottak birodalmából addig nem tudok eltávozni, amíg két „epizódot” meg nem említek. Igaz, nem szőkefalvi eredetűek, más faluból idetelepült híveimtől jegyeztem le. Az aranyosrákosi születésű, Szőkefalvára telepedett Moldován Ödön, akkor 35 éves, 1972. január 23-án közölte a szülőfalujában történt gyermekkori eseményt: „Gyermekek voltunk, s a papnak a leánya meghalt. A papné húsvétkor piros tojást ázott el a sírjába. Mi, gyermekek azt kivettük, amiért a papné nagyon haragudott.”

Moldován Ödön felesége, sz. Dégi Anna Haranglábról települt Szőkefalvára, 34 évesen férjével egy napon közölte: „Gyermekkoromban Haranglábban a temető mellett laktunk. Egy édesanyának meghalt a 7 éves fiacskája. Minden nap ételt vitt neki, a sírba elásta, s közben siratta: »Egyél, Ferike lelkem, egyél.« Mi, gyermekek meglestük, kiszedtük az ételt, s megettük.”

A temetőből kilépve, magunk felé fordítom a szót.

A lelkész család megélhetését biztosító javadalmat Szőkefalván is a *Díjlevél* biztosította. Ennek első pontja a papi lakás volt. A falu parókiái közül az unitárius feküdt a legalkalmasabb helyen, a falu közepén, országút mellett. A vagyonszecszeírásban még úgy szerepelt, mint egy jobbágyház: „A Papi telek van a Templom fundussával egy kerítésbe, töviss és sántz kertel körül kerítve. Van ezen telken egy régi, nagyon megrongyolott fa ház, mellette egy tsür és borona ol, mind szalmafedél alatt, van egy kőből rakott gémeskút is.”³⁰ Ennek a helyére épült 1891–1894 között, nemesi bálók jövedelmének hozzájárulásával a ma is használatban levő lakás. Eredetileg oszlopos tornáccal készült, és átmenetet képviselt a falu parasztházai és nemesi kúriái között. Eredeti formájában Gidófalviné Pataky Etelka festőművész nő vásznára került. Azóta elvesztette kúriaszzerű jellegét, s oszlopos tornáca üveges verandává alakult át. Ezzel együtt három szoba–konyha–kamra állt a lelkézi család rendelkezésére. A *Díjlevél* szerint a lakás gázfűtését az egyházközség fedezte – papíron. Amikor az első számla megjelent, akkor már: „Aki melegszik mellette, az fizessen” – volt a válasz. A ház végébe deszkafalú, cserépfedélű gabonás épült, 100 véka férőjű búzás és 300 véka férőjű kukoricás hambárral. Elődöm az egyházi földek mellett a sajátjával együtt kb. 25 holdon mintagazdálkodott. Tekintélyes gabonatermését ezekben raktározta el. A lakással szemben a nyári konyha állott a sütőkemencével, ez valamikor az unitárius gyermekek iskolája volt, ahol a pap tanította őket. A községi, majd az állami iskola megalakulása

³⁰ A Küküllői Unitárius Egyházkörmények egyházközségeinek 1816. évi vagyonszecszeírása.

után rendeltetése megváltozott. Szolgálati éveim alatt lebontottuk, és helyébe tanácstermet építettünk, ahol a hittanórákat is tartottuk. A papi udvar legszebb dísz a terebélyes öreg hársfa volt, virágját a szomszédság hűlés elleni teának szedte. Alatta kínálta üdítő vizét a vagyonszeírásban is említett gémeskút. Igaz, kávéját már cementgyűrű képezte. Később ez is a modern idők áldozata lett. A cementgyűrűre hengert szereltek, s az arra tekert lánccal húztuk a vizet. A gazdasági udvar büszkesége a hatalmas csűr és a gyári téglából épült, hat szarvasmarhát befogadó istálló volt. Színhagyományból hallottam, hogy régen a menyasszony kelenyészék szekerét elődöm négy ökre húzta végig a falun. A papi lakáshoz terjedelmes kert is tartozott. A vagyonszeírásban ismertetett kis telek ajándékozás, vétel útján egy évszázad alatt négyszeresére, egy holdra növekedett. Amint a pipei kert híressége a Márialujzakörte volt, úgy a szőkefalvi a finom ringlőszilva. Dió nagyságú gyümölcséből feleségem kompótot készített, lekvárt főzött, én pedig aromás szilvóriumot.

A *Díjlevél* többi részének már premondaíze volt. A keblitanács (presbitérium) keretében működött a gazdasági bizottság. Elnöke a báró egykori udvarbírója volt. A díjlevelet az ő sugallatára állították össze, amely a béresek komencióján alapult. A béresnek járt egy hold szántóföld használata, a szőkefalvi unitárius lelkésznek kettő. Mégiscsak az Úr szolgálja, és nem a báróé volt. A gabonajárandóság viszont egyenlő volt a béres „premondájával”, havi 5, évi 60 véka szemesgabona. Az ebből sült kenyérnek már nem volt olyan jó íze, mint a pipeinek. A szőkefalvi parókia udvarán nyaranta nem sorjázta harangszóra a búzakalángyász szekeret. A hívek az esztendő vége felé, egyenként hordozgatták hátukon az 1-2 véka „papbért”. Ilyenkor még leültem velük asztalom mellé elbeszélgetni, gondolataikat megosztani, de amikor a kepe „önkéntes egyházfenntartói hozzájárulássá” változott, s azt a csoportvezetők pénzben gyűjtötték össze, kiszakadt belőle minden lelki kacocs, ami a lelkeszt híveivel összekötötte.

Kulturális élet • Itt már nem volt lehetőségünk a feleségemmel együtt munkálkodni, mint Pipén. A hatalom „húzd meg–ereszd meg” játékával közénk állt. Nekem megengedte szombat déli 1-től vasárnap déli 1-ig hittanórákat tartani, de feleségemnek ugyanerre az időre előírta a gyermekekkel való foglalkozást, hogy azok ne részesülhessenek vallásos oktatásban. Az ifjúság kulturális tevékenységébe, mint Pipén, nem volt beleszólásom.

Minden akadályoztatás ellenére találtunk közös szellemi területet: a népdalgyűjtést. Botfűlű, de dalt szerető ember voltam. Azért annyira volt fülem, hogy lakodalmak vagy más összejövetelek alkalmával fel tudtam fedezni a szépet, szépen éneklő nótafákat. A szövetkezettel szemben laktunk. Cigaretta vásárlás közben észrevettem a poharaik mellett dalos kedvre derülő vigadókat. Különösen „Énekes Pista bá” kesergett énekszóval. Az állami gazdaság vámosgálfalvi raktárosát s a gépjavító műhely éjjeliőrét is hallottam szépen énekelni, és nótafának jelöltem. Áthívtam lakásunkra őket, s a központi kultúrotthontól kért tekerces magnóra

énekelte. Én szerveztem be a nótafákat, feleségem jó zenei hallásával figyelte dallamaikat, és kezelte a magnót. Munkánkra egykori székelykeresztúri osztálytársam, az iparművész Bandi Dezső is felfigyelt. Akkor a Megyei Népi Alkotások házának volt a vezetője. Megkérte feleségemet, írassa össze növendékeivel szülei, nagyszülei énekrepertoárját, a kedvenc énekeik címét vagy kezdősortát. Mi ezekből kiválasztottuk az általunk régies stílusúaknak vélteket. Ezeket is magnóra vettük. Bandi Dezső útján eljuttattuk az akkor Marosvásárhelyen élő zeneszerzőhöz, Szabó Csabához. Ő a megörökítésre érdemeseket kijelölte. Velünk egy időben gyűjtötte magnóra szülőfalujában, Küküllőpócsfalván Gedő János tanár édesapja s nagybátyja a három Gedő testvér keserveseit. Egykor mind a hárman a mesegyűjtő Ősz János tanítványai voltak.

Bandi Dezső biztatására 1971 farsangján nótafáinkkal s a velük egybéli hajdani legényekkel és leányokkal „szürkebált” rendeztünk. A vámosgálfalvi cigányprímás, Gyurica muzsikájára járták egykori táncrendjükből azt, amire még emlékeztek. Az öreg Orosz Bojsz Jánosné Peti Zsuzsika néni elmondásából azt a következőképpen ismertem meg:

A zenész a táncot mindig verbunkkal kezdte, attól függetlenül, hogy járta-e valaki, vagy sem. Ha volt, aki járja, az egyik elkiáltotta magát: „Karikába, legények!” Kört alkotva ropták a verbunkost, s közben tempóztak is. Majd párt választottak, és a magyarost járták. Ezt követte a lassú vagy a féloláhos. Ezt körbejárva táncolták. A párok egymás háta mögé sorakoztak, s lassú csárdás ütemére lépegettek. A táncot „bekiáltással” (beénekléssel) kísérték:

„Édesanyám sok szép szava,
Kit fogadtam, kit nem soha.”

Minden sort ismételtek. Az ismételt sort leereszkedő hanggal énekeltek. Ha valamelyik pár fordulni akart, beállt a kör közepébe, s kettőt fordult. Majd visszament a helyére. Az utána következő pár követte. Amikor rendre minden pár fordult, akkor a zene átváltott a szökőre; ez lehetett külön nótájú vagy a lassúnak gyorsabb ütemű változata. A szürkebál táncosai már csak a lassút és a szökőt tudták járni. A verbunkost csak két 50-60 éves hajdani legény tudta tempózni. A magyarost is csak két-három középkorú házaspár táncolta.

Az egész szürkebál magnóra került. Bálunkon mint szakember részt vett Marosvásárhelyről a Tanárképző Főiskola zenetanára, Nagy Géza is. A multság végeztével, vásárhelyi vendégeinkkel a szürke nótafák közül az egyik táncospárral bementünk hozzánk, Gyurica muzsikájára tovább szórakozni. Az emelkedett hangulatban Nagy Géza elkérte Gyurica hegedűjét, s eljátszott rajta néhány talpaláva-lót. Majd mindketten a fehérasztal mellé telepedtek, a többi vendég közé, egymás szomszédságába. Egyszer csak Gyurica teli poharával a tanár úr felé fordult, s így köszöntötte: „Szerusz, Géza, igyunk pertut, sze' kollégák vagyunk, te is zenész, én is zenész!” A kollégák egymásba karolva „ex”-et ittak, s letegeztek egymást.

A gyűjtött dalok lekerültek a magnóról. Feleségem tanítványainak s az ifjaknak megtanította őket. A nótafák mellé még további, jó hangú énekeseket szervezett, s velük egyszólamú dalcsoportot alakított. Részt vettek a Gyulakután és Kibédén rendezett dalversenyeken, szép eredménnyel.

Bandi Dezső eredményeinkre felhívta a *Művelődés* szerkesztőségének a figyelmét. Béres Katalin felkeresett, s a folyóirat 1971. októberi számában munkánkat példaadónak jellemezte (Béres 1971: 17).

Bandi Dezső barátságának köszönhetjük gyűjtésünk gyöngyszemét. Megkért, nézzünk el szülőfalujába, Magyarsárosra is, hátha ráakadunk arra az énekre, amellyel gyermekkorában nagyanyja altatta el unokáit. Valamilyen török asszonyról szolt a dal. Kérésének eleget tettünk, kimentünk Sárosra. Két tanítónő, Bustya Elza és Dezső Margit kíséretében felkerestük B. Dezső unokatestvérét, Kendi Sándorné Bandi Anukát. Megkértük, ha még emlékszik rá, énekelje el nekünk a gyermekkorában hallott altatót. Anuka néni, sok töprengés után, hol versben, hol prózában kezdte visszaidézni az éneket. Az elhomályosult gyermekkor emlékeiből viszont sehogy sem akart felbukkanni a teljes szöveg. Végül így szolt: „Tiszteletes asszony, ha meg akarják ismerni az egészet, menjenek át ide szembe Pataki Rozikához, az ő édesanyja, Balázs Ákosné Zsuzsika néni jól tudja.” Átmentünk, szerencsénkre ott találtuk Zsuzsika nénit. Kérésünkre, a maga reszkető, fátyolos hangján dalba kezdett, de aztán megszólalt Rozika: „Hagyja, édesanyám, elénekelem én!” Szépen csengő hangján magnóra énekelte nekünk *A nagy török asszony* balladáját. Bandi Dezső később így tolmácsolta Faragó József szóbeli véleményét: „A Budai Ilona eddig ismert változatai közül *A nagy török asszony* ballada felfedezése annyit jelent a néprajzban, mint Amerika felfedezése a földrajzban.” A ballada 1972-ben megjelent a *Művelődés* XXV. évfolyamában. Almási István beválogatta a *Virágok vetélkedője* című kötetbe, 93. sorszámmal (Faragó–Almási 1986: 249). Bárdosi Ildikó dicsőszentmártoni születésű, a Hajdúságban tanító zenetanárnő–népdalénekes tanárképzői szakdolgozatát e ballada nyomán készítette; Magyar Zoltán *Népmondák a Kis-Küküllő mentén* című kötetének 135–136. oldalán a 391-es szám alatt közölte (Magyar 2005: 135–136).

Íme a ballada szövege eredeti gyűjtésből:

Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony
A nagy régi úton, a nagy reng erdőbe.

Jobb karjára vette kicsi fiacskáját,
Bal karjára vette kincses kis ládáját.

Gondolá magában: Istenem, Istenem,
Melyiket hagyjam el, melyiktől váljak meg?

Kicsi fiacskát ad nekem még Isten,
De kincses kis ládám nem lesz többé nékem.

Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony,
A nagy régi úton, a nagy reng erdőbe.

Eléré a nagy fát, oda le ülve,
Eléré a nagy fát, oda le ülve.

Leterítette a kicsi pokróckáját,
Megszoptatta rajta kicsi fiacskáját.

Leterítette kicsi pokróckáját,
Megszoptatta rajta kicsi fiacskáját.

Elméne az asszony, otthagya a fiát,
Kicsi fiacskáját e szókkal áldja meg:

Gyöngye meleg eső legyen megferesztőd,
Gyöngye meleg szellő legyen megszáritód!

Járnak jó asszonyok, téged megszoztatnak,
Járnak jó asszonyok, téged megszoztatnak.

Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony,
A nagy régi úton, a nagy reng erdőbe.

Talála egy tehént, úgy bőgi a borját,
Megette a farkas tavalyi tinóját.

Gondolta magában szegény török asszony,
Gondolta magában szegény török asszony:

Ez oktalan állat, s hogy bőgi a borját,
Hát én hogy hagytam el kicsi fiacskámat.

Visszatére, vissza a nagy török asszony,
Visszatére, vissza a nagy török asszony.

Eléré a nagy fát, feltekint a fára,
S az ő kicsi fiát sehol sem találja.

Angyal-e vagy madár, ki emez ágon jár,
Csattogtatja szárnyát, veri szívem kínját.

Angyal-e vagy madár, ki emez ágon jár,
Csattogtatja szárnyát, veri szívem kínját.

Bandi Dezső munkánkat a televízió képernyőjére vitette. 1971 nyarán az egyik hétfői magyar adást teljesen az ő műsora töltötte ki. Labancz Frida stábjával Nagykenyén a kapufaragó mester, Koncz János bemutatásával kezdte, Magyarsároson folytatta *A nagy török asszonnyal*. Végül Szőkefalvára jöttek munkánkat számba venni. A helyszínt mi választottuk ki. A Főút közelében levő mellékutcában, széles telken állt a régi stílusú, muskátlis ablakú tornácós ház. Az udvar szélén hatalmas szalmakazal. Árnyékában sorakoztak a szürkebál táncosai, ki-ki a maga párjával. A hagyományátadás szimbólumaként az öreg házaspár mellett ott táncolt fiúk és menyüek is. A képernyő beállítása után Gyurica bandája rázendített, s a táncosok szép, lassú ütemben lépegették a féloláhost, közbeénekelve „keserves” dalaikat. Ezt követően Székely Dénes, az akkor még Székely Népi Együttes vezetője színre állította a 80 éves magyarkirályfalvi öreg táncost, aki fiatalos lendülettel járta a pontozót. Ezután a dalszoportra villant a reflektor fénye. Az idős dalosok mellett ott álltak a fiatalok, előttük az iskolás gyermekek. A dalszoportot most már az iskolaigazgató vezényelte. Feleségem – a szervező – egyszerű dalosként vett részt benne. A műsor végeztével a zsűri bevonult az iskola egyik tantermébe gyűjtőmunkánkat kiértékelni. A zsűriben részt vett Bandi Dezső, Szabó Csaba, Székely Dénes, Bakó Jenő, az iskola igazgatója, Balázs István, a központi kultúrotthon igazgatója, aki eddig munkánkat közömbösen szemlélte. Közöttük volt a feleségem is. Én a háttérben egy padban húzódtam meg. Labancz Frida vigasztalni akart: „Bocsásson meg, tudjuk, hogy az egész gyűjtést a tiszteletes úr kezdeményezte, de megérti, miért nem ültethetjük a zsűri sorába.” Megértettem. Azt is, hogy a központi kultúrigazgató később a fehérasztalnál miért néz olyan sanda szemekkel rám. Éppen csak nem mondta, de tekintete elárulta gondolatait: mit keres egy pap közöttünk? De azt már a zsűritagok is megértették, hogy gyűjtésünk beszámlolójáról csak a feleségemnek lehet szava. Volt is:

„Népdalainkat Szőkefalva, Pócsfalva, Vámosgálfalva, Küküllőszéplak, Magyarsáros, Dicsőszentmárton öregeitől, közép- és fiatalokú embereitől, asszonyaitól gyűjtöttük. Ezek nevelő értéke felmérhetetlen. Már maga a sok szép jelkép megkapó. Ez a színhely is jelkép. A falu legrégebbi utcájában vagyunk. Közel a Csorgó kútjához. Ez a kút évtizedekkel ezelőtt minden új esztendő hajnalán fel volt zöldgázva. A falu gazdáit, legényeit versenyezték egymással, aki hamarabb merített, azé lett az »aranyvíz«. A falu egyik legrégebbi családjának udvarán vagyunk, ahol az öreg Ferencz Dobos Jánosné Zsuzsika néni fiatalkorában a nagycsalád együtt élt és dolgozott. Dalainkban a szebbnél szebb jelképek, mint szépen szóló madarak zendülnek meg. Népünk természet iránti szeretetét fejezik ki:

De szeretnék az erdőben fa lenni, Valaki járt a kertemben fekete galamb képében, Tiszta búza búra hajtja a fejét, Túl a vízen most aratják az árpát, Elvágják a kis pacsirta jobb szárnyát, Erdő, de magas vagy. Dalainkban kifejeződik népünk szabadság utáni vágya: *Úgy meguntam ezt az urat szolgálni! Az édesanya iránti szeretet síron túl is tart: Édesanyám sok szép szava.* Az árva felzokog: *Kelj fel, anyám, édesanyám!* Népünk dalában elítéli a gyermekét elhagyó, kincses ládácskáját őrző édesanyát: *Úgy méne, úgy méne a nagy török asszony.* A szerelem érzése, mint tiszta vizű patak csobog végig dalainkon. Ezt nem lehet társadalmi keretek közé szorítani, ott él a fiatalok egymást szerető lelkében. Nincsen gazdag és szegény, csak egymást szerető szívek dobognak. S ha felmerül a vagyonskülönbség, az önérzet szólal meg:

Szegény vagyok, gazdagot akarsz keresni,
Keress olyant, kinek ökre, szekere,
Gazdagítsad a patikát vele!

Népünk lelke tele van mély érzésekkel, s azt dalban fejezi ki. Gyermeké bölcsőjét altatva ringatja, szerettei koporsóját jajszóval siratja. Bújában és örömeiben dalolva dolgozik, és dolgozva dalol. Jó kedvét táncban fejezi ki. Ezeket a dalokat és táncokat nemcsak ünnepélyes alkalmakra, hanem magának az életnek mentettük meg. Örök értékük a nagyapákkal ne szálljon sírba, éljen tovább unokáik ajkán, ahogy most is láttuk és hallottuk. Gyűjtőmunkánk alatt megtanultuk, hogy a technikai civilizáció korában is kultúránk értékét népi gyökerek képezik. Város-hoz igazodó falu vagyunk, de életünk alapja a népi kultúra.

Köszönjük ez alkalommal Bandi Dezsőnek, Benkő Jánosnak, a Maros Megyei Népi Alkotások Házának, Szabó Csabának, a Művelődés szerkesztőségének segítségét, a televízió kiszállását, mellyel munkánk folytatására biztatást nyertünk. Mint vezetettek, mint vezetők úgy érezzük, hogy munkánkat siker koronázta!” (Feleségem hátramaradt írásaiból)

Feleségem gyűjtésünk során annyira beleélte magát a néprajz szépségébe, hogy iskolai munkájában is alkalmazta. Hátrahagyott jegyzeteiben ezt is olvastam: „A néprajz alkotóelemeit, hajszálgököreit korának megfelelően igyekeztem átplántálni a gyermeki lélekbe. Amikor a nagyóvodásból kisiskolás lesz, távolságot érez a család és iskola között. Ezt a tanító hidalja át a néprajz segítségével. Népmesemondással, énekes játékkal. Ne csak a tanító néni beszéljen, hanem a gyermekeket is meséltesse. Ne csak az ügyesebbeket, hanem a gyávábbakat is. Hangsúlyt fektettem a gyermekjátékokra. Hiszen a hagyomány elemei ezekben jelennek meg: *Tűzet viszek, ne lássátok!, Síppal, dobbal, nádi hegedűvel.* A gyermekek azt szeretik, ha a tanító néni velük játszik.”

További munkánkat már hárman végeztük. Gyűjtésünk szakszerűsége érdekében levélben kértem immár néhai Faragó Józsefet, hogy munkatervébe illeszzen be egy Küküllő menti gyűjtőutat. Válaszában közölte, ő nem jöhet, de maga

helyett a legjobb folkloristát, Almási Istvánt küldi, aki kiszállásainkon az 1970–1980-as években többször is részt vett. A vele való faluzásom életem legszebb emlékei közé tartozik. Először itthon hallgatta újra nótáinkat, s rögzítette magnóra dalaikat. Majd útra keltünk, Vámosgálfalván, Haranglábbon, Héderfáján, Küküllőszéplakon, Bonyhán én kísértem el az általam ismert nótafákhoz. Hídszerepemmel a gyűjtő és adatközlő között hamar kialakult a kölcsönös bizalom. A gyűjtés sikerrel járt, Almásival Magyarsárosra is eljutottunk, ahol *A nagy török asszony* balladáját újra magnóra vette, most már a szakkövetelményeknek megfelelően. Volt rá eset, hogy egyedül is gyűjtött a vidéken. A helybeli lelkészek irányították a nótafákhoz. Így az egész Vízmelléket végigjárta. Gyűjtését a Kolozsvári Folklorintézet archívuma őrzi. A néprajz nagy kárára, még nem került kiadásra. Kötetben való megjelenése bizonyítaná, hogy vidékünk mégsem fehér folt a magyarság néprajzában. Ha nem is olyan gazdag, mint a Székelyföld vagy Kalotaszeg, de itt is bukkannak fel értékes kincsek, mint a siratók, a már említett sárosi ballada és vámosgálfalvi változata, valamint a Kőműves Kelemen itteni változata s egyéb régi stílusú dalok.

Az Almási Istvánnal való gyűjtés szünetében sem ültünk tétlenül. Igyekeztünk a karácsonyi–újévi ünnepkör szokásfolklorját magnóra venni. Ennek kapcsán a következőket jegyeztem meg: karácsony szombatja délután, a vecsernyék végeztével megindult a kántálók özöne. Egyik ünnepen 14-szer nyitottam ajtót az egyéni, illetve csoportos köszöntők előtt. Először az iskolás gyermekek jelentkeztek a *Mennyből az angyallal* s csengő-bongó versikékkal. Az ajándékot saját számlára gyűjtötték. Még a faluban letelepedett sátoros cigányok is megtiszteltek látogatásukkal.

Az igazi kántálást a három legénycsoport végezte. A magyar legények két csoportra oszlottak: egy reformátusra és egy katolikusra. Csak a nevükben különböztek egymástól. Mindkét csoportban vegyesen vettek részt. Az egyik csoport református, a másik katolikus énekkel járta a falut. Mindig a Gorgából indultak el. Megjegyzés szerint az egyik csoport az utca bal oldali utolsó házánál, a másik hasonlóképpen, a jobb oldal házánál kezdett köszönteni. Aztán egymást keresztezve járták végig a falut.³¹ Az udvarra belépve, az ajtó előtt megálltak. Vezetőjük beszólt: „Szabad-e kántálni?” Kedvező válaszra a református csoport elénekelt a *Csendes éj, szentséges éj* kezdetű éneket. A katolikus csoportnál csak a dallamot lehetett érteni, a szöveget nem. Salamon Lajos bácsi információja szerint nincs benne a liturgiában. Majd a csoport által beosztott ifjú belépett, és elmondta a köszöntőjét. Külön verset mondott a református, külön verset a katolikus csoport. Az egyik köszöntő a Küküllőszéplakról elindult vándorköszöntő volt. Salamon Lajos bácsi utóda az éneket s a köszöntőt is kiiktatta a kántálásból. Helyettük betlehemes játékot vezetett be. Amíg a beköszöntő verselt, addig a csoport átment a szemben levő szomszédhoz kántálni. A köszöntő legény után a kezes lépett be. A kapott pénzt listára

³¹ Minden háznál, magyarnál és románnál is megjelentek.

vezette. Az így begyűlt összegből fizették a muzsikást. A házigazda a beköszöntőt kaláccsal, itallal kínálta meg. A kezes italt nem fogadott el. A kántálást a két csoport a falu felső végén fejezte be. Együtt mentek a kultúrotthonba áldomásozni.

A magyarok után a román legények kolindáltak. Szokásfolklorjuk a magyarokénál archaikusabb volt. Már megjelenésükkel is ezt igazolták. A „turká”-val (kecskével) jártak. Idősebb román adatközlőim szerint legénykorukban a papjuk összehívta őket, s Anton Pan folklórkötetéből kolindákat és köszöntőket tanított nekik. Azóta a román legények ezekkel járnak nemzedékről nemzedékre kántálni. 1940 előtt a románok karácsony és vízkereszt között „irottii”-val (betlehemes csoport) járták be a falut, s a környék falvaiba is ellátogattak.

Az ünnepszombati kántálás a mi részünkre az unitárius férfiak listás gyűjtésével ért véget. Ugyanis az 1920-as évek elején szokásuk volt karácsony szombatján két csoportra oszolva bejárni a falut, az unitárius hívektől az egyházközség javára pénzajándékot gyűjteni s azt listára vezetni. Elődöm ezt koldulásnak minősítette, s eltöröltette. Az én időmben az egyházközség szűkös anyagi helyzete újra megkövetelte a gyűjtést. A kántornak támadt az ötlete, járjanak énekkel. Maga köré gyűjtötte az énekes unitárius férfiakat, s karácsony szombatján a 156. énekkel, *Úr Istennek szent fia/ Születék e világra* kezdetűvel felkeresték híveinket. Az énekszó buzgóbb adakozásra serkentett, az eredmény háromszorosára emelkedett. A szokást az unitáriusoktól a másik két magyar felekezet férfiai is átvették. Ők elsőnapján délután keresték fel énekkel híveiket. Eljövételünk, 1986 után az unitárius férfiak kántálása névnap-i köszöntéssel bővült. Ez alkalommal köszöntötték István és János hittestvéreiket.

Karácsony első napján úrvacsorát vettek, áldoztak és misét hallgattak a szőkefalviak. A délutáni istentisztelet alkalmával mindhárom magyar felekezet a templomban gyermekeik részére karácsonyfa-ünnepélyt rendezett.

A gyermekek otthoni megajándékozása időben több változaton ment át. Az öreg adatközlők emlékezete szerint gyermekkorukban új esztendő hajnalán volt az ajándékozás. Ekkor a szülők észrevétlenül almát, diót szórtak az ágyak elé. Később már az előkészített cipőkbe került az ajándék. Az aranycsikót legőregebb adatközlőim se ismerték. Dicsőben s azon aluli falvakban szokott járni.

A későbbi nemzedéknek már karácsony első napjának hajnalán az angyal tette a cipőbe az almát és a diót. Karácsonyfa eleinte csak az „uraknál” volt, de lassan kezdett a faluban elterjedni. A mi odamenetelünk idején, az 1950-es évek derekán elterjedése általános volt. Ezt is az angyal hozta. Eleinte ő is csak almát, diót aggatott a gyertyák mellé. Később aranyhajat is ráterített. Majd a termékenység ősi jelképeit – almát, diót – fényes gömbökkel, csillogó díszekkel és szaloncukorral cserélte fel.

A gyermekek karácsonyfája a templomban a szószék mellett ragyogott. Alatta egy ruháskosár tele az ajándékcsoomagokkal. Elkészítésük másképpen történt, mint Pipén. Szőkefalván pénzt adtak össze a szülők, előre megállapított összegben. Ebből vásárolták a hozzá való édességeket. A csomagok kiosztására a gyer-

mekek ünnepi műsora után került sor. A szülők élénken figyelték, hogy csak az a gyermek kapjon ajándécsomagot, akinek befizették a kiszabott összeget. Híveink zokon vették, ha pótcsomagokat készítettünk, és azoknak is adtunk, akik valamilyen okból nem tudtak befizetni, vagy a műsoron részt vevő más vallású osztálytársnak is juttattunk. Ilyenkor szomorúság töltött el, mert karácsony fénye nem tudott a lelkek mélyére világítani.

Elsőnapján délután, a karácsonyfa-ünnepély végeztével folytatódott a kántálás. Most már a felnőttek részéről. Nemsokára az ünnepély után a román házasemberek csoportja kopogott be hozzánk. Szép énekkel és verssel köszöntöttek románul, s kínálmációnk közben magyarul beszélgettünk. Előző este az unitárius férfiak tisztelegtek a román kurátornál az én kérésemre. Ezt viszonzták nálunk. A román házasemberek más magyar családhoz nem mentek be, csak hozzánk, az unitárius lelkesi családhoz. A szokást tőlünk átvett református és katolikus férfiak csoportja csak saját híveit kereste fel. Így hozzánk nem jöttek be.

Karácsony másodnapján, a második világháború előtt a szőkefalvi magyar legények istvánoztak. A faluban a névnapozás eredetileg zajkeltéssel járt. Ezt nemcsak adatközlésből, hanem saját tapasztalatból tudom. Egyik november 30-án felkerestem András nevű hívemet, névnapját köszönteni. Amíg bent a szobában terített asztalnál beszélgettünk, egyszer csak az ablak alatt nagy csörömpölés támadt, majd Andrászt köszöntő rigmus hangzott el. Végül benyitott az ünnepelt egyik szomszédja, s boldog névnapot kívánva leült közénk koccintgatni. A világháború előtt is összegyűlt a legénysereg. Elöl a zenészek, hátul a fiatalok szépen összefogózva járták a falut, Istvántól Istvánig. Előre annyi cserépfazekat töltöttek meg hamuval, ahány ünnepelthez akartak bemenni. István kapuján belépve a zene elhallgatott. Csendben az ajtó elé vagy az ablak alá sorakoztak. Zenekíséret nélkül elénekelték a *Hímes rózsát*. Szövegét és dallamát Szabó Csaba az 1700-as évekből eredezteti. Ének után egy legény bekopogtatott, s verssel köszöntötte az ünnepeltet. A vers elhangzása után kívülről nagy éljenzés következett. A cserépfazekat földhöz vágták. A legények nagy zajsapás közben bevonultak István barátjukhoz, ahol a ház népe asztal mellé ültette őket. Kaláccsal, itallal kínálta a köszöntőket. Azok egy-két pohár elkoccintása után, muzikaszóra dalra fakadtak. Közben a ház asszony- és leánynépével táncra perdültek. Néhány forduló után elköszöntek a családtól, s a következő István barátjukhoz kísérte őket Gyurica zenekara. Harmadnapján a Jánosoknál hasonlóképpen tisztelegtek. Ez a szokás az 1960-as évek elején kimaradt. A legények nagy része gyári munkás lett. Karácsony másod- és harmadnapja is munkába állította őket. Nem tudtak összegyűlni.

Másod- és harmadnapján délután tánc volt, a kántálásakor begyűlt pénz terhére. Mindenki részt vehetett, aki kántálásakor pénzt ajándékozott. Aki a kántálok listáján nem szerepelt, vagy idegen faluból jött, az kiszabott belépődíjat fizetett. A házasemberek külön „párt” kaptak, amelyben csak ők táncolhattak. A fiatalok táncába nem vegyülhettek bele.

Harmadnapjával sem fejeződött be az ünnep. Negyednapján, aprószentekkor is összegyűlt a fiatalság. Istentisztelet nem volt, mint Pipén, de reggel 9 órakor a táncház, illetve a kultúrotthon előtt gyülekeztek a fiatalok. A legények vesszőseprűvel várták a leányokat, ezzel a mondókával:

Aprószentek, Dávid, Dávid,
Kalácsot is, pálinkát is!

Bementek és táncoltak. A kántáláskor összegyűlt lepényt és kalácsot ilyenkor fogyasztották el. Délután a legények pénzt pótoltak össze, szeszt vettek, amit a leányok édes pálinkának készítettek el. E mellett szórakoztak egész este.

A világháború előtt szilveszter estéjén a fiatalság a fonóházban gyűlt össze. Jövendőléssel, a máshonnan is ismert gombócfőzéssel szórakoztak. Amikor megunták, kimentek az udvarra, ahol előre kilenc karó volt felállítva. Görbe vagy egyenes – olyannak vélték a jövendőbelijüket is. Öreg román adatközlőm szerint ez volt a tátosuk. Körbejárták a disznóolat, oldalát megdöngették. Ha a disznó megröfönt, akkor férjhez megy a leány, megnősül a legény. Éjfélkor a falu több helyén az utat elkötötték. Szalmát, kórét vittek oda. A két harangszó között meggyújtották. A kicsi kapukat kicserélték, a leányét a legényével, és fordítva. Éjfélkor minden templomban harangoztak. A háború előtt a legények a református toronyba mentek. Ott az új évet köszöntő harangszó után egyházi éneket énekeltek. Majd egyikük a naptárból tanult verssel kívánt boldog új esztendőt a falu népének.

Az évforduló éjjelén a csorgónak, a falu kútjának kávját eredetileg szűrős szilvafaággal vagy tövissel körülrakták. Később, a háború után fenyőággal díszítették. Az új esztendőt hirdető harangszó után minden legény és leány sietett a kúthoz vizet meríteni. Aki először ért oda, azé lett az aranyvíz. Haza is vitt belőle. Az itatóvályúba is öntöttek. Amelyik szarvasmarha ebből a vízből ivott, azt a betegség egész évben elkerülte. Otthon a gazda új esztendő hajnalán sietett állatait hamar ellátni, hogy az aranyvízből tudjon itatni.

Új esztendő reggelén, a világháború előtt a béresek összeálltak, és ostorral a kezükben csattogtatva, kolompot, csengettyűt rázva a nemesek udvarházához s a módosabb gazdákhöz beköszöntöttek. Az ökrök nevét kiáltották: „Hej, Bodor, hej, Virág!” – s boldog új évet kívánva továbbmentek. Ma az ostorcsattogtatást, csengettyű-, kolomprázást a román gyermekek gyakorolják. Új esztendő első napján inkább disznóhúst esznek, mert a disznó az udvarba behordja a gazdagságot. Majorságot nem, mert az elkaparja a gazdagságot. Szőkefalván is azt tartják: ha az első házba lépő férfi, akkor berbécsbárányok és bikaborjak születnek, ha asszony, akkor nőtény bárányok és ünőborjak lesznek.

Vízkereszt a katolikusok és a románok ünnepe. A plébános megszenteli hívei házát. A román pap is ugyanezt teszi híveinél, de még a Csorgó kútját is megszenteli. A románoknak vízkereszt szinte nagyobb ünnep, mint karácsony. A kántálás-

kor begyűjtött pénzzel is ekkor rendeznek bált. Szőkefalván vízkeresztkor a protestáns, a katolikus és román pap szolgálatát nem veszik igénybe.

Szőkefalvi tevékenységem a néprajz más területére is kiterjedt. Egy kolozsvári utam alkalmával munkahelyén kerestem fel Faragó Józsefet. Beszélgetésünk során tanácsolta, gyűjtssem a temetkezési szokásokat. Tájékozódásul K. Kovács László *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* (Kovács 1944) című könyvét ajánlotta. Éppen jókor jött. Egyházunk vezetősége abban az időben határozta el a szertartások egységesítését. Így a temetésieket is.

Az unitárius falvak temetkezési szokásai gazdag képet mutatnak, a néprajz örömeire: ahány falu, annyi szokás. Már a Ferencz József – Vári Albert-féle *Unitárius Kis Tükör* is megállapítja: „Temetési szertartásaink a helyi szokások és viszonyok között nagyon különbözők.” (Ferencz–Vári 1933: 133.) Jómagam is tapasztaltam ezt. Negyvenévi szolgálatom alatt kb. tíz egyházközségben végeztem temetési szertartást. Közülük kettő sem akadt, ahol egyformán kellett eljárnom. Laborfalván, amint már említettem, a koporsó kint a sír szélén egyedül várt, amíg a templomban a szertartás véget ért. Magyarzákodon a délelőtti órákban temetünk, a templomból. Az itteni szertartás szerves része volt a kántor verses-énekes búcsúztatója orgonakísérettel. Pipén a sírt temetés reggelén kezdték ásni. Az udvaron tartott szertartás paraliturgikus része volt a férfiaknak a legöregebb ember által vezetett éneke, amely a használatban levő temetési énekek közül kimaradt. Szőkefalvának unitárius viszonylatban társegyházközsége volt Küküllőszéplak, leányegyházközsége Vámosudvarhely. Az anyaegyházközségben a koporsólezáráskor nem kellett bemennem a halottas szobába. Az udvaron előre kitett asztal mellett vártam, míg a koporsót kihozzák. A társegyházközségben bementem, ahol rövid ima után zárták le a koporsót, és hozták ki az udvarra. A leányegyházközségben az udvaron nyitott koporsó mellett szolgáltam. Csak a szertartás végétel zárták le, mint a románoknál. Fiam szolgálati helyén, Ravában a szertartás koporsó nélkül történik. Az fent van a tornácos ház tisztaszobájában. A pap lent az udvaron beszél, s a gyülekezet ott énekel. A szokások nem felekezethez, hanem faluhoz kötődnek. Szőkefalván a három magyar felekezet hívei egységes szokással temetnek, míg a szőkefalvi és vámosgálfalvi reformátusok egymástól eltérő szokással. Egyházunk vezetősége a sokszínűséget zűrzavarnak tekintette, rendet akart teremteni, egységesítésre törekedett. Egyházköröként előadókat jelölt ki a téma feldolgozására. A maros-küküllői egyházkörben rám esett a választás. K. Kovács László munkája alapján kérdőívet állítottam össze. Elküldtem az egyházkör 30 lelkészének. A lelkészek többsége válaszolt. Némelyek csak igen–nem-mel. Mások lelkiismeretesen, a kérdések nyomán gazdag adatanyaggal. Ezekből kidolgoztam a *Temetési szokások a maros-küküllői unitárius egyházkörben* című előadásomat. A *Keresztény Magvető* is közölte (Adorjáni 1986). Már nyugdíjas koromra tartozik, de itt említtem meg a következőket: amikor lehetőség nyílt Budapestre utazni, egy alkalommal a Néprajzi Kutatóintézetben felkerestem Kríza Ildikót. Beszélgetésünk kiterjedt a gyűjtésemre. Átadtam az adatközlések dossziéját,

benne előadásom kéziratát. Ildikó biztatott, adjam be a Néprajzi Múzeum pályázatára, a *Keresztény Magvetőt* néprajzi körökben úgysem ismerik sokan. Szót fogadtam. Bővített változatban be is adtam *Temetkezési szokások és szertartások a maros megyei unitáriusoknál* címmel. Nagy Ilona bírálta el, s kisebb-nagyobb kiigazításokkal kiadásra érdemesítette. Sajnos erre nem került sor.

Szókefalvi szolgálatom szórványmunkával is járt. Ennek kapcsán még három falu életébe nyerhettem betekintést. Sorra veszem őket. Legközelebb a szórvány, Vámosgálfalva esett.

Vámosgálfalvi szórvány-szolgálatom

Vámosgálfalva Árpád-kori település. Első írásbeli említését Györffy György 1302-re datálja: „névadója [...] Gál comes, vagy egy közeli felmenője lehetett” (Györffy 1987: 552). Kiss Lajos szerint „a megkülönböztető szerepű Vámos előtag azzal kapcsolatos, hogy a községben egykor vámot szedtek” (Kiss 1988 II.: 720). A szájhagyomány szerint a régi falut a tatárok felégették. A lakosság hajlék nélkül maradt, nem mert visszatérni a hamuban fekvő falujába, félt, ha a tatárok megint visszatérnek, kínozni fogja. Ezért a falu határában levő mocsaras Füzesbe menekültek, ahol nem találták meg a tatárok. Ezt a területet ügyesen lecsapolták, a fűzfákat kivágták, és házakat építettek. (Magyar 2005: 42. sz. monda nyomán.)

Vámosgálfalva községközpont egyik faluja Szókefalva. A két falu egybeépült. Földrajzi távolság nincs közöttük, de annál nagyobb a szellemi. Szókefalva a Zimmellék legvegyesebb lakosságú, négytornyos faluja. Magyarsága is három felekezetre oszlik. Vámosgálfalva a vidék legnagyobb magyar lakosságú (1686 lélek) faluja, lakói a II. világháború előtt mind reformátusok voltak. Azután vált ki közülük néhány szektás. Kevés unitárius is lakott itt. Ezért volt szórványom. A magyarok mellett 365 román és 168 cigány is lakta (a 2002-es népszámlálás szerint).

A legnagyobb különbség szellemi téren mutatkozott. A két falu népe lenézte egymást. A szókefalviak a gálfalviakat parasztoknak tartották. A szó nemesebb értelmében igazuk is volt. A gálfalviak megmaradtak zárt faluközösségük életformájában. A szókefalviak kezdtek polgárosodni. Ki is érdemelték a gálfalviaktól a „félcipősök” nevet. Asszonyaik félcipőben jártak, mint a városi „úriasszonyok”. A szókefalviak sem maradtak adósok, ha egy gálfalvi ember elment mellettük, így köszöntötték: „Hess ki, kakas, a kantárból!” Tudniillik Gálfalváról a férfiak vitték a tyúkot a dicsői piacra, abban a „kantár”-ban, azaz edényfogóban, amellyel az ebédet szokták vinni a mezőre. A vitát mégiscsak a gálfalvi asszony zárta le. Fül-tanúja voltam, amikor fejkendős, szóttos szoknyájú gálfalvi asszony vitába hevült egy ondolált hajjú, kalapos szókefalvi asszonnal: „Hiába festett a körmötök, s rövid a hajatok, mégis csak parasztok vagytok.”

A gálfalviak élelmes, szorgalmas, földet szerető emberek voltak. Nem férték el saját falujuk határában. A szomszéd falvakban is vásároltak földet. Élelmes-ségüket így jellemezték: „Amit szemed lát, kezed ne hagyja!”

Ezekután rövid néprajzi–történeti sétára indulok. Gálfalva első házainak egyikében lakott Gézáné, a sánta boszorkány. Róla alább még szólok. Néhány száz lépéssel tovább „Sztálingrádba” érkezem. Ez a falurész nevét attól a román embertől kapta, aki a háborúból épen megszabadulva, itthon eldicsekedte, hogy Sztálingrádnál harcolt. Nem is lett ő többet Muntean, csak Sztálingrád Vaszi. Innen nem-sokára a történelmi hírességű Ördögös hídra ereszkedem. Gyermekeimtől hal-lottam először róla. Iskolából, délutáni óráikról esti sötétségben félve jöttek át raj-ta. Gálfalvi osztálytársaik azzal ijesztették: Gézáné sánta kutyává változva ott van a hídon. Én, az 1849-i gálfalvi csata után érdeklődve, megkérdeztem adatközlő-met, Keszeg Firkó Gyuri bácsit, mit tud erről az ütközetről: „Én semmit!” „Hát az Ördögös hídról?” „Arról igen.”

A hídon átmenve a jobb oldali dombon van az Apafi-uradalom kastélya. Vala-mikor Küküllő megye itt tartotta közgyűlését. A mi időnkben az állami gazdaság irodája és borpincéje volt itt. Mára a szomszéd faluból, Szászbogácsról elszárma-zott szász család tulajdonába került. A Szász hordója néven, nyári-téli vendéglő üzemel benne. A falu felső végébe kanyarodva, szomjunkat Petőfi kútjából olthat-juk. A szájhagyomány szerint a gálfalvi csata után Bem seregét követve, a költő itt itatta meg a lovát. A gálfalvi csatára emlékeztetnek a Snájder-kövek. A csatában elesett egy Schneider nevű osztrák tiszt és két katonája. A Harangláb felé emelke-dő úton, a Hulán temették el őket. Írott terméskövek jelölték sírjaikat. Kettő már elsüllyedt, ott jártamkor a tiszté még kiállt a földből.

Néprajzi sétámhoz illeszttem egyik gálfalvi temetésemet. Az unitárius édesapa hatéves kisfiát „halott lakodalmának” kijáró tisztelettel temettük el. Erről szóló pályázatomat a Néprajzi Múzeum dicsérettel jutalmazta. Halász Péter innen vette át és közölte a szerkesztésében megjelent *Honismeret* című folyóiratban (Adorjá-ni 1999). A *Vallási néprajz 14.* is közölte (Adorjáni 2008).

Kisgyermek temetése Vámosgálfalván • Dicsőszentmárton mellett, a Kis-Küküllő menti Vámosgálfalván 1982. augusztus 23-án eltemettük a hat és fél éves Bacsó Jancsikát. Az édesapa, két fiával együtt, a faluval egybeépült Szőkefalva unitárius egyházközségének volt a tagja. Az édesanya a helybeli református egy-házközségnek volt a hive.

A kisfiú temetése a halott lakodalmának kijáró végtisztességgel történt, unitá-rius szertartással, a vámosgálfalvi református magyarok szokása szerint.

Ahogy a halálhír a dicsőszentmártoni kórházból – ahol a gyermeket kezelték – megérkezett, a „szószóló” azonnal szolgálatba lépett. Ezt a tisztet, a halott korától függően, a családfő apai ágon levő első unokatestvér tölti be. Fiatal halott esetén a fiatal, idős halott esetén az idős unokatestvér. A szószóló a temetéssel járó ösz-

szes teendőt irányítja. A családtagokat mentesíti minden ezzel járó gond és fáradás alól.

Esetünkben a szószóló elment a lelkészhez a halálesetet bejelenteni, a temetés időpontját megbeszélni, a harangozásra engedélyt kérni. Ezt, mivel mindkét szülő eleget tett egyházfenntartói kötelezettségének, megkapta. A községházán, a körorvosnál is eljárta a szükséges iratokat beszerezni. Elutazott az édesapa 30 km-re levő munkahelyére, hogy értesítse az illetékes vezetőt és a munkatársakat a halálesetről. A családfő szavára felkérte a „gödörásókat”. Kisgyermek esetén a keresztpapák voltak erre hivatottak. Felnőtt halott esetén ezt a teendőt a keresztfiúk végezték. A szószóló jelölte ki a padmalyfaragókat is, valamint a padmalyvivő szekereset. A hozzátartozókkal – a két nagyapával – összeállította a búcsúztatót, és azt, a beszerzett engedélyekkel együtt, a temetés előtti este a lelkésznek átadta. Az ő kötelessége volt a sírnál, a hantolás után a belsőemberek szolgálatáért, a gyülekezet tagjainak megjelenéséért köszönetet mondani. A temetésen résztvevőket a torba hívta. Gondja volt rá, hogy megbízottai oda mindenkit betessékelyjenek. A torban elő- és utóimát mondott. Általában vigyázott a temetés fegyelmezett lefolyására.

A halálhírt a falu népének a harangszó adta tudtul. Ez alkalommal, mivel a halott konfirmáló koron aluli volt, a nagyharanggal rövid megszakítással kettőt „szaggattak”, majd a kicsivel együtt összehúztak. Ha felnőtt a halott, akkor a férfinak először a naggyal, nőnek a kicsivel 3-3-at szaggattak, s utána mind a kettővel összehúzták. Naponta háromszor harangoztak: reggel, délben és este, naplemente előtt. Amikor a koporsószállító autó a falu végére ért, harangszó fogadta.

A halálhírré a szomszédok, rokonok az emeletes családi házat a halott kisgyermek fogadására előkészítették. A kapura kitették az egyházi fekete lobogót. Ez jelezte, hol van a halott a faluban. Az emeleten levő nagyszobából a bútorokat kihordták, a tükröt letakarták. A szoba ajtaja fölé kitépték a bibliai jelmondatos gyászdrapériát. A szoba közepére helyezték ablak-ajtó, fej-láb irányába a fekete gyásztakarós egyházi ravatalt. Erre került a fehér koporsó, kis halottjával.

A koporsót helyi szokás szerint a fő keresztapa szerezte be, minden járulékával együtt. A fehér koporsóban a kis halott tiszta fehérbe volt öltöztetve. Fehér nadrág, fehér ing, fehér szvetter volt rajta, lábán fehér zokni, cipő nélkül. Az öltöztetést még a kórházban elvégezték. A halott be volt borítva élő virágcsokrokkal.

A koporsó elhelyezése után a hozzátartozók körülállták, az édesanya és a két nagyanya zokogó siratózásba kezdett. Jajgatva, félig énekelve mondogatták a siralmas szavakat.

A haláleset hírül vétele, illetve a koporsó megérkezése után megkezdődött a halottlátogatás. A rokonok, az ismerősök, a falu egész asszonynepe megindult a halottas ház felé. A közeli rokonok tyúkot, tojást, lisztet, a távolabbiak és az ismerősök csak az utóbbiakat vitték. A halottlátogatókat az ajtóban a család két nőrokon megbízottja fogadta. Egyikük átvette a hozottakat, a másikuk pontosan feljegyezte, ki mit hozott. Ez, mint a lakodalomnál, kölcsönös jellegű volt. A halottlátogatók a halottnak csendes nyugodalmat, a gyászolóknak vigasztaló-

dást kívántak. Csendben megálltak a koporsó mellett. Egy-egy, magát a családhoz közelebb álló asszony siratózni kezdett. Volt, mikor külön-külön, volt, amikor több asszony ajkáról hangzott fel a jajszó. Majd „Isten nyugtassa!” búcsúszóval távoztak. A halottlátogatás alkalmával hozták a koszorúkat is. Összesen 26 élő- és művirág koszorú gyűlt össze. A halottat a temetést megelőző mindkét nap látogatták. A családtagok közül mindig volt bent valaki. Éjjel is voltak mellette, legtöbbit az édesanya és a két nagyanya.

Alkonyat után azonnal megkezdődött a virrasztóba menés. Ez mindkét este tartott. A koporsó fejenél, jobboldalt az édesanya s az ő rokonai, baloldalt az édesapa és hozzátartozói álltak. A fal mellett elhelyezett padokon a távolabbi rokon asszonyok ültek, a férfiak pedig a külső szobában, a tornácra, az udvaron levő asztalok mellett. Beszélgettek és kártyáztak. Amikor a virrasztóba mindenki begyűlt, akkor az énekvezér bevezette az énekeseket. Aki befért, bement a belső szobába, a többiek az ajtó körül gyülekeztek. Zsoltárokat és más, az alkalomhoz illő egyházi énekeket énekeltek. Az éneklés alatt az édesanya, a két nagyanya hol egymást felváltva, hol egyszerre siratózott. A szöveget nem lehetett érteni, csak az ének alatt a siratózás recitáló dallamát hallhattuk. Megrázó élmény volt. Mintha valamilyen ősi liturgián vettünk volna részt. Második este mint lelkészt, engem is meghívtak a virrasztóba. Két egyházi ének között imát mondtam, a Bibliából olvastam. Az éneklés és áhítat alatt a kártyázás szünetelt. Majd az énekesek is leültek az asztal mellé. A virrasztókat borral és kenyérrel kínálták meg. Mindkét este késő éjjel utáni órákig eltartott a virrasztás. Az utolsó kártyázók a hajnali kakasszóra távoztak. Volt, aki innen ment munkába.

A temetés napján, a déli harangszót követően (délután egy órakor) mind a két harangot egybekondították. Erre kezdett a falu népe a temetésre gyülekezni. Néhány perc múlva külön csak egyet húztak, ekkor indultak a belsőemberek: a lelkész, a kántor és a kurátor. Előttük két fiatal házasember felváltva vitte a fekete gyászlobogót. Régi szokás szerint az egyik az édesapának, a másik az édesanyának volt az unokatestvére. A gyászlobogó csúcsát fehér szalag díszítette, jeléül annak, hogy fiatal, gyermeket temetnek. A lelkészt és kísérőit 6–6, fehér ruhába öltözött leány, mellettük 6–6, fekete ruhás legény követte. Kabátjuk hajtókáján élő virágcsokor díszlett. A leányok kezükben ilyen alkalomra készített zászlókat vittek, amelyek faragott guzsaly nyelére tűzött színes, rojtos vállkendőkből és házilag szőtt, csipkés végű, fekete csíkos törülközőkendőkből készültek. Végükre élő virágcsokor és fehér szalag volt kötve. A halottas ház udvarára érkezve a fekete lobogót vivő emberek a kapun belül megálltak. A lobogó az egész szertartás alatt ott lengett. A lelkész elfoglalta helyét az előre elkészített, fekete kendővel letakart asztal mellett. Háta mögött állt a szószóló, az énekvezér, mögöttük az énekes és a többi férfi. A zászlós fiatalok a koporsó elkészített helye körül kétoldalt álltak sorfalat. A gyászszertartás kezdetét egyházi ének jelezte. Ennek hallatára a szobában lezárták a koporsót, mire újra felhangzott az asszonyok szívfejtő siratózása, ami aztán csak a lelkészi szolgálat alatt szünetelt. Ahogy a

koporsó a szoba küszöbét elhagyta, a bent levő padokat azonnal nagy zajjal feldöntötték. A koporsót a szobából két-két fiatal legény vitte ki. A lelkész előtt levő ravatalra tették, lábbal a kapu felé. Mellette kétoldalt a családtagok ültek az ott elhelyezett padokon. Most már fordított renddel, ahogy a virrasztáskor a szobában voltak. Feje felől jobbra az édesapa s hozzátartozói, bal felől az édesanya és hozzátartozói.

A családtagok elhelyezkedése, a koszorúknak a koporsóra és annak lábához tétele után egy újabb ének elhangzását követően, a lelkész elvégezte az egyházi szertartást. Ezt a búcsúztató felolvasásával fejezte be. Ezután az ifjak elénekelték az ilyenkor szokásos múdallamú búcsúztatójukat. Majd az énekvezér felolvasta búcsúversét:

Hintsetek e koporsóra virágot és könnyeket,
E koporsó bús ölen egy kedves gyermek szendereg.
Vele együtt eltemetjük a szülőknek örömét,
Mindazoknak bánatjára, kik őtet ismerték.

Édesatyám, édesanyám, ti szülők legjobbjai,
Jertek ide koporsómhoz örök búcsút mondani.
Szálljatok le majd síromba, s meghallom hangotok,
Ajkatok édes szavára szívem ott is feldobog.

Fenn, az úrnak zsámolyánál imádkozom értetek,
Hogy gyógyítsa s nyugtassa meg értem fájó szívetek.
S porladjon bár gyöngye testem a sötét sír mélyén,
Hú lelkemmel házatok őrangyala leszek én.

Jó testvérem s rokonaim, kik engem szerettetek,
Jertek ide, játszótársak, nem leszek már köztetek.
Ahhoz megyek, ki magához hívta a gyermekeket.
Ím, megyek már, jó Istenem, nyisd meg nekem az eget!

A záróének elhangzása után megszólaltak a harangok, s kialakult a gyászmenet. A fekete lobogót tartó két fiatalember ment elől. Őket a koszorúkat vivő rokon iskolás gyermekek követték. Nyomukban a lelkész, jobbján az énekvezérrel, balján a szószólóval haladt. Utánuk az énekes férfiak következtek. Az énekvezér vezetésével egész úton temetési, egyházi énekeket énekeltek. Most a koporsót hozta az egymást váltogató 6–6 fiatal legény, a zászlókat tartó leányok sorfala között. A zászlókat a temető felé vezető út elejéig kendőjükkel kifelé lobogtatva, az utcán fel a sírig befelé, háztetőszerűen borítva vitték. A koporsót a szülők, a nagyszülők, testvérek és a rokonság követte. A menetet az asszonyok serege zárta. Az indulásnál a családi ház kapuja előtt a román szomszédok és jó barátok, szokásként, ap-

rópénzt szórtak. A kettős harangszó a gyászmenetet elindulásától a sír betakarásáig végigkísérte.

A templom mellett levő temetőben az előző nap megkezdett sír készen várta lakóját. Régi sírt, a gyermek dédanyját ásták ki. Négy oldala, a koporsó magasságáig, téglával volt kirakva. A sírásók a nagyon omladékos talajra hivatkoztak. Az ott talált csontokat összegyűjtötték, és a sír egyik sarkába elásták.

A családi ház udvarán egy mosdótálban víz volt előkészítve, mellette törülközővel. Minden belépő kezet mosott. A vizet később a trágyadombra öntötték. Az udvaron és az emeleti szobákban, valamint a tornácon asztalok voltak megterítve, az egyház gondozásában levő tányérokkal és evőeszközökkel. Mintegy 200-230 személy ült az asztalok mellett.

A tor étrendje a már említett adományokból készített majorsághúsleves, sóban főtt ptyóka paradicsommártással és kenyér volt. Evés előtt a szószóló imádkozott. Evés közben, egy pohárral körbejárva, mindenkit borral kínáltak meg, így koccintás nem volt. A régi öregek szerint ez zavarná a halott nyugalmat. Az együttlét csendes beszélgetésben folyt le. Az evés befejezte után a szószóló újra imádkozott, s ezzel a tor az idegenek számára véget ért. Mindenki a keservekhez járult, és a halottnak csendes nyugalmat, az élőknek vigasztalást kívánt, s eltávoztak. Az idegenek után a család és a szűkebb körű rokonság ült asztalhoz.

Ezzel a temetés véget ért, de a szülők fájdalma tovább tartott. Az édesanya sokat siratta fiát. Az öregasszonyoktól többször hallotta, hogy az eltávozottat még a temetés után sem jó sokat siratni, mert az nem tud a sírban nyugodni. Nem jó estefelé a temetőbe menni. Az édesanya ennek súlyos következményével nem számolt. Gyakran megtörtént, hogy estefelé kiment a sírhoz, és ott a fájdalmát elzokogta. „Egy alkalommal, éppen mikor a sírnál voltam, estére harangoztak – beszélte el nekem. – A harangzúgásból úgy hallottam, mintha a temetőnek minden halottja együtt énekelne. A halottak kórusától nagyon megijedtem. Imádkozni kezdtem, s erre a kórus elcsendesedett.”

Az írásomba foglalt szokásokat a szülőktől jegyeztem le, ezek a szokások az elmúlt 17 év alatt nem változtak.

A vámosgálfalvi reformátusokat megfogta a magyar átok. Papválasztás kapcsán két pártra szakadtak. Két lelkész pályázott. Az egyik a szomszéd falu, Pócsfalva szülötte mezőgazdasági líceumot végezve lépett papi pályára. Mint mócsi lelkész pályázott Gálfalvára. A másik pályázó gyergyószentmiklósi lelkész volt. A szabályszerű választási közgyűlésen a többség a szomszéd falu szülöttére szavazott. A püspök őt nevezte ki Vámosgálfalvára lelkésznek. Igen, ámde a lelkész a megyei vallásügyi inspektor jóváhagyásával telepedhetett le a faluba. Az akkori Maros megyei vallásügyi inspektornak egy korábbi választás alkalmával személyes konfliktusa akadt. A kinevezett lelkésszel szemben megfogadta, amíg ő lesz a megyei inspektor, addig az illető a körzetben nem lesz pap.

Az inspektor hatása alá kerítette az esperest is, aki kénytelen volt a beszolgáló lelkészek útján befolyásolni a győztes párt híveit, térjenek át a másik párt táborába, fogadják el annak jelöltjét. A beszolgáló lelkészek négy éven át győzködtek az álláspontjukhoz szilárdan ragaszkodó nyerteseket az átállásra. Mindhiába, azokat megingatni nem lehetett. Közben a két párt között úton-útfélen, mezőn, családi hajlékban dült az ádáz „papharc”.

Végül a beszolgálások hercehurcáját a győztes párt zárta le. Egyszerűen bezárta a templom ajtaját. Kijelentették: „Ide más falusi pap be nem teszi a lábát, csak a mi választottunk.” Közben időt, pénzt, fáradságot nem kímélve, egyik küldöttséget a másik után menesztették világi és egyházi hatóságokhoz igazuk érvényesítésére. Mikor beleuntak a sok hiábavaló költekezésbe, járkálásba, taktikát változtattak. A győztes párt egyik vezére kiderítette, hogy választott papjuknak egy líceumi osztálytársa a Szekuritáté magas tiszti rangjára emelkedett. Ennek a tisztnak segítségével és jelenlétében, a nyomozókutya védelmében, a Szekuritáté dubájában érkezett meg egy alkonyati órán a megválasztott és kinevezett vámosgálfalvi lelkész az új parókiájába. A dubából először a kutya ugrott ki, utána a lelkészi házaspár a tiszttel fedezetében. A nyertes párt így győzte le a hatóság ellenállását, még nagyobb hatóság segítségével.

A papharc szele engem is megérintett.

Meghalt Gálfalván egy unitárius asszonyhívem. Férje, gálfalvi szokás szerint, minden év vége felé lehozta képéjét, egy véka törökbúzáat. Mindketten a gálfalvi református templomot látogatták. Azért Kati nénit minden évben felkerestem. Szívélyesen fogadtak. Halálát fia jelentette be nálam. Kért, engedjem, hogy az ő papjuk temesse el édesanyját. Gálfalván hagyomány minden megkonfirmáltat a templomból temetni. Ez a jog Kati nénit is megilleti. De a gálfalvi templomban más pap nem szolgálhat, csak az, akit megválasztottak. Az atyafi tudomására adtam: nincs szándékomban hívem temetéséről lemondani, ha nem mehetek a templomba, akkor a háztól temetünk. Ha ragaszkodnak a templomhoz, én is ott akarok lenni. Természetesen híve vagyok annak, hogy a tiszteletes úrral akár a háznál, akár a templomban, közösen szolgáljunk. De hívem temetéséről nem mondom le. Az atyafi gondokba merülve, válasz nélkül eltávozott. Pár óra elteltével beállított hozzánk a kolléga. Testvériesen megegyeztünk, hogy Kati nénit közös templomi szolgálattal eltemetjük. Úgy is történt. Ezek szerint én lettem az egyetlen idegen falusi lelkész, aki a gálfalvi református templomban szolgálatot végezhetett.

Ekkor figyeltem meg a gálfalvi halottkultusz egyik mozzanatát. A családi udvaron végzett rövid szertartás után rokon férfiak, testfogó rudakkal vállukon, hozták a koporsót a templomba. Ott a szószékkal szemben levő portikuszban letették. A gyászoló család tagjai körülültek. A gyülekezet férfi tagjai a temető felőli bejáraton, az asszonyok padoszlopai között kettős sorban haladva, temetési énekeket énekelve ültek padjaikba.

A „papharc” az unitáriusok számára némi haszonnal is járt. Évekkel azelőtt egy magyarsárosi unitárius legény Gálfalvára nősült. A befogadó család biztatá-

sára áttért reformátusnak. Leányait is annak kereszteltette. A papharc szele viszasodorta unitáriusnak, és a családját is magával hozta.

A gálfalvi reformátusok jó hívek, de azért a román pap szolgálatát is igénybe veszik. A román templom és a parókia ott áll a falu központjában. Még a papharc előtt egy alkalommal ott beszélgettem református kollégámmal. Egyszer csak így szólt hozzám: „Nézz csak oda, hogy jönnek ki az én híveim a román paptól!”

Gálfalva életébe akkor tudtam mélyebb betekintést nyerni, amikor a kollektív gazdaság könyvelőségén dolgoztam. Egyházközségem kicsi, családom nagy volt. Három gyermek közép- és főiskolai tanulmányai sok költséggel jártak. Ennek fedezésére jófogott a mellékjövedelem. A szőkefalvi téesz központja is Gálfalván volt. 1962–1966 között oda jártam fel minden nap a tagok „napiegységét” kiszámítani. Összesen négyen birkóztunk ezzel a feladattal. A brigádosok minden nap feljegyezték, hogy a tagok mit és mennyit dolgoztak. Mi a „normakönyvből” kiszámítottuk, személyi lapjukra vezettük a munkájukért járó napi egységet. A kollektivisták napi egységük arányában részesültek természet-, illetve pénzbeli járandóságban. Nekünk állandó, havonta 30 napi egység járt. Az így szerzett jövedelemem több volt, mint a papi járandóság. Lelkészi teendőimet azért zavartalanul végeztem. Amikor hétköznap szolgálatom akadt, könyvelői teendőimet felfüggesztettem.

A kollektívben végzett munkám során bővült társadalomnéprajzi tapasztalatom is. A téeszbe tömörítés nagy változást eredményezett a falu társadalmában. A saját földjét szorgalmasan művelő, önálló gazdát „mezőgazdasági dolgozóvá” degradálta. Addig is nehéz volt a munkája, de legalább a maga elgondolása, akarata szerint végezte. Most felsőbb hatalmak irányítása alá került. Megszűnt egyéni akarata és élete. Egész nyáron át vagy a permetezőgépet cipelte a hátán, vagy a kapa, kasza nyelére volt ítélve, esetleg egész éven át a lovak gyeplőjéhez volt kötve. Volt, aki megelégette az unalmas, egyhangú életet. A föld szerelmese elmenekült őseitől örökölt vagy saját maga szerezte barázdájából. Inkább vállalta a 7 km-es ingázást, és gyári munkás lett Dicsőszentmártonban. Nyolc óra ledolgozása után szabad idejét a maga kedve szerint oszthatta be. A család élete is megváltozott. Addig minden munkát együttesen végeztek: a reggeli elfogyasztása után együtt mentek a szénába, a szőlőbe vagy a kapálóba, aratóba; déli harangszóra együtt ültek le a nagy diófa árnyékába vagy a kalangya tövébe ebédjüket elkölteni, egy rövidet szundítani; mikor megszólalt az esti harang, együtt indultak haza asztalukat körülülni, két imádság között megvacsorázni; vasárnap a család együtt ment a templomba, hatnapi munka után Istennek hálát adni. A kollektív ezt az „idillt” röpitette ki a családi körből: reggelenként futva bekapták „frustukjukat”, majd rohant ki-ki a maga dolgára, gyermek az iskolába, édesapa az egyik, édesanya a másik brigádba; csak estére került megint együvé a család, de a fáradságtól alig tudtak egymáshoz szólni; bús gondolatokkal hajtották álomra fejüket.

Az Állami Gazdaság vezetőinek, valamint a törvény őreinek eljárását is megtapasztalhattam. Egy kora őszi délután, szőlőérés idején a gálfalvi kultúrotthonban

népgyűlést tartottak. Elrettentő példának a falu nyilvánossága előtt pellengérré állították a gazdaság egyik alkalmazottját, aki a nép közös vagyonából egy véka árpát eltulajdonított. A vezetőket s a dicsői törvényszék bíráit szállító ponyvás „duba” ott állt a kollektív irodája előtt. Éppen hazafelé indultam. Az autó ponyvájának hátsó része fel volt húzva. Pillantásom rávillant a raktérre. Ott láttam egy ötvékas, fonott kosarat tele szőlővel, mellette egy ötvedres fonott demizsont tele borral. Ezek nem tartoztak a nép közös vagyonához? Eltulajdonítójuk nem méltó a pellengérré? Úgy látszik, mindig érvényes a latin mondás: „Quod licet Iovi, non licet bovi”!

Gálfalvi tudósításomat egy másik élménnyel zárom. A jó Istennek mindig hálas voltam éveim sokaságáért, de a hagyományra is figyeltem. Innen ismerem a következő mondást: „Akinak életében halálhírét keltik, az sokáig fog élni.” Elődöm temetése után néhány héttel az utcán szembejön velem egy gálfalvi ember. Földbe gyökerezett lábbal, kővé dermedten rám köszönt: „Há maga él még, nem hott meg? Sze’azt beszélték, hogy a szőkefalvi unitárius pap meghott!” Most már értem Isten áldása mellett hosszú életem titkát!

Küküllőszéplaki beszolgálásom

Szőkefalvi szolgálatomhoz tartozott Küküllőszéplak társ- és Vámosudvarhely leányegyházközség gondozása is, egymás szomszédságában. A Balázsfalva–Parajd közötti ország-, illetve vasút mentén terül el, 25–30 km távolságra Szőkefalvától. Egyenes út vezetett hozzájuk, megközelítésük mégis körülményes volt. Kezdetben, amikor még a szőkefalvi őrháznál a vonat megállt, túrhető volt. Később az utazás bonyolulttá vált. A dicsői állomásra kellett legyalogolnom, ami 2 km-re van. Vonatra ültem, felutaztam Bonyhára. Onnan a réten átvágtam Széplakra, ez 3 km-t jelentett. Istentisztelet után gyors léptekben végigrohantam a hosszú falun, a Vámosudvarhely felső végén levő imaházig 5 km-t tettem meg. Istentisztelet után, innen is az apostolok lován, felrándultam a koródszentmártoni állomásra – 5 km. A vonattal visszajöttem Dicsőbe, az állomástól hazagyalogoltam – 2 km. Minden beszolgálásom 17 km gyaloglásba került. Időnyerés végett, saját érdekükben megkértem az vámosudvarhelyi híveket, küldjenek elem szekeret Széplakra, így hamarabb érkezem hozzájuk. „Ha nem tud gyalog járni, üljen otthon!” – volt a bölcs válasz. Később jobb belátásra ébredtek, s küldték a szekeret. Különösen ünnepen volt fontos, mert a vámosudvarhelyiek ragaszkodtak a délelőtti úrvacsoravételhez, azelőtt semmit sem ettek. Aztán az útvonalon autóbuszközlekedés indult be.

Széplak nem volt ismeretlen számomra. Amint már említettem, gyermekkoromban lakója voltam. Akkor csak „kívülről” láttam a falut, most kezdtem „belsőlről” szemlélni. Régi játszótársaim közül néhányan híveim lettek. Életem során, valahányszor gyermekcsapatunk egykori vezérével, az EME tb. elnökével, az

MTA tudós tagjával, Benkő Samuval találkoztam, mindig szeretettel visszanosztalgítottuk széplaki gyermekkorunkat.

Széplak első írásbeli említése az Árpád-korba nyúlik vissza. Györffy György 1325-re datálja (Györffy 1987: 561). Kiss Lajos szerint neve „a szép melléknévnek és a lak főnévnek az összetétele. Magán nagybirtok központjára, udvarhelyére utal” (Kiss 1988 II.: 571), földesúri lakra. A megkülönböztető szerepű előtag a Kis-Küküllővel kapcsolatos (Kiss 1988 I.: 819). A szomszéd falusiak szerint a falu lakói „szépen lépő széplaki”-ak. A falu az országút mentén hosszan terül el, két kitérő utcával. Az egyik a falu alsó végén nyílik a Küküllő felé, egy darabig mellette haladva, aztán északra kanyarodik, s a „Kereszt”-nél kiér a főutácsára. Ez a rész a Kicsifalu. A másik mellékutca a falu felső részén szintén a Küküllő felé nyílik.

A falu nemzetiségileg megosztott. Sajnos csak a 2002-s statisztikai adatokat ismerem. A 804 főnyi összlakosságból magyar: 390, román: 278, cigány: 136. A második világháború előtt többen lehettek, csakis a magyarok többségével. Akkor még zsidók is laktak a faluban.

Az egyes nemzetiségek falurészekként helyezkednek el. A magyar házak a Főúton és a Kicsifaluban állnak. A románoké többnyire a falu felső végétől a Küküllőre menő utcában, itt van a templomuk is. A zsidók csak a Főúton laktak. A cigányok az egykori bárói udvarpark mellett. Azért a magyar házak szomszédságában a Főúton és Kicsifaluban is vannak román házak. Kékre vannak meszelve, és a tejükön kereszt van, így lehet megismerni őket.

Az 1930-as években a falu ezt a társadalmi képet mutatta: a ranglétra felső fokán a középosztálybeli földbirtokos, gazdatiszti, lelkész-, jegyzői családok állottak, mind magyarok. Őket a zsidó kereskedők követték, akadt közöttük, aki földbirtokot is szerzett. Legnépesebb a jobbágy származású, földműves osztály volt, magyarok és románok alkották. Legalsó fokon a napszámos réteg állt, a cigányok képviselték.

Beszorgálásom idejére nagyot változott a falukép. A bárói park évszázados fenyő- és díszfáit letarolták, helyüket házhelyeknek kiosztották. A főúri kastély, melléképületeivel együtt eltűnt a föld színéről. Helyébe emeletes iskola épült. A középosztályból csak a református lelkész maradt meg. Később körorvos is került a szomszédjába. A zsidó kereskedőknek nyomuk veszett. A földművesekből saját földjükön normázó, mezőgazdasági dolgozók lettek. A férfiak közül többen el is menekültek a földtől és a kollektívából. Inkább vállalták a hosszú ingázást a dícsői gyárakba. A napszámosok rétege is megszűnt. A cigány férfiak egy része gyári munkás lett, másik része, az asszonyokkal együtt, a kollektíva tagjai lettek.

A nemzetiségileg exogám faluban endogám családok éltek. Magyarok és románok, a rövid idejű vasgárdista mozgalmat leszámítva, békességben. Egymás között azonban nem házasodtak. Így magyar–román vegyes család nem alakult ki.

A széplaki magyar családnevek közül emlékezetemben a következők maradtak meg: Bordi, Gergely, Gyárfás, Kerekes, Szőke, Veres; a románok közül: Istrate, Radu, Roman, Mureşan; a cigányok közül: Csurkuj, Lévai, Vinka.

Az egyházi élet középpontjában itt is a templomok álltak.

A faluba érve elsőnek az „urak templomát”, az unitáriust találjuk. 1699-ben épült kőtoronnyal, zsindegyfedéllel, kelet-nyugat irányba, egyetlen bejárattal, kelet felől. A zsindegyfedélet később cseréptető váltotta fel. Az unitáriusok 1952-ig anyaegyházközségeit alkották. Az 1930-as években 72-en voltak. Én már csak ennek felét találtam, s 2000-re 12-re apadtak. Patrónusuk az erdélyi fejedelemség megalapításában szerepet játszó Martinuzzi Györggyel Horvátországból betelepült Petrichevich család volt. A későbbiek során, széplaki báró Petrichevich-Horváth néven az unitárius egyházban vezető szerepet töltöttek be. A bejárattal szembeni falba helyezett tábla szerint a templomot báró Petrichevich-Horváth Miklós építtette. A család jóvoltából a széplaki egyházközség az unitárius egyház történetében előkelő helyet foglalt el. A külföldi tanulmányútra érdemesített fiatal lelkészek 1-2 évi szolgálatra ide jöttek. Az itt szerzett jövedelmük fedezte peregrinus költségeiket.

Az unitárius egyházközség régebb népesebb lehetett. A csökkenés okára írásbeli dokumentumból emlékszem. Annak idején a jobbágyok hétköznap reggel, munkájuk megkezdése előtt a református templomba tértek imádkozni. Isten házából indultak a mezőre szorgosan verejtékezni. Az unitárius urak későn keltek, későn harangoztak. Az unitárius jobbágyoknak is sürgős volt a munka, nem várhattak a késői harangszóra. Ők is a református templomban kérték Isten segítségét. S ha már hétköznap odaszoktak, vasárnap is ide tértek be Istennek hálát adni. Az urak kényelme miatt tértek át reformátusnak.

A csekély létszám miatt a templomban az istentiszteleten kívül kevés szertartást végeztem. Azért egy cigány leányka keresztelésére emlékszem. Ramónát anyakönyveltem. A fiatal édesanyát megkérdeztem, honnan vették ezt a szokatlan nevet, ki volt ilyen nevű a családban? A cigány asszony büszke öntudattal így felelt: „Tiszteletes úr, mi, cigányok Indiából származunk. A TV-ben láttam egy indiai filmet, A csavargót, amelynek női főszereplőjét Ramónának hívták. Innen választottam a leányka nevét.”

Az unitárius és református templom háttal szomszédos egymással. Az unitárius templom kelet-nyugat irányú, szintén egy bejárattal nyugatról. Mindkét templom ablaka délre néz, a Küküllő felé, és nem az útra. A templomot a 9. század elején az a család építtette, amelyik a nagyteremi unitárius istenházát. A templommal és gyülekezetével kapcsolatban újabb emlékfoszalányaim ködlenek fel. Ami Szőkefalván az unitárius keresztelőpohárral történt, az Széplakon az úrvacsorai kehellyel ismétlődött meg. A református kegyszerek, lelkészük internálása alatt, a háború martalékává lettek. Az unitáriusoké a kurátor őrizetében megmaradtak. Külön kelyhük volt a férfiaknak, külön az asszonyoknak. Csekély létszámuk miatt az utóbbi is elég volt. A férfiakét kölcsönadták a reformátusoknak. Sok éven át a Szentháromság hívők az Egyistenhívők kelyhéből vették az úrvacsorai bort. Míg Benkő Samu feleségével, szülei és gyermekkorra emlékére új kehellyel ajándékozta meg a reformátusokat.

A román templom a falu felső végétől a Küküllő felé nyíló utcában áll. Építési idejét nem ismerem.

Mindhárom egyházközség papi lakkkal is rendelkezett. A református parókiát találjuk közvetlenül a templom mellett. Beszorgálásom idején immár néhai Kadácsi Zoltán kedves barátom volt a lakója. Parókiáját a Küküllőre vezető sikátor választotta el az unitáriustól. Az én időmben ezt bérlők használták. Az utca felé nyíló, régebb kultúrteremnek használt nagyszobáját a néptanács bérelte az óvoda részére. Lakbért nem fizetett, mert közösségi célt szolgált az óvoda. Másik két szobáját és konyháját egy milicista (rendőr) bérelte, potom áron. A havi lakbér egy véka búza árának felelt meg. Szerencsénkre az óvoda átköltözött az új iskola épületébe, a milicistát pedig elhelyezték a faluból. Az üresen maradt lakás a dicsőszentmártoni megyei kórház körzetébe került, körvosi lakásnak és rendelőnek vette bérbe. Tekintélyes lakbért fizetett, ami a csekély beszorgálási díjat kissé megemelte.

A román parókia a templommal szemben állt. Az anyaegyházközség filiává lett. A lakást a másik rendőr bérelte. A román kollégával együtt jártunk Széplakra beszorgálni.³² Az állomástól egy szekéren utaztunk, magyarul beszélgettünk. Az oltyán születésű fiatal lelkész Erdélyben kapott állást, észrevette, hogy hívei magyarokkal egy faluban éltek. Kedvükért megtanult magyarul.

Beszorgálásaim alkalmával Széplakon is igyekeztem néprajzi kíváncsiságomat kielégíteni. Egyik adatközlőm szép hagyományt őrzött meg a falut érintő 1848–1849. évi eseményről. El is mondtam Magyar Zoltánnak, aki közölte könyvében (Magyar 2005 81: 132. szöveg). Abban az időben a falunak egy része román volt. Jöttek a román csapatok, s keresték a magyarokat. Egyet sem találtak. A románok elbújtatták magyar barátaikat. Így szóltak a vezérlő tisztnek: „Mehettek békével, ebben a faluban nincsenek magyarok, csak románok.” Jöttek a magyar csapatok, s keresték a románokat, hogy végezzenek velük. Egyet sem találtak. Most a magyar gazdák bújtatták el román barátaikat, s szóltak a honvédeknek: „Mehettek bátran, ebben a faluban nincsenek románok, mind magyarok vagyunk.”

Érdeklődésem kiterjedt a halállal kapcsolatos hiedelmekre és a temetkezési szokásokra is:

– A kutya küszöbkaparása itt is halált jelent, valamint ha a csovik csovikol (kuvik kuvikol).

– Abban az esetben, hogyha a faluban esküvőt tartanak, és azalatt meghal valaki, a fiatal házasoknak nem lesz szerencséjük.

– A haldoklóhoz papot hívnak, hogy könyörögjön felette. Írástudó öregaszonyt is szoktak hívni, hogy a Bibliából olvasson. A haldoklót itt sem szabad viszszasírni, mert nehezen tud meghalni. Esetleg néhány napig él még, de nagy kínok között fog vergődni. A haldokló nem tud addig meghalni, míg ellenségének meg nem bocsát, magához hívja haragosát, és bocsánatot kér tőle.

³² A bonyhai állomásnál többet nem lehetett Széplakra menni, a Küküllő hidját az árvíz elsodorta, a következő állomáson, román Szentlászlón (Lasău) szálltunk le, innen szekérrel mentünk Széplakra.

– A halál beállta után a tükröt letakarják, nehogy a halott meglássa magát benne. Amíg a halott a házban van, addig a családtagoknak nem szabad főzniük, egészségi okból, mert a halottnál jártak. A szomszédok főznek nekik.

– A halottmosó vizét a kert tövébe öntik, nehogy valaki belelépjen. Egy Széplakra került székelly asszony tanácsa szerint: a mosóvízből titokban ha egy keveset a részeges ember pálinkájába öntenek, az többet nem nyúl italhoz.

– A halált Széplakon is a harang adja tudtul a falu népének, a Szőkefalván már ismertetett módon. Fizetés ellenében mind a három templomban harangoznak, amennyiben valaki úgy kívánja. Egyik román asszony meghagyta, hogy neki a magyarok is harangozzanak. Magyarok szomszédságában élt, s igen jól volt velük.

– A halottat megmosás után még az ágyban felöltöztetik, régebb fehérbe. A férfiakat erre a célra félretett „fehér hálóingbe és fehér hálóatyába”. Az asszonyokra fehér ing, fehér fersing, fehér szoknya került. A férfi és a nő lábára egyaránt fehér gyolcsból készült harisnyát húztak.

– Mára az öltözet változott. A gyermekre a legszebb ruháját adják. Az asszonyok haját kibontják, fejükre kendőt tesznek, és templombajáró ruhájába öltöztetik. Fiatalasszonyt menyasszonyi ruhájában, a leányt ma is fehérben temetik el. A férfiakat is ünneplőbe öltöztetik: inget, kabátot, nadrágot, zoknit adnak rájuk. Lábukra új cipőt vesznek. A felöltöztetett halottat régebb a „nyújtópadra” tették, ma az egyházi ravatalra helyezik.

– A nyújtópadoat a tisztaszobában állították fel. Fejjel az ablak alá, lábbal az ajtó felé. A szapulókádra és vele szemben, a valamivel magasabb „kasztenre” hosszú deszkát, lehetőleg a szekér oldaldeszkáját tették. Erre szalmával töltött surgyé (szalmazsák) került. Ezt a magasra vetett ágy díszes takarójával leterítették. Amennyiben ilyen nem volt a háznál, kölcsönkértek. A takaró szélei kereken kilógtak. Erre liba- vagy réce-(kacsa-)tollúval töltött derékalj került. Fej alá, a magasra vetett ágyból, egy szép párnát helyeztek. A felöltöztetett halottat ide fektették. A pad alá vízzel telt vedret vagy csebret tettek. „Ez már babonaság”, vélte adatközlőm. Amíg a halott a házban volt, addig a szemetet nem vitték ki, hanem a nyújtópad alá separték.

– Ma egyházi ravatalon nyugszik a halott. A ravatal felszerelése két bak, rajtuk egy asztallap fekete terítővel, párnával. Régebb, a nyújtópad idején négy férfi két-két csikos kendővel tette fel a halottat. A fiatalnál piros, az idősebbnél kék csikos kendőt használtak.

– Régebb a faluban is volt koporsócsináló ember. Fenyőfadeszkából állította össze a koporsót. Gyermeknek fehérre, fiatalnak világossárgára, középkorúnak barnára, öregnek feketére festette.

– Ma városi raktárból veszik a koporsót. Ki milyent akar. A fedelét a halottas szobában féloldalt a falnak támasztják. A halott testhosszát egy vesszővel lemérik, s aszerint vásárolják a koporsót. Élőnek is szoktak csináltatni, saját megrendelésre. Azt a padlason tartják.

– A koporsó alja forgáccsal van kibéelve, fehér lepedővel letakarva. Párnája szénával vagy szalmával van megtöltve.

– A koporsóba tétel régebben ugyanazokkal a kendőkkel történt, mint a nyújtópád esetében. Ma négy férfi pusztá kézzel helyezi a halottat a koporsóba.

– A koporsóban a halott ingét, ruháját nem gombolják be, egyéb kötelékeit is szabadon hagyják, hogy a még házasulandó korban levő hátramaradott özvegy tudjon megházasodni vagy férjhez menni. Egy széplaki ember feleségét begombolt inggel temették el. Ez a férfit álmában sokat zavarta, nem tudott újránházasodni. Kiásta feleségét, kioldotta kötelékeit, többet nem zavarta, újra megházasodott. De második feleségével nem sokáig élt együtt.

– Régebb a halott jobb kezébe pénzt tettek – ötlejest. Azért a jobb kezébe, mert azzal végzett nehezebb munkát, azzal kereste a pénzt. A pénzre a Jordán vizén való átkelésnél volt szükség. A férfiak feje mellé ma is odateszik a kalapjukat, a sánta öregasszony mellé a botját, a cigányok egy üveg pálinkát. Akin a felfúvódás jelét látják, annak hasán keresztbe egy sarlót tesznek, hegyévei lefelé fordítva.

– Ahogy megszólal a halált jelző harang, azonnal megindul a halottlátás. Előbb a közeli rokonok, majd a távolabbiak, végül az egész faluból minden háztól igyekezik valaki halottlátóba menni. A halottlátók tyúkot, tojást, lisztet visznek a konyhára. Ezekből készül a tor vacsorája. Ezen ajándékozás a románoknál nem szokás, csak a magyaroknál. A halottlátó bemegy a halottas szobába, „A jó Isten nyugtassa meg a holtat” köszönéssel. Eltávozáskor kenyérrel, pálinkával vagy borral kínálják meg a látogatót.

– Széplakon is szokás siratózni. Jajszóval, éneklő hangon szavakat mondva, a halál beállta után azonnal kezdik. „Akinék fáj a halott”, az tud szavakat mondani. Előre megfogalmazott vagy betanult szöveg nincs. „Akkor magától isteni sugallatra jön. A jó Isten úgy adja, hogy tudja, mit kell mondjon. Csak asszonyok és leányok siratóznak. Édesapát, édesanyát leánytestvére, leánya, anyóst, apóst menyé, gyermeket édesanyja, nagyanyja, leánytestvére siratózza. Amíg a halott a háznál van, nappal időközönként halottlátáskor is siratóznak, de este virrasztáskor nem. A koporsó lezárása előtt, a lelkeszi szolgálat szünetében, annak végeztével, a szerkre tevéskor, az elinduláskor, az úton végig kesereg a sirató, a temetőben a sírnál, a sírba eresztés, a hantolás alatt is. Az asszonyok közül néhányan a gyülekezetből kiválnak, és régebben eltemetett hozzátartozóik sírja felé hajolva vagy sírkövére borulva, énekhangon mondogatják keserves szavaikat, emlegetik halottaikat.

Faragó József hozzám intézett levelében arra buzdított, hogy minden egyes sirató a néprajznak külön nyeresége. A széplakiakat Károly S. László rangsorolásában két „szövegfajta” szerint gyűjtöttük:

„A) Eredeti funkcióban (temetés alkalmával) rögzített (hangszalagra) siratóének.

B) Emlékezetből felidézett (rekonstruált), valamikor valóban elhangzott, saját sirató.” (Károly 1988: 611.)

Az első nem járt a kívánt sikerrel. Halottlátáskor magnóval a kezünkben odaálltunk a koporsó mellé, az asszonyok siratózását akartuk megörökíteni. Annyira egymás szavába vágtek, hogy felvételünk hangzavaros lett, szövegét nem lehetett lejegyezni.

Annál sikeresebb lett a második fajta. Adatközlőinket megkértük, ha tudják, emlékezzenek vissza, hogyan siratták el egykoron szeretteiket.

Ilyeneket hallottunk:

1. Őreg, botra támaszkodó, sánta asszony siratta el testvérét:

Lelkem, lelkem, jó testvérem,
Köszönöm a jószágodat, lelkem,
Bocsáss meg, lelkem, jó testvérem,
Nem tudtalak gyakran felkeresni.
De tudad, én is nyomorúságos vagyok.
Nem tudtam minden nap menni hozzád,
Bocsáss meg, lelkem, jó testvérem.
De mondd meg, lelkem,
Hogy még hol találkozunk!
Mer' én, akármilyen idő legyen,
Ha sár lesz, göröngy is lesz,
Szívesen felkereslek.
Mondd meg, lelkem, jó testvérem,
Édesapámnak, édesanyámnak,
Mondd meg, lelkem, az én nyomorúságaim,
Hogy ne feledkezzenek el rólam,
Keressenek fel,
Vigyenek ingemet is oda.
Mer' én oda szívesen megyek,
Minden percben készen vagyok.
Lelkem, drága, jó testvérem,
Hát én még kihez menjek?
Mer' én, mikor tudtam, mindig felkerestelek,
De bocsáss meg, lelkem,
Hogy nem tudtalak gyakran felkeresni.

2. Középkorú asszony siratja édesanyját:

Édesanyám, édesanyám,
Lelkem, jó édesanyám!
Be szomorú ez a nap.
Ez az október harminc,
Lelkem, jó édesanyám!

Halál, halál, mérges halál,
 Kifúrtad e háznak falát,
 Elvitted a jó édesanyát.
 Elvitted a hét gyermek anyját,
 Hét árvának gondozóját!³³
 Édesanyám, édesanyám,
 Köszönöm szépen a jóságát.
 Köszönjük a szép szavait,
 Köszönjük, hogy felnevelt,
 Lelkem, jó édesanyám!
 Mindenféletől megmentett,
 Mindenféletől megvédett.
 Köszönjük szépen a fáradságát,
 S a jó fáradt kezeit.
 Drága jó édesanyám,
 De szomorú volt, de szomorú
 Ez az október harminc,
 Az elválás napja.
 Minden virág virágozik,
 Kivirágoztak az őszi virágok.
 Csak a mi édesanyánk elhervadott.
 Elhervadott a mi édesanyánk,
 A mi jó édesanyánk.

Széplakon a siratózás mellett a virrasztás is szokásban volt. A halál beálltától a temetés napjáig minden este virrasztottak a halott felett. A halottas szobában, a nyitott koporsó mellett a hozzátartozók ültek. Külön oldalon a férfi, külön oldalon az asszony keservesek. A külső szobában a távolabbi rokonok, falutársak kártyázással töltötték az időt. A virrasztás alatt gyászéneket nem énekeltek, a Bibliát sem olvasták. Ekkor állítják össze a búcsúztató névsorát, melyet a temetőgazda felolvasás végett a lelkésznek átad. Ugyanekkor kerül sor a sírásók jelentkezésére. Távoli rokonok, komák, szomszédok, jó barátok önként vállalkoznak erre. A külső szoba virrasztói éjfélkor hazamennek. A gyászolók itallal és kenyérral kínálják meg őket. A hozzátartozók reggelig ülnek a halott mellett. Mert „nem jó a halottat magára hagyni”. Így hallották az öregektől.

A temetés napján a szertartás kezdetét a falu népének kettős harangszó adja tudtul. Az első figyelemkeltő, a második a gyűlő. Ennek hallatára a falu népe a gyászoló család udvarára gyülekezik. A pap paláستtal a hátán, bibliával a kezében, a kántor és néhány presbiter kíséretében belép a halottas szobába, a nyitott koporsó mellé. Két gyászéneket között imával és bibliaolvasással rövid áhítatot tart.

³³ E versszak változata feleségem révén Szőkefalván is elterjedt.

Ahogy eltávoznak, valaki a távolabbi férfi rokonok közül, régebb puszta kézzel, ma ollóval a halott szemfedőjét az orra iránt hosszában és keresztben elhasítja. Ezután a koporsót lezárják. Négy, szintén távolabbi rokon férfi – kettő elöl, kettő hátul – a koporsót az ajtón puszta kézzel kiviszi. Az udvaron a már előre odatett állványra helyezi. Ahogy a koporsót az ajtón kivitték, bent a szobában a nyújtópádot és székeket felfordítják, eldöntik. Az ajtót, ablakot kinyitják. Ezt is az öregektől tanulták.

Az udvaron a koporsót az állványon lábbal a kapu felé helyezik el. Körülötte a gyászoló család tagjai állnak, itt is külön oldalon a férfiak, külön oldalon a nők. A koporsó fejénél fekete terítős asztal áll, mellette székkal. Ezen ül a pap. Háta mögé a férfiak gyülekeznek. Az asszonyok a koporsót körülálló gyászolók mögött helyezkednek el. A pap szolgálata végén felolvassa a család adataiból összeállított búcsúztatóját. A záróének után az előbbi négy férfi a koporsót, most már rudakon, lábbal előre a szekérre viszi, ezután kialakul a gyászmenet.

Elöl a templomi „ászló”-t viszik. Nem és kor szerinti barátok. Asszonynak asszony, férfinak férfi. (Lehetőleg még életükben felkérjük erre a tisztségre egymást.) Utána a lelkész halad a kurátor és temetőgazda között. Majd az énekes férfiak következnek, aztán jönnek a művirág csokrot vivő gyermekek. Őket a koporsós szekér követi. Ezt a gyászoló család tagjai kísérik. Végül a gyülekezet asszonyai zárják a menetet. Régebben, aki akarta, a templomba vitték. Igaz, csak a konfirmált halottat. A koporsót a templom fedett „portikuszában” letették, a gyászoló család tagjai körülülték. A pap a szószékről elprédikálta meghalt hívét. Ma senkit sem visznek a templomba.

Fiatal leányhalottnál tíz barátnője fehérbe öltözik. Rojtos, szép kendőkből „ászló”-t készítenek. Ha nincs kéznél, a románoktól is kölcsönöznek. Többszínű szalaggal feldíszítik, élővirágcsokrot tűznek a tetejére. A leányhalottat a legények vállukon, rudakkal viszik a temetőbe. A tíz fehér ruhás leány az „ászlók”-kal kétoldalt kíséri.

A széplaki temetőre érvényes a néprajz megállapítása: „A halott falu az élő falu tükörképe.” Ez különösen a falu nemzetiségeinek elhelyezkedésére vonatkozik. Az élő faluban meg lehet különböztetni az egyes nemzetiséghez tartozók telephelyét. Igaz, vannak egyes falurészek, ahol magyarok és románok egymás szomszédságában laknak. Ez a halott faluban nem fordul elő, ott az egymástól való elkülönülés egyértelmű.

Külön van magyar, román, cigány, zsidó temető. A románoknak két temetőjük van. A régi betelt, és újat nyitottak. A magyaroknak eredetileg felekezeti temetők voltak. A reformátusoknak a Hangás oldalán, az unitáriusoknak a Kilia dombján, ez idővel cigány temető lett, amely tény tükrözi az élő falu képét. A cigányok a faluban, amint azt már előzőleg említettem, a bárói udvar mellett, külön utcában laktak. Az unitárius temetőben a bárói családnak kriptája volt. E mellé temetkeztek a cigányok is. Ha életükben a bárók mellett laktak, halálukban is úgy akartak pihenni. Felekezeti különbség nélkül minden cigány halottat ide hantoltak el, az

unitárius temetőbe. A cigányok a „jó szomszédság nevében” a bárói kriptát feltörték, s az értékesebb tárgyakat magukhoz vették.

Az unitárius magyarok vegyes házasságban éltek a reformátusokkal. Halottaikat is azok temetőjében temették el. Így lett a református temető „magyar temető”. Beszolgálásom első éveiben még családi sírcsoportokba temetkeztek, az élő falu tükörképére. Hiszen a családtagok ott is együtt laktak. László Gyula megállapítása érvényesült: „A nagycsalád halálában is együtt marad” (László 1944: 214). A sírt helybeli mester által faragott és írt sírfával jelölték meg. Azonban érvényesült a néprajz másik megállapítása is: „A temető eltemeti önmagát.” A magyar temető egykori szép rendje megbomlott. Ahogy betelt, a szomszédságában, a református egyházközség területén újat nyitottak. Ide már nem családi sírcsoportokba, hanem halálozási sorrendben temetkeztek. Már nem sírfát, hanem városi utánzatra cement- vagy márványlapot állítottak. A régi temető sírjelei tűz martalékává lettek. Gyenge vizsgálatásul: az egyházi szomszédjánál, a csűr oldala mellett megláttam egy ott heverő régi sírfát. Visszaemlékeztem az egyik marosvásárhelyi muzeológus tanácsára: a korhadásnak ítélt, régi sírjeleket úgy lehet megmenteni, ha beássuk a templom udvarára vagy cintermébe. Tanácsa szerint akartam eljárni. A szomszédtól, saját pénzemen megvettem a sírfát. Megkértem a kurátort és az egyházfit, vigyék és ássák be a templom kertjébe, hogy maradjon meg a jövő számára. „Azt már nem, sze’ nem vót unitárius!” – lohasztották le mentési kedvemet. Abban a reményben, hátha később jobb belátásra tudom bírni őket, bevittük a templomba. A padoszlopok végében, a fal mellett hosszan lefektettük. Közben kurátorcsere történt, s az új kurátor már nem találta ott a sírfát. Bizonyára társai sorsára jutott. Szívembe nyilallt a fájdalom: a nép fia által alkotott kincset a nép fia nem tudja megbecsülni.

A zsidóknak is külön temetőjük volt. A szomszéd falvak zsidó halottait is ide temették.

A román ortodox egyházból néhányan áttértek valamelyik szektába. Ha életükben kiváltak közülük, halálukban sem akartak velük maradni. A második világháború utáni agrárreform külön területet mért ki „hívó temetőnek”. Az unitáriusokat is kárpótolták a cigány temetőért egyholdnyi területtel. Senki sem vette igénybe. Továbbra is a magyar temetőbe mentek örök pihenőre. A terület a harangozó fizetése lett.

A temető felé az úton, Széplakon is harangzúgás közben végig hangzott a férfiak ajkáról a gyászének. A temető kapujában és a sírnál éppen úgy jártam el, mint a szőkefalvi halottal. A tort is megtartják. Az asztalhoz ülés abban különbözik a szőkefalvi szokástól, hogy Széplakon a lelkész az idegen falusiak asztalbontása után a helybeliekkel együtt ül vacsorához. Az étel előtti és utáni imát a temetőgazda mondja. A lelkész néhány szóban megemlékezik a halotról. A tor étrendje ugyanaz, mint Szőkefalván. A halottlátáskor vitt alapanyagból készül. A halott hátrahagyott dolgairól a széplakiak is gondoskodnak. Ruháját egy cigánynak adják, borotváját az őt megborotválónak. A nyújtópadurgyéból a szalmát elégetik, vagy a marhák alá szórják.

Széplakon a halottat temetés után nem szabad siratni, mert nem tud nyugodni. „Édesapámat sokat sirattam. Álmomban megjelent, s arra kért, cipőjét, ruháját adjam egy szegény embernek. Odaadtam, s többet nem jelent meg.” A halottat azért sem szabad temetés után siratni, mert a Jordán vizén nem tud átúszni. „Édesapám álmomban arra is megkért: ne sirass többet, nem tudak a nagy vízen átmenni.” A halott lelke-szelleme hat hétig nem megy el a háztól. A hazajáró lélek, a halottól való félelem ellen úgy védekeznek, hogy a hajából levágott tincessel, a kitépett szemfedődarabbal füstölnek.

A temetkezési szokások adatait 1983-ban Gyárfásné Magyar Júliától jegyeztem le, aki akkor 62 éves volt. A siratózók személyét alább ismertetem. A temetők beosztását saját megfigyelésem alapján közlöm.

Széplakon a fentiekén kívül másra is kiterjedt a figyelmem.

Beszolgálásom idején az istentisztelet elvégzése után kerestem alkalmat néprajzi adatgyűjtésre is. A kurátor, az 1925-ben született Gergely-Réti v. Pircsi János családjában jó adatközlőkre találtam. Ő maga és az 1923-ban született felesége – leánynevén szintén Gergely –, Zsuzsika szépen énekelt régi stílusú dalokat, balladákat. Tőlük tudtam meg, hogy nemcsak az ózdi, hanem „A széplaki templom előtt (is) / Háromágú diófa nőtt”. Az énekesek sorába a kurátor 80 éves édesanyja, Gergely Mihályné Kerekes Anikó is bekapcsolódott. Legnagyobb nyereségünknek az előzőkben közölt siratókat tekintem. Zsuzsikától a 2-es számút, Anikó nénitől az 1-est rögzítettük magnónkra. A széplakiak karácsonyi, újesztendei szokásait is e családban gyűjtöttük. Mivel nem minden mozzanat egyezik az előbbi szolgálati helyeim szokásaival, gyűjtésünket teljes egészében ismertetem.

Karácsony nagyhetének első estéjén a megkonfirmált legények egy házban, a „kántálóházban” összegyűltek. Megkezdték a kántálás előkészületeit. A katonaviselt legények közül „kántort” választottak, aki az éneket megkezdi. Egy „baktert”, két „esküdtet”, egy „lapátbírót” neveztek ki. Őket a lapáttal feleskették. A lapátnak 1 m hosszú nyele volt. Megszabták a rendet és fegyelmet: Nagyhéten fonóházba, lányokhoz vizitába tilos volt járni. A kántálási próbákról elmaradni nem lehetett. Ezek alatt káromkodni, helytelenkedni, csúfat mondani tilos volt. Ezen szabályok áthágása büntetéssel járt. A bakternek kötelessége volt figyelni, és a lapátbírónak jelenteni az ilyen vétkek elkövetőit. Az esküdteknek a vonakodót a lapátbíró elé kellett vezetniük. Ez a vétségek arányában kiszabta a lapáttal végrehajtandó, előre megállapított büntetést. Például leánnyal való beszélgetésért 25, káromkodásért 10 lapátütés járt. Ha a bíró kímélte a vétkest, ő is éppen olyan büntetésben részesült.

Karácsony szombatján, vecsernye után elindultak kántálni. A papnál, bírónál, jegyzőnél kezdték, azután sorra betértek minden magyar házhoz. A kántálási csoporttól elmaradni legfeljebb három helyen volt szabad: a leánynál, akihez vizitába járt a legény, és még két rokonnál. Aki ennél több helyen elmaradt, az 25 lapátütésben részesült. A kántálók az ablak alatt megálltak, elénekeltek egy karácsonyi egyházi éneket, s a kijelölt beköszöntő elmondta az alábbi verset:

E jeles éjszakának nemes csendjében
 Angyali ének hangzik fel a betlehemi mezőben,
 Áldassék és örökké felmagasztaltassék
 Az Izraelnek Ura, Istene,
 Ki a kigyelmetek életére és egészségére
 Vigyázott ebben a szintén
 Elmulandó esztendőben.
 Nagy hálaadással és dicséretmondással
 Nyílnak meg a mi ajkaink,
 Mint hajdan az angyalok, így énekelnek:
 No, az hegyek, halmok, fáknak levelei,
 És e háznak rózsái, vitorlái mind egybehullának,
 A halálnak mérgétől, keserű férgétől
 Isten megoltalmazta, őrizte kigyelmeteket,
 És e szent, jeles éjszakára juttatta,
 Úgy mint Krisztus Urunk Szent születése éjszakájára.
 Egyen-egyen vidám arccal
 Léptessen át az újévben.
 Abban pedig áldja meg határainkat
 Bő terméssel, sűrű kalangyákkal,
 Legelőhelyeinket kövér fűszálakkal,
 Szőlőtermő hegyeinket sok veder mustokkal.
 A határainkon levő kalangyák hasonlítsanak
 A paradicsomkertben levő cédrusfák leveleihez.
 Mily sűrűn állnak ott a falevelek,
 Úgy álljanak határainkon is
 A megszámlálhatatlan sűrű kalangyák.
 Legelőhelyeink pedig hasonlítsanak
 A cédrusfák tövét benőtt szép, zöld füvekhez
 És szép zöld pázsitokhoz.
 Oly szép füvek és pázsitok nőjék be
 A mi legelőhelyeinket,
 Hogy legyen a gunzsók (?) számára.
 Szőlőtermő hegyeink pedig hasonlítsanak
 A paradicsomkertben levő hármass csatornához,
 Amely a világ kezdetétől fogva
 Sűrű cseppekkel csepegett,
 Oly sűrű cseppek facsarodjanak
 A mi szőlőgerezdjeinkből is.
 Ezeket a jókat kívánom
 A kigyelmetek számára. Éljenek sokáig!

A köszöntőt Anikó nénitől jegyeztem le. Érdekes a története. Édesanyja, Kerekes Jánosné Dani Rebecka Gogánvételjáról jött férjhez Széplakra. Magával hozta a gyermekkorában szüleitől hallott köszöntőt. A gogánvételjait ezt a Gál uraság székely gazdatisztjétől tanulták. Kerekes Jánosné a fiainak is elmondta. Azok továbbadták legény barátaiknak, s karácsonykor ezzel kántálták végig a falut. A vers átlépte Széplak határát, vándorköszöntő lett belőle. Vámosudvarhelyen, Szőkefalván, Désfalván, Haranglábban kevés eltéréssel szó szerinti változatában rögzítettük magnószalagra, Bonyhán rövidebb formájában.

A köszöntőben archaikus elemeket véltem felfedezni. Két részre osztottam: az első a szakrális, a Jézus születésével foglalkozó rész. Habár két sora értelemzavaró, romlott szövegű, azért észrevehető, hogy eredete arra az időre utal, amikor karácsonyt közvetlenül az új esztendő követte. A második rész lényege a termésvarázslás, enyhébben szólva a jókívánság. Központjában a paradicsomkert és a benne levő cédrusfa áll. Sűrű levele a sűrű kalangyákat jelképezi, a tövében nőtt kövér fűszál és a szép pázsit a legelőhelyeket, hogy legyen a „gunzsók” számára. E szó jelentését nem sikerült megfejteni. Bizonyára a legelésző állatokra vonatkozik. A szőlőtermő hegy analóg a paradicsomkert hármass csatornájával.

A beköszöntő legényt és a kezeset a házigazda behívja, egyes leányos háznál az egész csoportot. Kaláccsal, pohár itallal kínálják meg őket. A kántálóknak lepényt és pénzt ajándékoznak. A pénzt a kezes veszi át, és vezeti be a füzetbe. A begyűlt összegből fedezték Széplakon is az ünnepi tánc kiadásait. A kalácsot vagy lepényt egy legényke a zsákjába gyűjtötte. Áldomáskor és a táncok szüneteiben ebből fogyasztottak. Kántálás befejeztével a kántálóházban a legények összegyűltek, a pénzből bort vettek, áldomást ittak. A széplaki legények csak egy csoportban kántálnak, nem, mint a szőkefalviak.

A kollektivizálás után elsőnapján délután a házasemberek ugyanezzel a köszöntővel kántálnak az egyház javára.

Régebben, 1960 előtt a cigányok is jártak kántálni. Férfiak és asszonyok csoportja karácsony első napjára virradó hajnalban Csurkuj Jenő vezetésével indult kántálni. A rokon cigány és a jó barát magyar családok ablakai alatt szép csendesen megálltak. Előbb cigányul, majd magyarul a következőt énekelték:

Elindult Szűz Mária Betlehem városába,
Betért egy gazdag kovácshoz szállást kéregetni.
Szállás nem adhatok, mert sok vendégem van,
Mert én szállást nem adhatok, mert sok vendégem van.

A gazdag kovácsnak volt egy jó kis báránya,
Elvezette Szűz Máriát barmok jászoláéhoz.
Tizenkét órákor megszületett Jézus,
Tizenkét szép őrző angyal őrzi a kis Jézuskát,
Tizenkét szép angyal fonja a bokrétát.

Ébredj, gazda, ébredj e jeles éjszakán,
Nézd meg, mi van a kapud előtt!
Egy szép aranyalmafa,
Agyalok hirdetik, madarak csicssergik,
Megszületett Isten fia, világ Megváltója.

A család tagjai kalácsot és pénzt nyújtottak ki a tisztelgőknek.

Karácsony elsónapjára virradó hajnalban a magyar legények fenyőággal díszítették ki szeretőjük kapuját. Ez már komoly házasuló szándékot jelentett. Mivel Széplakon is elsónapján úrvacsorával éltek az unitáriusok és reformátusok, így délután és este tánc nem volt. Karácsony másod- és harmadnapján az Istvánokat és Jánosokat muzsikaszóval köszöntötték komáik és jó barátaik. Cseréptörésről és verselésről, mint Szőkefalván, itt nem hallottunk.

Szilveszter estéjén a lányok egy tojást kettétörtek, a fehérjét betették egy pohár vízbe. Ha olyan lett, mint egy gyermekfej, akkor az illető leány a következő évben férjhez megy. Éjfélkor a két harangszó között – az ó és új esztendő köszöntése szünetében – az asszonyok előre elkészített, 2-3 ujjnyi vastag szalmatekerccsel a gyümölcsfák tövét betekerték, hogy bővebben teremjenek. Szilveszter alkonyatán a legények a szőlőhegy kalibáit meggyújtották.

Nyugdíjas koromban, 1990-ben gyűjtöttem a húsvéti szokásokat Széplakon Szőke István és Molnár Soós István közlőimtől. Ezeket a következőképpen jegyeztem le:

A húsvéti ünnepkör szokásai Küküllőszéplakon • Virágvasárnapján: Jézus Jeruzsálembe való bevonulását ünneplik Széplakon is, mint mindenütt a keresztény világban. Ezt jelképezi a magyaroknál, reformátusok és unitáriusoknál a konfirmáció, amikor a 14. életévüket betöltött ifjak szorgos előkészület után Isten és a gyülekezet előtt hitükről vallást tesznek. Először lépnek az úrasztalához, és részesülnek a Jézus által szerzett, az utolsó vacsorára emlékeztető szent jegyekben: kenyérben és borban. Először vesznek úrvacsorát, s ezáltal bevonulnak az egyház önálló tagjai sorába, s egyúttal az ifjak társadalmába is. A legényke konfirmáció után mehet táncba, járhat fonóba, részt vehet karácsonyi kántálásban. A leánynak is joga van anyja kíséretében táncba járni, a fonóban részt venni. Ott akarva vagy akaratlanul az orsót is leejtheti. A kiváltásáért járó díjat megadhatja, engedheti magát hazakísértetni. Konfirmáció után már „vizitát” is fogadhat. A történelem szele a konfirmáció napját virágvasárnapról különböző dátumokra sodorhatta, de a vele járó jogok érvényben maradtak.

Széplakon, virágvasárnapjukon a románok barkát szednek. Kiviszik a temetőbe, s ott a pappal megszenteltetik.

Nagyhét: az ünnepre való belső és külső előkészület ideje. Naponta reggel és este harangoznak a reformátusoknál és az unitáriusoknál. Amíg az unitáriusoknál a lelkeszi állás be volt töltve, addig itt is mentek a templomba. Amióta beszol-

gáló lelkész pásztorolja a kicsiny gyülekezetet, azóta csak harangoznak. A reformátusoknál ma is van istentisztelet. Vigyáznak, hogy ne káromkodjanak, ne civakodjanak, ne mérgeződjenek, nyugodt szívvel vegyenek úrvacsorát.

A temetőbe nagyhéten ma is kijárnak, a sírokat felújítják, beültetik virággal. A házban nagytakarítást végeznek. Régebb meszeltek, tapasztottak, a ház földjét homokkal behintették. A falakat belül fehérre, kívül mészbe való kékítővel kékre meszelték.

Nagycsütörtök: A templomba járáson kívül különösebb szokás nincsen. A nagytakarítást igyekeznek befejezni. A vacsoracsillag feljöttével beáll a böjt.

Nagypéntek: A vacsoracsillag feljöttéig szigorú böjt van. Ezalatt semmit sem esznek. A böjtölést „hosszúnapnak” is nevezik. Ez a nap szigorúan dologtíltó nap. Sem a mezőn, sem a kertben nem dolgoznak. Templomba mennek délelőtt, délután is. Passióéneklés régebb, mikor rendes kántoruk vezette az éneket, csak az unitáriusoknál volt. Az asszonyok itt is feketében, a férfiak vasárnapi ünneplőben mennek a templomba.

Nagyszombat: A sütés, főzés, az ünnepi asztalra való előkészület ideje. Az asszonyok kenyeret, üres, diós, mákos kalácsot sütnak. A tejfölös lepényt ma is készítik. Ekkor vágják le a bárányt. Vérért nem eszik meg. A fejével tárkonyos levest főznek. A férfiak az istállóban forgolódtak, az állatok ünnepi takarmányát készítették elő. Az udvaron sepregettek, a kapu előtti sáncot kitakarították.

Határkerülés: A 71 éves adatközlőnek még a dédanyja hallotta elődeitől, hogy a réges-régi időkben húsvét nagyhetének egyik kitzűzött napján a falu egész népe, magyarok és románok együtt mentek határkerülni. Hogy ez a szokás milyen volt, pontosan melyik korban volt gyakorlatban, és mikor szűnt meg, azt a mai emlékezet már nem tudja. Az 1940-es évek előtt, mikor a románok pünkösdkor a búzahasárt kerülték, a magyarok is mentek velük. A kollektivizálás után ez elmaradt.

Virágtétel–zöldágazás: csak május elsejére virradólag történt. Ekkor minden legény szeretője kapujára májusfaágot tett, s tesznek ma is.

Csorgóújítás: Széplakon erre nem volt szükség. A határban nem voltak kutak. A földek a faluhoz közel terültek el. A nagyobb gyermekeket hazaszalasztották vízért.

Húsvét elsőnapján: a „szépen lépő széplakiakat”³⁴ vidám muzsikaszó ébresztette. A falu muzsikus cigányai tisztelegtek a gazdáknál. Kifejezván azt, hogy a húsvét, vallásos jellege mellett, a tavasz első nagy ünnepe. Ha a tavasz vidul, az emberi lélek is vidulni kíván.

Úrvacsoraosztás előtt a széplaki magyarok semmit sem esznek. Így tanulták a régi öregektől, akik az ünnepeket különbül megtartották, mint a maiak. Ennek a szigorú, íratlan törvénynek a következménye az, hogy a széplaki magyarok 1952 óta nem egy napon vesznek úrvacsorát. A reformátusok első-, az unitáriusok másodnapján délelőtt. Az unitárius egyházköztség önállósága 1952-ben megszűnt.

³⁴ A szomszéd falvakban így emlegetik a széplakiakat.

Ezt követően előbb désfalvi, majd szőkefalvi lelkész pásztorolta a nagy múltú, de maroknyi gyülekezetet. Elsőnapján délelőtt a lelkész anyaegyházközségéhez volt kötve. Délután fel tudott volna menni Széplakra, de a hívek határozottan kijelentették, hogy ők délutánig nem maradnak étlen. Így csak másodnapján délelőtt kerülhetett rájuk sor.

A széplaki két magyar felekezet úrvacsoravételének volt még egy – mai szóval élve – ökumenikus jellege is. A reformátusok klenódiumaikat, az eklézsia ládájába zárva, a lelkészi irodán őrizték. 1944 őszén az akkori lelkészt, néhai Benkő Eleket internálótáborba kényszerítették. Haza sem jöhetett többé elhagyott parókiájára, máshol kapott szolgálatot. Távollétében az eklézsia ládája a klenódiuumokkal együtt a háború zűrzavarában, ismeretlen körülmények között elveszett. A reformátusoknak nem volt miből úrvacsorát venniük.

Az unitárius lelkészt is internálták. De a kurátor a kegyzsereket magához vette, s biztonság okáért a kertjében elásta. A vész elmúltával elővette. A kegyzserek között volt két aranyozott kehely, két kis tányérkával, egy nagyobb úrméretű a férfiak és egy kisebb az asszonyok részére. Mind a kettő a templomot építető unitárius patrónus, Petrichevich-Horváth Miklós báró adománya. A templomépítés évéből, 1699-ből datálódnak. A létszámukban leapadt unitáriusoknak az asszonyok kelyhe is elegendő volt, a nagyobbbat használatra átengedték a reformátusoknak. A szentháromság hívő reformátusok éveken át az egyisten hívő unitáriusok kelyhéből vették a Jézus Krisztus kiontott vérére emlékeztető úrvacsorai bort. S mind a két felekezet hívei boldogan ünnepeltek, mert a jézusi szellem összekötötte őket. Ez így tartott egész addig, míg Benkő Samu (és felesége), a szülei és a Széplakon töltött gyermekora emlékére új úrvacsorai kehellyel és kenyérszító-tálcával meg nem ajándékozta az egykori játszótársaiból verbuválódott református gyülekezetet.

Elsőnapján délután az asszonyok piros tojást festenek, egyszínűre: pirosra, kékre vagy zöldre. Bolti festékeket használnak. 1950 előtt volt, aki tollszárral megírta vagy kicifrázta. Pásztoroknak, öntözőknek, keresztyermeknek adják.

Elsőnapján ebédre csak bárányhúst esznek leves nélkül, és töltött káposztát.

Másodnapi öntözés: Reggel korán előbb a pásztorok keresik fel az állattartó gazdákat, boldog ünnepet kívánnak a családnak. Tisztelgésüket piros tojással, kaláccsal, egy pohár itallal hálálják meg a háziak. A gyermekek is kora reggel csoportosan megindulnak öntözni. Régebb tiszta kútvizet öntöttek egy kis üvegbe, és azzal öntöztek. Ma kölnvizet használnak, könyvből tanult verseket mondanak.

A legények csoportját a kezesek vezetik. Kezesnek nevezték azt az idősebb legényt, aki az általa választott társával egész éven át vállalta a táncok megrendezését, a muzsikások megfogadását, a táncház kibérelését, a táncpénz begyűjtését. Kötelességei közé tartozott a húsvéti öntözés levezetése, az akkor kapott piros tojás elosztása.

A legények csoportos húsvéti öntözése az 1970-es évek elején még gyakorlatban volt. Másodnapján korán reggel, mindig a falu felső végén gyülekeztek. Ze-

nekísérettel, énekszóval megindultak öntözni. A leányos ház kapuján belépve, a családapával kezét fogva boldog ünnepet kívántak. A ház leányát vagy leányait a kúthoz vitték, ha el voltak bújva, megkeresték, s a vályúból merített veder vízzel megöntözték, ha szép idő volt. Kedvezőtlen időben egy csuporral a vederből vizet merítettek, úgy öntöztek. Utóbbi időben már kölnvizet használnak. Öntözés után a házba behívják őket. A leányokat és a ház asszonyát megtáncoltatják. A legények házanként felváltva táncolnak, hogy mindegyik sorra jusson. Az asztalra kalács, egy liter bor van kitéve, egy tálban piros tojás. A kalácsot s a bort elfogyasztják, a piros tojást a két kezes a legények között elosztja. Egy háznál kb. 10 percet időznek. Ha valamelyik legénynek a háznál szeretője van, elmaradhat, de igyekszik a csoportot a harmadik háznál utolérni. Miután a falu leányos házait mind felkeresték, a legények a muzikusokat elvitték a kijelölt házhoz ebédelni. Rendszerint ők is ott ebédeltek. Mire az öntözés véget ért, a felnőttek a templomból kijöttek. A fiatalok az öntözés miatt másodnapján nem mennek a templomba.

Templomozás után, az öntözés végezetével a ház népe asztalhoz ül, és elfogyasztja a másodnapjára készült tyúkhúslevest, a báránysültet és a töltött káposztát.

Ebéd után a fiatalság a fogadott ház udvarán vagy csűrjében régebben összegyűlt, és vecsernye előtt és után táncolt. Amikor csak a magyaroknak volt táncuk, a románok is kaptak egy-egy párt. Ez kölcsönös volt. A tánc alkonyatig tartott, akkor mindenki hazament. A legények egyik társuknál összegyűltek, és közösen vett borral mulatoztak.

A táncért a fiatalság pénzt fizetett. Az 1930-as években a húsvéti tánc másod- és harmadnapján délután egy napszám árába került. Az ifjúság Petrichevich-Horváth báró udvarába járt rendszeresen dolgozni. Munka itt mindig volt. Minden szombaton pontosan fizettek, a táncpénzt a szülők anyagi megterhelése nélkül kikeresték.

Játék a tojással: Öntözés után a gyermekek így szóltak egymáshoz: „Jere, menjünk csakkra!” Két gyermek egy-egy tojást tartott a kezében, és egymáshoz ütötték. Amelyiké eltörött, az lett a vesztes, tojását elnyerte a társa, akié épen maradt. A játék másik változata: „Jere pénzre!” Két fiúgyermek egymástól egy lépésnyire szembeállt. Az egyik egy 2 lejest, a másik egy tojást tartott a kezében. Az előbbi így szólt: „Ütök két lejt, ha beletalálom, enyém a tojás, ha nem, tiéd a kétlejes.”

Ajándékozás: Amikor a húsvét a románokétól külön időpontra esett, a magyarok kalácsot, piros tojást küldtek a román szomszédjaiknak, komáiknak, jó barátainak. Első- és másodnapján a házukba is hívták őket, s egy-két pohár bor mellett elbeszélgettek. Ez a kölcsönös ajándékozás a gyermekek érdekében is történt, akik kívánták a piros tojást. Ez a szokás ma is megvan.

A *kicsihúsvétot* a széplakiak is megtartják. Piros tojást ekkor is festenek, hogy a keresztanyák az esetleges másodnapi hiányt bepótolhassák.

Adatközlők:

Molnár Sós István

Születési éve: 1910.

Születési helye: Küküllőszéplak

Lakóhelye: Küküllőszéplak

Foglalkozása: földműves, kollektív ny.

Vallása: református

Nemzetisége: magyar

Iskolai végzettsége: 7 elemi osztály

Szóke István

Születési éve: 1919.

Születési helye: Küküllőszéplak

Lakóhelye: Küküllőszéplak

Foglalkozása: földműves

Vallása: unitárius

Nemzetisége: magyar

Iskolai végzettsége: 4 elemi osztály.

Hiedelemmel évközben is találkoztam Széplakon. „Leánykakoromban az aratósi táncból mentem hazafelé, s az ördög előttem mind kereken forgott. Isten nevével kezdtem emlegetni, s eltűnt.”

Lüdérc is ismeretes Széplakon. „Egy délután láttam, hogy a kémény tetején ült a lüdérc. Macskaformája volt, szeme tűzben lángolt. Krajcárt dobtunk feléje, s eltűnt.” „Nagyidő kerekedett, a bonyhai hegyoldalról a lüdérc egy nyomtatórúdon a széplaki temető kriptájáig lovagolt, s ott eltűnt.”

Az átoknak, ha későn, de Széplakon is van foganatja. Egy fiatal leánynak szeretőjétől gyermeke született. A legény cserbenhagyta. Szülei nem engedték, hogy elvegye, vagyoni rangjukon alulinak tartották. Később a legény, szülei választása szerint, megnősült. A szégyenben hagyott „megesett leány” a nap felé, földre borulva megátkozta régi szeretőjét: „Adjon az Isten neki annyi gyermeket, ne tudja, melyik az estéli, melyik a reggeli! Vegye el az Isten tőle, ami a legkedvesebb neki!” A megházasodott legény 11 gyermeknek lett édesapja. Meglett korú volt már, mikor felesége, leánya és menyé egy napon szült gyermeket. Nagyapa korában legkedvencebb unokáját a Küküllő hulláma magával ragadta. Tűzoltókkal kerestették, tudósasszonnyal jósoltattak, román papokkal miséztek, de soha meg nem találták. Az átok megfogant.

Széplakról csak úgy „távozhatok”, ha a már említett Anikó nénitől és menyétől, a Zsuzsikától hallott balladatöredéket magammal viszem: „Egy asszonynak a törökök – németek – elrabolták kicsi fiacskáját. Elvitték más országba. Az asszony egy ideig otthon éldegélt egyedül. Majd búslakodásában meguntta magát. Elgondolta, minek üljön otthon egyedül, elmegy szolgálatot keresni. Elvetődött

ő is idegen országba. Beállt egy gazdaghoz szolgálni. Annak volt egy gyermeke, akit ő gondozott. Egy este ilyen szókkal altatta el a gyermeket:

Csicsijja, bubujja,
Szép kicsi fiúcska!
Nekem is volt fiacskám,
De elvitte a német – a török
Szép piros hajnalán.
Megismerném most is
Karja fejrjéről,
Fejér szemölcséről!”

A balladatöredéket külön-külön, de egyező szöveggel mondták el. Éppen csak Anikó néni törökkel, Zsuzsika némettel raboltatta el a kisfiút.

Vámosudvarhelyi beszolgálásom

A falu első írásbeli említését Györffy György 1332-re datálja. „Neve szerint eredetileg királyi udvarhely volt.” (Györffy 1987: 262.)

Kiss Lajos szerint „a megkülönböztető szerepű Vámos előtag 'vámhely'-re utal” (Kiss 1988 II.: 730). Széplaktól négy kilométer választja el, de nagy különbséggel. Ott a magyarok őslakosok, a románok a betelepültek. Udvarhelyen fordítva van: a románok a törzslakók. Ezért nevezték a falut Oláhudvarhelynek is. A magyarok később telepedtek le itt. Erre temetőjükről és mellette a haranglábjuk elhelyezkedéséről is következtethetünk. Mindkettő a falu keleti bejáratánál, az út mellett található. Ennek okát nem keresem. Csak mint tény jegyzem meg, hogy a falu határának terjedelmes részét a kollektivizálás előtt az unitárius tarcsafalvi Pálffy család birtokolta. A falu feletti domboldalon nagy kiterjedésű szőlőssel rendelkezett. Megmunkálására, a szájhagyomány szerint, a Pálffyak a Székelyföldről telepítettek be családokat, javarészt Korondról. Temetőnek a domboldalon már nem jutott hely a magyarok számára, csak a falu végén tudtak temetőhelyet biztosítani, mellette fából épült haranglábbal, benne egy unitárius és egy református haranggal. Különös helyzet állt elő: az élő faluba a halott falun át lehetett eljutni. Előző helyemen ilyen nem tapasztaltam. Vagy a templom mellett, mint Laborfalván, Zsákon, vagy domboldalon, mint Pipén és Szőkefalván voltak a temetők. Széplakon is dombra temetkeztek. Ebben is különbözött a két falu. Eltértek abban is egymástól, hogy a széplaki magyarok két felekezethez tartoztak: a reformátushoz és az unitáriushoz. Mindkettő anyaegyházközséget alkotott. Beszolgálásom idején az udvarhelyi 300 főnyi magyarság három felekezetre oszlott. Unitáriusok kb. 60-an lehetnek, katolikusok 30-an, a többiek reformátusok voltak. A három felekezethez egy

papja sem volt. A Vízmelléken ez volt az egyetlen magyarok lakta falu, ahol egy magyar parókia sem épült.³⁵ 1950 előtt a reformátusok és az unitáriusok a széplaki anyaegyházközségekhez tartoztak. A katolikusokat az egrestői plébános pásztrolta. 1950 után a reformátusok a koródszentmártoni anyaegyházközséghez csatlakoztak, az unitáriusok Szőkefalvához. A katolikusok megmaradtak Egrestő mellett. A két protestáns felekezet hívei idővel maguknak külön-külön imaházat építettek, mégpedig az ateista érásban. A reformátusok még az 1950-es évek elején, a falu közepe felett emelkedő dombra, az unitáriusok a falu felső végére. Az unitárius imaház felépítése beszolgáltatásom idejére esett.

A vámosudvarhelyi fészeknyi unitárius gyülekezetnek évtizedeken átívelő álma volt a templom, illetve az imaház építése. A megvalósítás kezdőlépésének a falu nagy szőlőbirtokosának, a tarcsafalvi Pállfy család telekadománya számított. A falu nyugati bejáratánál, a haranglábbal szemben egy kétvékás (14 ári) területet adományozott a gyülekezetnek templom építésére.

Az 1920-as években a vámosudvarhelyi unitárius férfiak Erdély-szerte gyűjtőútra indultak. A leendő építkezés költségeire így szereztek pénzalapot. Az egyes gyűjtők az általuk beszerzett összeg felét fáradozásuk díjába megtartották. A másik felét az építkezés kezdetéig olcsó kamat ellenében kölcsönvették. Az anyaegyházközség Küküllőszéplak lelkésze amerikai látogatása alkalmával az ottani unitáriusoktól az építés javára pénzádományt gyűjtött. Az így szerzett összeget is kölcsönözték a hívek.

Közben beütött az 1930-as évek gazdasági válsága. A pénz leértékelődött. A híveknek ez kedvező alkalom volt az adomány visszafizetésére. Éltek is a lehetőséggel. Egy tyúk árából könnyen kifizették a tartozásukat. Az így begyűlt csekély összeg a II. világháború martaléka lett.

A pénz elűszott, de a templomépítés vágya megmaradt. Az Egyházi Központ jött a gyülekezet segítségére. Neki ajándékozta a hívek nélkül maradt templomot. Bontsák le, anyagát vigyék haza, s abból építsenek másikat.

Nagy buzgalommal hozzákezdtek a bontáshoz. A templom falának bontásakor kiderült, hogy az anyaga nem szállítható. Szerencséjükre akadt helybéli vevő, az anyagot értékesíteni tudták. Árából a széplaki cigány téglavetőkkel rendes téglát égettettek.

Nagy buzgalmukban számítás nélkül hagytak minden egyházi és világi törvényt, a maguk önkénye szerint jártak el. A falu végén levő telek nem volt kedvükre való, ők a falu közepén akartak templomot építeni. Akadtak is ott hasonló terjedelmű, számításuknak megfelelő telekre. Senkitől semmilyen engedélyt nem kérve, eladták a faluvégi, ajándékba kapott telket, és megvették a falu közepén levőt. Csak éppen nem számoltak azzal, hogy telekkönyvileg tisztázatlan az új tulajdon

³⁵ Papjuk nem, de tanítójuk volt. Az egykori feljegyzések szerint az 1800-as évek utolsó negyedében még csak annyi magyar gyermek volt a faluban, hogy a görögkatolikus iskolában tanultak. Az 1910-es években az EMKE égisze alatt magyar iskola létesült, helyben lakó magyar tanítóval.

helyzete. Márpedig terv nélkül nem lehet építkezési engedélyt kapni. A buzgóság tovább fűtötte a híveket, addig ügyeskedtek, forgolódtak, amíg a főút felső részén ismét találtak egy kétvékás házas telket, amelynek kertjében 500-600 tő szőlő is termett. Ez is vályogház volt, de megfelelő állapotban. Egy öreg özvegyasszony volt a tulajdonosa. Megalkudtak vele, megegyeztek, hogy az utca felőli szobát életfogytig használhatja, a másikban tartják az istentiszteletet. Eladták a tisztázatlan tulajdonjogú telket és a kiégetett téglát. Magukat pénzadományra kötelezték.

Most már jobb belátásra ébredtek, az Egyházi Főhatóságtól az adásvételi szerződés jóváhagyását kérték. Meg is kapták jelentős pénzüsszeg-segéllyel. A szerződés megkötése után a Főhatóság intézkedésére a telekkönyvi bejegyzés is megtörtént. Így az öregasszony életében, hajlékunkban zavartalanul énekelhettünk és imádkozhattunk Istenhez. Ünnepeken a Teremiből áthozott úrasztala köré állva éltünk a Jézusra emlékeztető szent jegyekkel. Az öregasszony halála után újabb álmok szövődtek. Bontsuk le a vályogházat, építsünk téglából imaházat. Most már azt is megértették, hogy az építéshez egyházi és világi hatóság engedélye szükséges. Az egyház jogtanácsosa beszerezte az építkezési engedélyt lakóházra. Isteniszteleti helyről az ateista korban szó sem lehetett. Újra adakozásra és a központ segélyére került a sor. Az így szerzett pénzadományból a gyulakutai üzemből cementblokk-téglát vásároltunk. Az 1970-es évek egyik, áldozócsütörtök utáni péntekén az alapot leöntöttük. Megegyeztünk, hogy vasárnap, mikor az útmunkások is itthon lesznek, a falakat felhúzzuk. A hívek kifejezték határozott óhajukat, hogy a bejáratot az utca felől boltíves díszítéssel építsék. Az épületnek így legyen imaház jellege. Én igyekeztem meggyőzni őket, hogy ez törvénytelen eljárás. Az épületnek az udvar felőli bejáratl lakóház jelleget kell mutatnia, mert erre szól az engedély. Azt tanácsoltam, hogy az utca felől építsünk kettős falat, hogy amikor a körülmények jobbra fordulnak, lehessen rá tornyot emelni.

Tanácsomat nem fogadták meg. Vasárnap, mikor felmentem, meglepett a kész épület, utca felőli bejáratl, felette boltíves díszítéssel.

Meg kellett adnom magam az előállt helyzetnek. Következő vasárnap pünkösd elsőnapja volt. Addig az imaházat a Teremiből áthozott szószékkel, ajándékba kapott írásossal és karosszékekkel, az erdőszentgyörgyi asztalosüzemből beszerzett kis templomi padokkal berendeztük. Az esperes elsőnapján délutánra kiküldte az egyik nyugdíjas lelkészt, aki az imaházat használatba adó beszédet mondott. Az évtizedek álma beteljesült, a hívek másodnapján délelőtt szép kis imaházukban hálás lélekkel álltak körül az úrasztalát, és részesültek a szent vendégségben.

Az ostorcsattanás viszont még ezek után következett.

Egy szép nyári délelőtt a szőkefalvi parókiára beállított Maros megye vallásügyi inspektora. Súlyos szavaival szememre hányt, hogy milyen kellemetlen helyzetbe került miattam. A napokban a megyei párttitkárral a Küküllő mentén körúton jártak. Vámosudvarhelyen észrevette az imaházat. Kérdőre vont, ki adott engedélyt egy ilyen baptista imaház építésére. A néptanácsnál is érdeklődtek, de ott sem tudtak az építkezésről. Szigorúan megjelölte a napot, amikor a kurátorral az irodájában ki-

hallgatásra megjelentünk. Korholó szavak kíséretében megfenyített: ha nem helyezük a bejáratot az udvar felölre, mint a gyülekezet felelős vezetői, súlyos pénzbírságot kell fizetnünk. Lakóház építésére kaptunk engedélyt, az udvar felőli bejárat ilyen jellegűt mutat. Igaz, azt is hozzátette, hogy bent azt tarthatunk, amit akarunk. Parancsának a hívek keserű zúgolódással eleget tettek.

Mára a hívek akarata érvényesült. Az utcára nyílik a bejárat, felette a boltíves díszítéssel. Az idő mégiscsak engem igazolt, jobbra fordult, s a vámosudvarhelyi unitáriusok bánhatják, hogy elődeik nem fogadták meg a tanácsomat. Íme, a körülmények ma lehetővé tennék, hogy a megerősített, utca felőli falra tornyot emeljenek, s a falu felső részén szép kis unitárius templom várná az Istent kereső híveket.

A magyarok hétköznapijairól azt vettem észre, hogy jórészt félgazdák. Legtöbbjük egy-egy tehénnel rendelkezett. Egymással cimborálva – összefogva – gazdálkodtak a kevésbé termékeny domboldalra szorulva. Szőlőműveléssel is foglalkoztak. Volt, aki Nova szőlőjét „nemesítette”. Szüretkor mustja egy részét lefojtotta, ami édesen maradt. Lehúzáskor a tiszta borral összeházasította, s mint nemes bort adta el a laikus vevőknek.

A románok létszáma beszolgálásom idején a magyarokéval egyenlő volt. Ők is körülbelül 300-an lehettek, de egy valláson. 1948 előtt görögkatolikusok voltak, majd a görögkeleti hitre kényszerültek. Templomuk régebben a falu feletti domboldalon, a temetőjükben volt. Később a falu közepére, az út mentére épült, mellette a parókiával. A templombeli ülőhelyeket minden év elején elárverezték. Év közben ennek arányában ültek a padokban. A szájhagyomány szerint egykori János papjuk tudós ember hírében állott. Messze földről sereglettek hozzá misét szolgáltatni: „valakit megcsináltatni”. A kollektivizálás előtt a románok tehetősebb gazdák voltak, mint a magyarok. Földjük is termékenyebb volt, nagyobbára a Kükküllő partján terült el.

A kollektivizálás elől a román és a magyar férfiak egy része útmunkára menekült. Az ország különböző vidékein dolgoztak. Csak hétvégeken, illetve szabadságra jöttek haza. Az útmunkán jól kerestek, így családjaik szükségét nem szenvedtek, míg társaik a kollektívából nehezebben éltek.

A románok létszáma a néhány sátoros cigány családot is tartalmazta, akik mindvégig megmaradtak ősi foglalkozásuk mellett. Üstöt készítettek, forrasztottak, csatornát csináltak. Széles karimájú fekete kalapot, asszonyaik bokáig érő szoknyát viseltek. Templomba nem jártak, de alkalomadtán a románok szertartásait vették igénybe. 1990 után önállósultak, valamelyik szektához csatlakoztak, s maguknak külön imaházat építettek. A falu felső végén, külön csoportban, kis házacskáikban laktak.

A magyarok a románokkal vegyesen a falu Fő utcájában, a román templomtól számítva az Alszegben, a Felszegben, a Kükküllőre nyíló s a dombra vezető mellékutcákban laktak. Megkülönböztetésül a román házak kék színűek, és tetejüket kerest díszíti.

A magyarok és a románok békességben élnek egymással. Néhány közös családnév is ezt igazolja. Van román Cătana, magyar Katona, román Holom, magyar Holom, magyar Lába, román Laba nevű család. A magyarok közül még emlékszem az Asztalos, Bocsárdi, Bicsak, Kertész, Magyarai, Szász családokra. Az utóbbiak voltak a legtöbben. A két nép egymás iránti barátságára húsvét, pünkösöd ünnepe is megnyilvánult. Amikor a két ünnep egymástól eltérő dátumra esett, a román és magyar szomszédok kölcsönösen küldtek egymásnak a piros tojásból és az ünnepi kalácsból. Együtt toroznak, együtt lakodalmaznak.

Azért különbséget is tapasztaltam köztük. Beszolgálásom idején, vasárnap délutánonként, amikor végigmentem a falun, a kapujuk előtti kispadokon beszélgető férfiak mellett haladtam el. Egyiken románok, a másikon magyarok ültek. A románok felé még csak közeledtem, de már előre felálltak ültükből, megemelték kalapjukat, s tisztelettel köszöntöttek: „Să trăiți, Domnule Părinte.” (Isten éltesse, tiszteletes úr!) A magyarok elé érve, meg sem mozdultak helyükről, ujjuk begyével kalapjukat éppen csak megbiccentve fogadták köszönésemet. Személyes vonatkozástól eltekintve, a különbségnek mélyebb gyökerét látom. Egyik nép tiszteletet ad, a másik tiszteletet követel.

Szolgálatom mellett Udvarhelyen is igyekeztem néprajzi szemmel járni. Először az úrvacsorára figyeltem fel. Szent Mihály napja az itteni unitáriusoknak is nagy ünnep. Abban különbözik az itteni egyházközség a többitől, hogy itt nemcsak új kenyérrel, de új borral vettek úrvacsorát. Az öreg Kertész János jó szőlősgazda volt, korán érő Csabagyöngyét is termesztett. Augusztus első felében leszüretelte. Szeptemberre már kiforrott. Míg élt, mindig az ő borából vettünk Szent Mihálykor úrvacsorát.

Egyik úrvacsoraosztáskor egy fiatalasszony egyszer csak kiállt a sorból. Édesanyja hazavitte. Kevés idő múlva visszajöttek – csak átellenben laktak –, s beálltak a helyükre. Úrvacsoraosztás után megkérdeztem az édesanyát: „Matildot miért vitte ki a sorból?” Rosszul lett – válaszolta –, hazavittem, szemet vetettem. Attól helyrejött, s visszajöttünk, hogy mi is úrvacsorát vegyünk. Az úrasztalánál így találkozunk a hit a hiedelemmel.

A hiedelem más alkalommal is megnyilvánult. A volt udvarhelyi kurátorom beszélt el: „Feleségem nagymosás után kiterítette a ruhákat az udvaron kihúzott spárgára száradni. Éjjelre is ott hagytuk. Reggel, mikor felkeltünk, szomorúan láttuk, ruháink az éjjel eltűntek, valaki ellopta őket. Jelentettük a csendőrségnek, de nem akadtak nyomra. A román pappal misét mondtunk, eredmény nélkül. Végül tudomásunkra jutott, hogy egy messzi faluban él egy »tudós« ember. Elmentünk hozzá, elmagyaráztuk történetünket. A tudós valamit misztifikált, lefizettük a kért díjat. Hazaindultunk. Mikor hazaértünk, ruháinkat az udvaron találtuk kiterítve, hiánytalanul. A tettes kilétét sohasem tudtuk meg.”

Hiedelemmel temetéskor is találkoztam. 1971. április 11-én felakasztotta magát az 59 éves ifj. Kertész Jánosné. „Rontás volt rajta.” Azelőtt 18 évvel az anyósa a román pappal „megcsináltatta”. Azóta a családot többször érte szerencsétlenség.

Pénzt loptak el a háztól, ami a „tudós asszony” segítségével visszakerült. Borjújuk a jászolba fulladt. Évekkel azelőtt két szomszédjuk is felakasztotta magát. Ezek szelleme vitte el őt is. Akasztókötelét férje a Küküllőbe dobta, hogy ne lehessen többet használni, mert újból szerencsétlenséget okozna.

A temetkezés eltérő szokásaira is felfigyeltem. 1974. február 4-én az elhalt 79 éves öregembert megmosás után első este még nem tették koporsóba. A belső szoba bejáratától balra a földre terített fehér lepedőre fektették. Első este a virrasztók mellette kártyáztak. Koporsóba második este, harangszó alatt tették. A halottnak még életében kifejezett kívánságára, temetésére a 8. faluból, Csókfalváról hozattak „rezesbandát” (fúvószenekart). A lelkeszi szolgálat megkezdése előtt és után az udvaron, majd az úton végig, a sírnál gyászdalokat játszottak. A torban a pap jelenlétében nem, de eltávozta után az alkalomhoz illő világi hallgatódallamot játszottak.

Egyik temetésen a fiatal férfi tetemét nyitott koporsóban hozták ki az udvarra. Szolgálatom után zárták le, amint a románoknál szokás.

Egy másik alkalommal azt is megfigyeltem, hogy amikor a menettel a temető felé közeledtünk, néhány asszony kilépett a gyászmenetből. A sírhoz futottak, körüljárták, az aljára virágot dobtak.

Szomorúan tapasztaltam: a temetés nem a halottnak, hanem a falunak szól. Szűk, kis szobában szorongott életében az öreg szülőpár. A tágasabbat átengedték a fiataloknak, akik kegyelemkenyerén éldegéltek. Viszont mikor az édesapa meghalt, költséget nem kímélve, kétpapos pompával temették el. Mintha ezt fejezték volna ki: „Lássad, falu, hogy szerettem édesapámat!” Temetőből hazajövet az udvaron alig fért el a torozásra terített sok asztal. A temetésen részt vett gyülekezetből, aki nem jött el a torba, annak hazaküldték az ételadagját. Ajkamra tódult, de nem mondtam ki: Sirassátok a halottat, de szeressétek az élő!t!

Siratózásakor Udvarhelyen is üzentek a halottól a halottnak. Öregapját arra kérte a leánya: „Édesapám, viselje gondját édesanyámnak!” A menyé így siratta: „Apám, viselje gondját az unokáinak!” A halott két unokáját azelőtt temettük el.

A hagyomány iránti érdeklődés Udvarhelyen sem hagyott nyugton. 1972. január 2-án, újévi beszolgáltatásomra elkísért feleségem is, a magnóval együtt. Istentisztelet után a gyülekezet visszamaradt. Elkezdtük gyűjtésünket. Először a karácsonyi kántálás került hangsúlyra. Az 1926-ban született unitárius útmunkás, id. Szász István mondta el szó szerinti egyezéssel a Széplakon Gergely Mihályné Kerekes Anikótól gyűjtött kántálási köszöntőt. Így hallotta az öregektől. Utána az udvarhelyi református, unitárius asszonyok csoportja énekelte el magyarul a „szálláskereső”-t. Ugyanazzal a szöveggel és dallammal, mint a széplaki cigányok. Ők is így hallották az előttük járt nemzedéktől. Utódom, Nagy László, jelenlegi főjegyző az 1990-es évek elején mindkét folklóralkotást újragyűjtötte, s a Barabás Lászlóval közösen szerkesztett *Magyar Karácsonyok* című kötetben közölte (Barabás 1997: 172). A köszöntő adatközlője idős Szász István hasonló nevű tanár fia volt. Udvarhelyen a jelzett napon névnapi köszöntőt is rögzítettünk. *Fehér László balladáját* szépen énekelte az egyik asszony. Bogár Imréről is hallottunk töredéket.